

I. Forord

Jeg vil gjerne takke min veileder Karin Døkken for veiledning og motivasjon, og Morten Bøås for litteraturtips. I tillegg vil jeg gjerne takke Mamma og Pappa for moralsk (og til tider økonomisk) støtte til studiene mine. Dessuten vil jeg gjerne takke Karin Oliver for akademisk støtte, og Joakim for hjelp til korrektur og typografiske detaljer.

Silje Trollstøl

Oslo 20.05.2004

II. INNHOLDSFORTEGNELSE

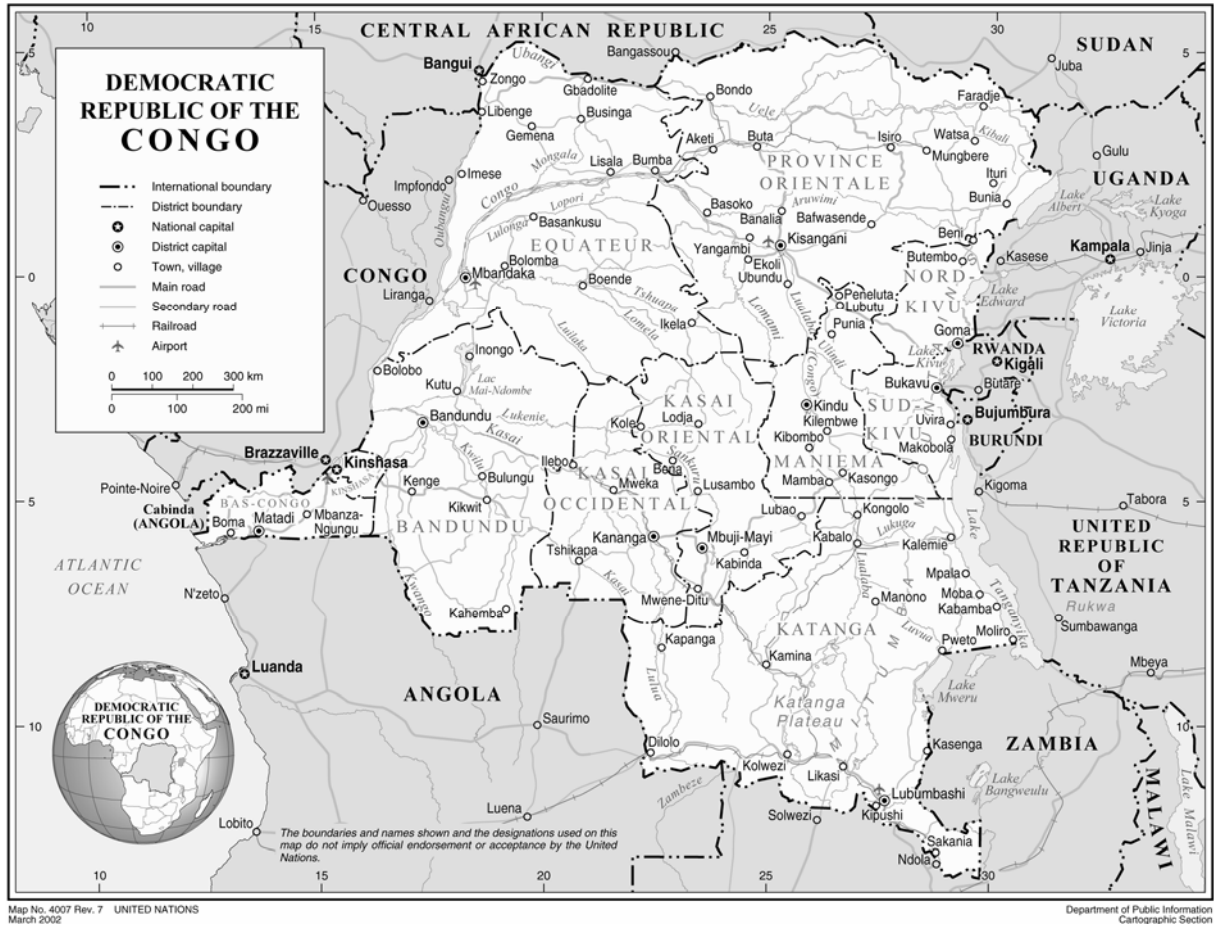
I. Forord	i
II. INNHOLDSFORTEGNELSE	II
III. Kart	vi
IV. Forkortelser	viii
1.0 INNLEDNING	2
1.1 Introduksjon til tema	2
1.2 Problemstilling og hypoteser	3
1.3 Teoretiske og empiriske valg og begreper	4
Figur 1.1 Formell og uformell transnasjonalisering og regionalisering	8
Figur 1.2: Årsakssammenhenger	10
1.4 Metode	10
Figur 1.3: Hovedtyper av case-studier	11
1.4.1 Operasjonaliseringer	12
1.4.2 Validitet og reliabilitet	13
1.4.3. Kilder	14
1.5 Avslutning	16
2.0 TEORETISK RAMMEVERK	18
2.1. Innledning	18
2.2. Den nye regionalismen	18
2.3. Den afrikanske stat	20
2.3.1 Nypatrimonialisme	21
2.3.2 Kvasistaten	23
2.4. Transnasjonalisering	25
2.5. Sikkerhet	28
2.5.1 Regional sikkerhet og sikkerhetskompleks	29

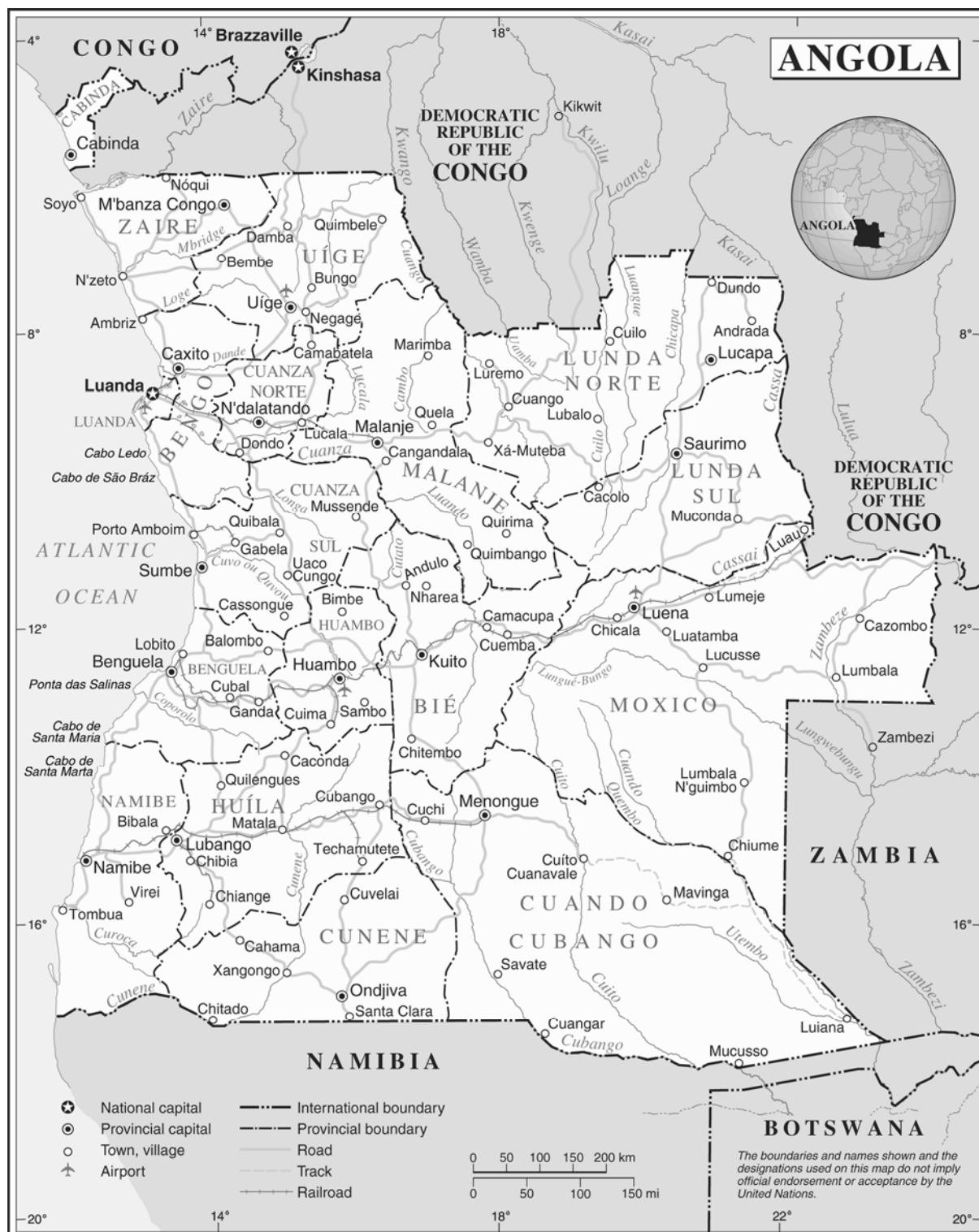
2.6 Avslutning	31
3.0 EMPIRISK INTRODUKSJON	33
3.1 Innledning	33
3.2 Angola	33
3.2.1 Økonomi.	35
3.2.2 Stat og politisk organisering	36
3.2.3 MPLA	37
3.2.4 UNITA	38
3.3 Zaïre/ den Demokratiske Republikken Congo	39
3.3.1 Økonomi	40
3.3.2 Stat og politisk organisering	41
3.4 Relasjoner mellom Angola og Zaïre/DRC	42
3.5 Angolas intervensjon i Congo–Brazzaville	43
3.6 Avslutning	44
4.0 DEN NYPATRIMONIALE STAT	45
4.1. Innledning	45
4.2. Uklart skille mellom offentlig og privat sektor	45
4.2.1. Angola	46
4.2.1.1 Bermudatrianglet	46
4.2.1.2 SONANGOLs rolle som både privat og offentlig aktør	47
4.2.1.3 The Eduardo dos Santos Foundation	48
4.2.2. Zaïre/DRC	49
4.3. Personlig makt basert på klientelistiske relasjoner	51
4.3.1 Angola	52
4.3.2. Zaïre/ DRC	53
4.4. Sammenbrudd i institusjonaliseringen av staten	55
4.4.1 Zaïre	55
4.4.2 Angola	57
4.4.2.1 UNITA som skyggestat?	58

4.5 Svak økonomisk basis	60
4.5.1 Angola	60
4.5.2 Zaïre/DRC	61
4.6 Korrupsjon	62
4.7 Avslutning	64
5.0 TRANSNASJONALE NETTVERK	66
5.1. Innledning	66
5.2 Transnasjonalisering	67
5.2.1 Statens interne strukturer	67
Figur 5.1 Interne strukturer	70
5.2.2 Internasjonale institusjoner	70
5.3 Nypatrimonialisme som forklaringsfaktor	71
5.3.1 Manglende institusjonalisering av staten	72
5.3.1.1 Suverenitet	72
5.3.1.2 Diamantnettverkene	74
5.3.1.3 Etnisitet	79
5.3.2 Manglende skille mellom offentlig og privat sfære	80
5.3.2.1 Privatisering av sikkerhet	80
5.3.3 Transstatlig regionalisering	82
5.4 Avslutning	83
6.0 SIKKERHETSKOMPLEKSER	84
6.1 Innledning	84
6.2 Regional dynamikk	84
6.2.1 Angolas første intervensjon i Zaïre	86
6.2.2 Angolas intervensjon i DRC	86
6.2.3 Sammenheng mellom krigen i DRC og krigen i Angola	87
6.2.4 SADC som skalkeskjul	89
6.3 Regional implosjon	90
Figur 6.1 Forhold mellom stat og regime	92
6.4 Sikkerhetskompleks	92

6.4.1 Sikkerhetskonstellasjoner	94
6.4.1.1 Nasjonale	94
6.4.1.2 Mellomstatlige	94
6.4.1.3 Regionale	95
6.4.1.4 Globale	96
6.4.2 Endring i sikkerhetskomplekser	97
6.5 Regionalisering	101
6.6 Avslutning	103
7.0 KONKLUSJON	104
7.1 Problemstilling og hypoteser	104
7.2 Metodisk og teoretisk perspektiv	105
7.3 Hvordan har forholdet mellom Angola og DRC utviklet seg?	109
8.0 LITTERATUR	112
Aviser og tidsskrifter	121

III. Kart

IV. Forkortelser

ADFL	Alliances des Forces Démocratiques du Congo-Kinshasa
AU	African Union
DRC	Democratic Republic of Congo
ENDIAMA	Empresa Nacional de Diamantes de Angola
EO	Executive Outcomes
FAA	Forças Armadas Angolanas
FAPLA	Forças Armadas Populares de Libertação de Angola
FAZ	Forces Armées Zairoises
FESA	Fundação Eduardo dos Santos
FLEC	Frente de Libertação do Enclave de Cabinda
FLNC	Front pour la Libération Nationale du Congo
FNLA	Frente Nacional para a Libertação de Angola
HRW	Human Rights Watch
ICG	International Crisis Group
IMF	International Monetary Fund
MPLA	Movimento para a Libertação de Angola
OAU	Organization of African Unity
RCD	Rally for Congolese Democracy
SADCC	Southern African Development Coordination Conference
SADC	Southern African Development Community
SONANGOL	Sociedade Nacional de Combustíveis de Angola
SWAPO	South West Africa People's Organization
UNAVEM II	United Nations Angola Verification Mission II
UNITA	União Nacional para a Independência Total de Angola
UNSC	United Nations Security Council

1.0 Innledning

1.1 Introduksjon til tema

I mai 1997 skrev the Economist:

«If Laurent Kabila, the new ruler, can get his huge rich country to function properly, the economy of the whole of central Africa would be galvanised. If he fails, and the nation implodes, the disaster could suck the neighbours into a black hole of chaos (Economist 1997).»

Borgerkrigen i DRC er blitt kalt *Afrikas første verdenskrig* (Susan Rice sitert i Reyntjens 2001). Bakgrunnen for denne betegnelsen er at de fleste av DRCs naboland tok del i denne krigen. Den første krigen, som fant sted i 1997 da landet fremdeles het Zaïre¹, hadde som mål å kaste president Mobutu. I denne krigen var Rwanda, Uganda og Angola på opprøreren Laurent Kabilas side. I den neste krigen, som startet i 1998, inngikk Angola nye allianser, da Rwanda og Uganda ikke lenger støttet Kabila og forsøkte å få ham fjernet fra makten. Angola intervenerte for å støtte Kabila, sammen med Zimbabwe, Namibia og Chad.

Angola ble en selvstendig stat i 1975, etter å ha vært portugisisk koloni siden 1500-tallet. Portugiserne rømte landet, og overlot den angolanske befolkningen til seg selv. Ettersom portugiserne stort sett ikke hadde vært interessert i å integrere angolanerne i styringssystemet, fantes det lite kompetanse blant disse om hvordan denne staten skulle styres. Tre ulike grupper – MPLA (Movimento para a Libertação de Angola), UNITA (União Nacional para a Independência Total de Angola) og FNLA (Frente Nacional para a Libertação de Angola), som alle hadde tatt del i frigjøringskrigene mot Portugal, var nå klare til å ta makten i landet. Det viste seg imidlertid umulig å få til

¹ I 1971 endret Mobutu Sese Seko landets navn fra Congo til Zaïre. I 1997 endret Joseph Kabila navnet tilbake til Congo, med tilnavnet «den demokratiske republikken». Jeg vil bruke de ulike navnene i samsvar med den tidsperioden jeg omtaler til enhver tid.

samarbeid mellom partene, og MPLA tok makten². UNITA ble deres viktigste opponent, mens FNLA mistet gradvis sin betydning. Etter apartheidregimets fall, og opphøret av Sør-Afrikas destabiliseringspolitikk³ ble oppmerksomheten til regimet i Angola konsentrert om nordområdene. Man hadde en fraksjon i Cabinda - det mest oljerike området i Angola - som ønsket selvstendighet for området. Denne fraksjonen kalte seg FLEC (Frente de Libertação do Enclave de Cabinda). Området er av enorm økonomisk viktighet for regimet i Angola, som har olje som hovedinntektskilde, og det ble viktig å sørge for at denne bevegelsen ikke fikk ytterligere fotfeste. Dernest viste det seg at UNITA forsøkte å få fotfeste i Congo-Brazzaville, med det formål å bruke landet som utgangspunkt for sine offensiver mot det sittende angolanske regimet, og å opprette nye ruter for diamanttransport. Diamanter er UNITAs hovedinntektskilde, og bevegelsen hadde allerede godt utviklede nettverk i Zaïre, både for diamant - transport og – salg, og stasjonering av militære styrker, noe som åpenbart var sterkt imot MPLAs ønsker. I 1997 interвенerte Angola i Congo-Brazzaville, på opprørernes side. Senere samme år gikk Angola inn i Zaïre, sammen med Rwanda og Uganda, for å styrte president Mobutu. Et år senere, i 1998, som nevnt ovenfor, interвенerte Angola nok en gang, til støtte for den daværende president Laurent Kabila. Disse to intervensjonene er utgangspunktet for denne oppgaven.

1.2 Problemstilling og hypoteser

Den overordnede problemstillingen lyder som følger:

- På hvilken måte har transnasjonale prosesser i det sørlige Afrika betydning for Angolas sikkerhet?

² En grundigere fremstilling av dette kommer i kapittel 3.

³ Sør-Afrika førte et relativt aggressivt destabiliseringsregime i det sørlige Afrika, for å sikre sin status som stormakt. Sør-Afrika støttet UNITA, og interвенerte i Angola blant annet for å skade MPLA-regimet. Sør-Afrika var en aktiv del av Angolas borgerkrig gjennom hele 1980 tallet, frem til apartheidregimets fall i 1990. Etter 1994 hadde ikke destabiliseringspolitikken legitimitet lenger, i den grad den noen gang hadde vært legitim.

Min konkrete problemstilling vil være:

- Hvordan kan Angolas deltagelse i borgerkrigene i den Demokratiske Republikken DRC forklares?

Grunnen til at jeg velger å bruke to problemstillinger er at det i utgangspunktet er den overordnede problemstillingen jeg er interessert i, men den konkrete problemstillingen egner seg veldig godt til å belyse den førstnevnte, som sannsynligvis vil være for vid for en hovedfagsoppgave. Mine hypoteser vil være som følger:

- 1. Angola og Zaïre/DRC er nypatrimoniales⁴ stater*
- 2. Den nypatrimoniales staten genererer transnasjonale nettverk*
- 3. Sikkerhetskomplekser dannes som følge av transnasjonalisering*
- 4. Grunnen til at Angola intervenerte i Zaïre/DRC var at Angola og den Demokratiske Republikken Congo er del av et sikkerhetskompleks*

1.3 Teoretiske og empiriske valg og begreper

Angola har siden Portugal koloniserte landet, vært utsatt for ekstern påvirkning. Sør-Afrika spilte en sentral rolle fra uavhengigheten i 1975 og frem til apartheidregimet ble kastet. USA og Sovjetunionen brukte Angola som en av sine mange arenaer under den kalde krigen, ved å støtte hver sin side i konflikten. Forholdet til Zaïre/ DRC har også vært og er mangslungent. Det er altså ikke noe nytt at Angola henholdsvis påvirkes av et annet lands innblanding eller selv påvirker et lands politiske situasjon. Det som er interessant her, er at Sør-Afrika, som vel kan betegnes som et mer stabilt land nå enn for 20 år siden, ikke lenger spiller denne rollen for Angola. Det gjør derimot DRC, som neppe kan betraktes som stabilt, og dette vil være utgangspunktet

⁴ Dette begrepet vil bli forklart i kapittel 1.3, og deretter mer utførlig i kapittel 2.4.1.

for min oppgave. Dersom en stat er så svekket som både DRC og den angolanske staten er, er det stor sannsynlighet for at relasjoner på tvers av grensene blir viktigere enn nasjonale relasjoner.

Etter den kalde krigen har enkelte forklart borgerkrig og krig generelt som kamp om naturressurser, og mange har forklart Angolas inngripen i DRC med et ønske om kontroll over diamantfelt (Samset 2002, Gamba & Cornwell 2001). Denne oppgaven vil fokusere på hvilke prosesser som genererte beslutningen om intervensjon i DRC. Jeg velger å ikke bruke økonomi som selvstendig variabel i dette tilfellet, fordi økonomi er en stor del av de andre forklaringsfaktorene. Økonomi er imidlertid viktig som en faktor som har opprettholdt kriger i området. Både Angola og Zaïre har enorme naturressurser, ikke bare i form av olje og diamanter, men også i form av et stort jordbruks- og fiskepotensial for Angolas del, og andre mineraler, som for eksempel kobolt og coltan, for Zaïre/DRCs del. Jeg vil gå noe inn på Angolas olje- og diamantforekomster. Dette har relevans for opprettholdelsen av borgerkrigen i Angola, fordi MPLA og UNITA kontrollerte henholdsvis olje- og diamantindustrien. Økonomi er en viktig indirekte faktor, noe som blir tydelig gjennom Médards teori om nypatrimonialisme (se kapittel 2.4) Man kan argumentere for at det lå et ønske om økonomisk vinning (hovedsiktemålet var å ødelegge UNITAs nettverk for diamantsalg, som var basert i Zaïre) til grunn for Angolas intervensjon i DRC. På den annen side hadde MPLA-regimet kontroll over oljeindustrien i Angola, og dermed tilgang til enorme økonomiske ressurser. Det er lite som tyder på at kontroll over én ressurs utelukker et ønske om kontroll over en annen ressurs, men jeg vil argumentere for at det var et politisk motiv om å svekke UNITA som lå til grunn for intervensjonene, fremfor økonomisk vinning. Økonomi spiller en rolle innenfor teorien om nypatrimonialisme, så denne variabelen vil allikevel bli tatt i betraktning, men jeg ser det ikke som nødvendig å gjøre en analyse av økonomiske motiver for seg selv.

På 1990-tallet så man en sterk økning i antall regionale organisasjoner i u-land⁵; 1970-tallets tro på verdien av regionale organisasjoner ble revitalisert, og organisasjoner som hadde vært relativt uvirksomme en stund fikk ny giv⁶. I min oppgave vil jeg fokusere på de uformelle prosessene som ligger under regionaliseringstankegangen. Det vil si de prosessene som gjør at det er naturlig for stater å inngå regionalt samarbeid for å sikre sin nasjonale sikkerhet. For å belyse dette vil jeg bruke Angolas inngripen i borgerkrigene i Zaïre/Den Demokratiske Republikken Congo, som et eksempel på en handling som skjedde som følge av de underliggende, uformelle, transnasjonale prosessene som ligger til grunn for regionaliseringstankegangen.

Den nye regionalismen oppsto som perspektiv som følge av den økte tendensen til regionalisering man så spesielt i u-land etter den kalde krigen (Söderbaum 2002; Schulz et al 2001). Dette paradigmet forsøker å forklare hvorfor denne økningen i antall regionale organisasjoner kom. Jeg vil kun bruke denne teoriretningen som innfallsvinkel til det teoretiske rammeverket: den beskriver de mer formelle prosessene, mens jeg er opptatt av de uformelle prosessene. Denne tilnærmingen kan allikevel være nyttig som en slags beskrivelse av situasjonen på overflaten, og det er blant annet de uformelle transnasjonale prosessene som antas å ligge bak den fornyede interessen for regionalisering. Det teoretiske rammeverket i oppgaven vil bestå av teorier om nypatrimonialisme og transnasjonalisering, og sikkerhetskomplekser. Jeg velger å bruke en eklektisk tilnærming til teori, det vil si at jeg plukker ut bruddstykker av hver teori og forsøker å sette stykkene sammen til et helhetlig rammeverk. Dette kommer jeg tilbake til under 1.4.

Sikkerhet er innenfor realismen definert som nasjonal sikkerhet; fravær av politiske og militære trusler mot en stat og individene innenfor staten. Befolkningen i en stat har enhetlige nasjonale identiteter, som taes hånd om av de statlige institusjoner. Dette er den nasjonale interessen. Nasjonal sikkerhet er dermed sikkerheten til statens

⁵ For eksempel MERCOSUR (Latin-Amerika), SADC (det sørlige Afrika), ECOWAS (Vest-Afrika)

⁶ Eksempler her er NAFTA (Nord-Amerika), CARICOM (Karibien), ASEAN (Sør-øst Asia).

befolkning, definert av staten. I Afrika kommer truslene ofte innenfra; fra staten selv, eller staten er så fragmentert at den ikke har mulighet til å garantere sine innbyggers sikkerhet. Befolkningen får ingen sikkerhetsgarantier fra eliten, så lenge de ikke er lojale støttespillere. Det kan i mange tilfeller være meningsløst å snakke om nasjonal sikkerhet i afrikanske land på samme måte som i europeiske. Derfor vil jeg i denne oppgaven bruke Barry Buzans (1991) begreper regional sikkerhet og sikkerhetskompleks, som i noen grad er tilpasset afrikanske land, for å beskrive den sikkerhetsmessige situasjonen i Angola. Det regionale nivå må forstås som et mellomnivå som binder det internasjonale og det lokale nivå sammen. Det viktigste tillegget til maktpolitikk eller realpolitikk når det gjelder regional sikkerhet er

«(...) the pattern of amity and enmity among states (Buzan 1991:189).»

Hvilke typer relasjoner statene har til hverandre er avgjørende; spesielt viktig er det historiske grunnlaget. Tanken er at ved å se på disse mønstrene vil man få en klarere forståelse av relasjonene. Han definerer sikkerhetskompleks som

«a group of states whose primary security concerns link together sufficiently closely that their national securities cannot realistically be considered apart from one another (Buzan 1991:190).»

Man kan tenke seg at dersom DRC ikke kan garantere sikkerhet for sine innbyggere, kan heller ikke Angola garantere sikkerhet for sine. En bakenforliggende forklaring på dette kan være eksistensen av en nypatrimonial stat i både DRC og Angola. Denne statsstrukturen kan være opphav til økte transnasjonale forbindelser, fordi regimet i liten grad dekker hele territoriet med hensyn til grunnleggende behov, infrastruktur og sikkerhet. Et av kjennetegnene ved afrikansk politikk er at det ikke er et klart skille mellom privat og offentlig sfære. Ifølge Jean François Médard er den afrikanske staten en hybrid av Webers idealtyper; patrimonialisme og den legal – rasjonelle staten (Médard 1996). Médard definerer et av de viktigste trekkene ved nypatrimonialisme som:

«(...) lack of distinguishing between the public and private domains, but also as the non respect of this distinction when it is made (Médard 1996:85).»

Angolas inngripen i borgerkrigen i DRC har både en formell og en uformell side med hensyn til transnasjonalitet. Den formelle delen består i at MPLA-regjeringen støttet den congolesiske regjeringen, hvilket må betraktes som en formell, intergovernmental handling. Grunnlaget for at regjeringen handlet som den gjorde; at opprørsbevegelsen UNITA opererte fra baser i DRC og benyttet seg av congolesiske nettverk for diamanthandel, representerer den uformelle siden. Her har vi å gjøre med transnasjonale prosesser som ikke er offentlige. Denne uformelle transnasjonaliseringen vil jeg forsøke å se på bakgrunn av både den angolanske og den congolesiske statens struktur. Til dette vil jeg benytte teori om nypatrimoniale stater, og hypotesen er at nypatrimoniale trekk ved en stat kan være opphav til en økning i uformelle transnasjonale prosesser. Det vil bli viktig å se på både DRC og Angola i så henseende. Bøås og Dokken (2002) illustrerer forholdet mellom formell og uformell transnasjonalisering og ditto regionalisering på denne måten:

Figur 1.1 Formell og uformell transnasjonalisering og regionalisering

	Transnasjonalisering	Regionalisering
Formell	Ikke-statlig/statlig, institusjonalisert og hierarkisk	Statsdrevet regionalt samarbeid mellom stater
Uformell	Nettverksmessig, situasjons- / saksbestemt samhandling	Ikke-statlig, drevet frem nedenfra av aktører i skjæringspunktet mellom formell og uformell politisk økonomi

(Bøås og Dokken 2001:16)

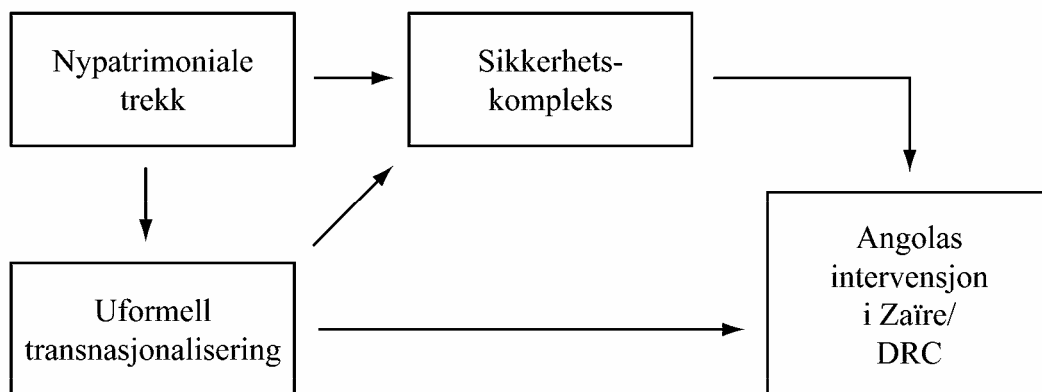
Følgende definisjon på transnasjonalisering vil bli brukt, hentet fra Thomas Risse-Kappen (1995):

«(...) regular interactions across national boundaries when at least one actor is a non-state agent or does not operate on behalf of a national government or an intergovernmental organization (Risse-Kappen 1995: 3).»

Det synes å være enighet om at Angola intervenerte i DRC for å avskjære UNITA fra eksisterende forsyningslinjer og handelsnettverk i DRC. Dermed må min oppgave være å bringe dette over på et annet nivå og spørre hva som ligger bak denne beslutningen, og hvordan UNITA var i stand til å etablere baser i DRC. Det vil jeg gjøre ved å se på både Angola og Zaïre/DRCs nypatrimoniale trekk, som antas å ha ført til økningen i transnasjonale nettverk.

Min analyse er konsentrert om Angolas intervensjoner i DRC. Selve konflikten i DRC – dens årsaker og konsekvenser – vil ikke bli viet oppmerksomhet utover det som er nødvendig for å forklare Angolas rolle. De øvrige seks landene som intervenerte i DRC vil heller ikke bli viet oppmerksomhet, med mindre dette er viktig for Angolas rolle. Det vil imidlertid være nødvendig å se på DRCs nypatrimoniale trekk i tillegg til den angolanske statens, og denne statsformens betydning for generering av uformelle transnasjonale nettverk. Følgende modell vil være utgangspunkt for analysen:

Figur 1.2: Årsakssammenhenger

1.4 Metode

En casestudie er per definisjon et studium av et konkret tilfelle (Kunnskapsforlaget 2000). Denne oppgaven er en studie av Angolas intervensjon i Zaïre/DRC; det er Angolas intervensjoner i Zaïre/DRC som er avhengig variabel.

Andersen (1997) skiller mellom teoretisk fortolkende studier og teoriutviklende enkeltstudier med hensyn til casestudier. Den første kategorien ser studiet av det enkelte tilfellet som et typisk eksempel på en eller flere klasser av fenomener som det allerede eksisterer kunnskap om (Andersen 1997). Den andre sier at det som konstituerer en empirisk avgrensning av en case ikke er gitt, men konstitueres gjennom koblingen til et teoretisk definert univers. Under denne kategorien kommer implisitt komparative studier, som gjennom å koble et enkeltstudies empiriske variasjon til teoretiske begreper kan man skape ny teori (Andersen 1997: 73). Jeg vil se min oppgave som et eksempel på den sistnevnte kategorien. Den vil i utgangspunktet være en studie av hvordan den nypatrimoniale staten genererer transnasjonale prosesser i Afrika, hvor jeg bruker Angolas inngripen i konflikten i DRC som et tilfelle av dette.

Figur 1.3: Hovedtyper av case-studier

	Formål	Formål
Enhet definert ved:	Deskriptiv	Analytisk
Gitt populasjon	(1) a-teoretisk	(3) teorigenerering
Teoretisk univers	(2) fortolkende	(4) teoriutvikling

(Andersen 1997: 127)

Denne tabellen klargjør hva som kjennetegner de ulike typene casestudier. I mitt tilfelle er populasjonen teoretisk gitt. Mitt utgangspunkt – at Angola er en nypatrimonial stat – tilsier at graden av oppslutning om den angolanske staten ikke er total. Det vil si at Angola som stat er en teoretisk ramme rundt en befolkning. Formålet med oppgaven min er analytisk. Jeg ønsker å finne ut hvorvidt Angola kan analyseres innenfor det rammeverket jeg skal bruke. Min oppgave plasserer seg altså under betegnelsen teoriutviklende (4).

Som nevnt tidligere vil jeg benytte en eklektisk tilnærming til teori. Eklektisisme defineres som:

«(...) filosofisk anskuelse som fra de forskjellige systemer velger ut de delene som synes tiltalende, uten å bry seg om hvorvidt de innbyrdes stemmer overens; uselvstendig forsøk på av forskjellige standpunkter å skape en helhet (...) (Kunnskapsforlaget 2000:119).»

Jeg vil altså benytte fragmenter fra de ulike teoriene, og forsøke å sette dette sammen til en meningsfull helhet. Transnasjonalisering, nypatrimonialisme og teori om sikkerhetskomplekser settes i sammenheng for å analysere relasjonen mellom to land; i dette tilfellet for å forklare Angolas intervensjon i Zaïre/DRC.

1.4.1 Operasjonaliseringer

I tillegg til de teoretiske definisjonene skissert ovenfor trenger man operasjonelle definisjoner. En operasjonell definisjon «angir hvilke prosesser som må utføres for å ta stilling til om et empirisk fenomen faller inn under begrepet (Hellevik 1999: 51).»

Dersom man skal bestemme om noe faller inn under begrepet nypatrimonialisme må man, etter å ha foretatt en teoretisk definisjon, angi hvordan de ulike elementene av den teoretiske definisjonen skal måles. De ulike elementene i den teoretiske definisjonen er: manglende skille mellom offentlig og privat, privatisering, eller personliggjøring av staten, manglende institusjonalisering av staten, og svak økonomisk basis. Dette er de elementene som skal benyttes i analysen. Hvordan skal man så bestemme hvorvidt trekkene ved de to statene faller inn under disse elementene? Når det gjelder skillet mellom offentlig og privat sfære vil det være hensiktsmessig å se på hvorvidt disse to sfærene faktisk opererer adskilt, for eksempel gjennom å se på statlige selskapers eierskap av private selskaper. Det vil også være nyttig å se på hvilken type, og hvor mye makt presidenten besitter, det vil si hvorvidt presidentrollen er en rent politisk posisjon, eller en økonomisk og sosial posisjon. Jeg vil også undersøke hvorvidt personlige nettverk er en viktig bestanddel av det politiske og økonomiske liv. Med hensyn til institusjonalisering av staten vil det være nødvendig å undersøke hvorvidt regjeringen faktisk har kontroll over hele landet, det vil si i hvor stor del av landet er det regjeringen som står for den daglige organiseringen fremfor lokale grupper. Det siste punktet, svak økonomisk basis, kan undersøkes ved å se på ressursgrunnlag, og faktiske inntekter og utgifter. Den operasjonelle definisjonen av transnasjonalisering vil være hvorvidt diamantproduksjonen i grenseområdet mellom Angola og Zaïre/DRC omfatter angolanske aktører, eller om congolesiske aktører spiller en like stor rolle. Opprettholdes grensene, eller er disse symbolske? Er opprettholdelsen av ro og orden basert på nasjonale aktører, eller er det også utenlandske aktører til stede? Den operasjonelle definisjonen av sikkerhetskompleks vil være hvilken grad av sammenheng det har vært mellom borgerkrigen i Angola og krigen i Zaïre/DRC, og i hvilken grad dette påvirker både innenrikspolitiske og utenrikspolitiske valg. Ingen av

tilfellene vil kreve absolutte svar; det er graden av variablene som er viktig. Det er svært viktig for en analyse at det er sammenfall mellom den teoretiske og den operasjonelle definisjonen (Hellevik 1999).

1.4.2 Validitet og reliabilitet

Reliabilitet sier noe om hvor nøyaktige de utførte operasjoner er, og om hvordan målingene er utført (Hellevik 1999: 183). For å undersøke en analyses reliabilitet, kan man se på to momenter. Det første er stabilitet: er resultatene like over en lengre tidsperiode? Det andre er reproduksjon: er det mulig for en annen forsker å komme frem til det samme analyseresultat? (Hellevik 1999). Når man skriver en hovedoppgave er det vanskelig å oppfylle disse kriteriene, fordi man ikke har muligheten til å foreta analysen på flere tidspunkt. Det viktige på dette punktet er imidlertid å oppgi alle kilder grundig, slik at det er enkelt å gå tilbake ved en senere anledning og sjekke alle opplysningene, eventuelt utføre analysen på nytt etter et gitt tidsrom.

Validitet sier noe om hva som er målt, og hvorvidt dette er relevant for problemstillingen (Hellevik 1999: 183). For å undersøke analysens validitet, opererer Yin (1994) med tre kriterier. Det første kriteriet er konstruksjonsmessig validitet; er det etablert korrekte operasjonelle mål for variablene? Det andre kriteriet har med intern validitet å gjøre; er det etablert et kausalt forhold: Med andre ord, leder x til y? Det tredje kravet gjelder ekstern validitet; for hvilket gyldighetsområde kan analysen generaliseres? (Yin 1994:33). Det første punktet, konstruksjonsmessig validitet er viktig. Jeg har utarbeidet min operasjonelle definisjon av nypatrimonialisme fra teorien jeg bruker i analysen: målet er å undersøke hvorvidt de aktuelle statene har de kjennetegn som ansees som nypatrimoniale. Den operasjonelle definisjonen av transnasjonalisering baserer seg på et utvalg av transnasjonale prosesser: de uformelle prosessene som oppstår som resultat av at staten er fragmentert og ikke evner å omfatte hele sitt territorium med hensyn til omfordeling av goder og politisk makt, i tillegg til de konkrete nettverkene som eksisterer mellom Angola og Zaïre/DRC, som i

første rekke omfatter smugling av diamanter og våpen. Operasjonaliseringen av sikkerhetskompleks baserer seg i hovedsak på relasjonen mellom borgerkrigen i Angola og krigen i Zaïre/DRC.

Det andre punktet, intern validitet, angår årsakssammenheng. I følge modellen eksisterer det et kausalt forhold mellom variablene. Nypatrimonialisme fører til uformell transnasjonalisering, transnasjonalisering fører til dannelse av sikkerhetskompleks, og årsaken til at Angola gikk inn i Zaïre/DRC er eksistensen av et sikkerhetskompleks som omfatter disse to landene. Dersom man antar at det finnes en årsakssammenheng, er det svært viktig at det kommer frem i analysen hvorvidt dette faktisk er tilfellet.

Med hensyn til generalisering, som er Yins tredje punkt, vil formålet være å forklare på hvilken måte en nypatrimonial stat kan generere transnasjonale nettverk, og hvilken betydning det vil ha for den aktuelle statens sikkerhet. Det vil være lite rom for å generalisere empirisk på grunnlag av kun ett eksempel, i dette tilfellet Angolas rolle i konflikten i DRC. Det vil ikke være grunnlag for å si at denne situasjonen kan applikeres på for eksempel Ugandas rolle i DRC. Det vil imidlertid være en mulighet for teoretisk generalisering; det vil si at man kan trekke ut elementer fra analysen og bruke dette videre i en teoretisk sammenheng. Dette sammenfaller med konklusjonen ovenfor om at casestudiet i dette tilfellet har en teoriutviklende hensikt.

Alt dette tatt i betraktning vil jeg konkludere med at kravene til både reliabilitet og validitet er ivaretatt.

1.4.3. Kilder

Jeg vil utelukkende bruke sekundærkilder i min oppgave. Jeg har valgt å ikke gjøre et feltarbeid, da jeg anser det som altfor kostnadskrevende, økonomisk og personlig, i forhold til omfanget av min oppgave: Det er lite trolig at jeg ville fått informasjon fra de to statene som jeg ikke har funnet ad andre veier. Det er lite sannsynlig at den

angolanske regjeringen vil avsløre mer om statens beveggrunner for å intervenere i DRC overfor en norsk hovedfagsstudent enn overfor media, forskere og forfattere. Dessuten er den sikkerhetsmessige situasjonen utrygg, og det ville medført store mengder ekstra planlegging og kostnader med hensyn til informasjon om hvilke områder som kan være relativt trygge, og eventuell beskyttelse.

Kildene jeg bruker er først og fremst akademisk litteratur, i form av bøker og tidsskriftartikler. Dette er såkalt sekundærlitteratur – det vil si fremstillinger skrevet på grunnlag av tidligere innsamlet informasjon – andrehåndskilder. Dessuten bruker jeg rapporter fra organisasjoner som International Crisis Group, Global Witness, Human Rights Watch, IMF og FN. Disse rapportene har jeg hovedsaklig funnet på internett, noe som kan være problematisk på grunn av internettsiders ustabilitet. Det vil imidlertid alltid foreligge trykte utgaver av disse rapportene, som det vil være mulig å gå tilbake til dersom man ikke finner tilbake til internettsiden. Disse organisasjonene har relativt høy troverdighet, men man må allikevel ta høyde for en viss slagside her. Jeg vil også trekke inn offentlige nettsider fra Angola, men her vil jeg ta kraftige forbehold om saklighet og objektivitet.

Med hensyn til tidsskriftsartiklene i elektronisk format er deres autentisitet høy. Man har begrenset tilgang til disse nettstedene; de er beskyttet med passord. Det finnes imidlertid ingen garanti for at nettsiden fremdeles er der neste gang man forsøker å finne den, og dette kan medføre problemer dersom man skal etterprøve påstander tatt fra artikler funnet på internett. Med hensyn til tidsskriftsartiklene er dette imidlertid uproblematisk, i likhet med rapportene nevnt ovenfor er alle tidsskriftene jeg har benyttet også foreligger i trykt utgave. Jeg vil derfor betrakte tidsskriftartiklene jeg har funnet via internett som identiske med de trykte tidsskriftartiklene.

Jeg vil også bruke nyhetsartikler – eksempelvis fra the Economist, Mail & Guardian og the Guardian. Her må jeg imidlertid ta forbehold om journalistens subjektivitet, og sette påstander opp mot andre kilder. Dessuten vil jeg bruke tidsskriftet Africa

Confidential, som utkommer hver fjortende dag og består av nyhetsoppdateringer fra det afrikanske kontinent

1.5 Avslutning

I dette kapitlet har jeg forsøkt å skissere bakgrunnen for oppgaven min. Jeg har i korte trekk gått gjennom noen historiske momenter, og gjort rede for tematikk.. Dessuten har jeg kort beskrevet det teoretiske grunnlaget for analysen, og begrunnet mine teoretiske valg. Derest har jeg foretatt en metodisk vurdering av oppgaven, foretatt operasjonaliseringer, i tillegg til en vurdering av reliabilitet og validitet.

Kapittel 2 tar for seg det teoretiske rammeverket for oppgaven. Rammeverket består for det første av en avklaring av sikkerhetsbegrepet – i henhold til Barry Buzans teori om sikkerhetskomplekser og regional sikkerhet. For det andre består det av teori om nypatrimoniale stater, og transnasjonalisering. Innholdet i de to sistnevnte begrepene antas å ligge til grunn for dannelsen av sikkerhetskomplekser.

Kapittel 3 tar for seg situasjonen i Angola og DRC empirisk, og gir en oversikt over landenes historie siden uavhengigheten, henholdsvis i 1975 og 1961 (i korte trekk).

Kapittel 4 vil være en diskusjon av henholdsvis Angola og Zaïre/DRCs eventuelle nypatrimoniale trekk; dette er basisen for alle hypotesene.

Kapittel 5 vil være analyse av nypatrimonialismens betydning for generering av transnasjonale nettverk mellom DRC og Angola.

Kapittel 6 vil være en analyse av hvordan transnasjonalisering fører til dannelse av et sikkerhetskompleks, og hvorvidt Angola og Congo kan betraktes som del av et sikkerhetskompleks.

Kapittel 7 vil være en gjennomgang av oppgavens forskjellige deler, og en oppsummering av oppgavens eventuelle funn og konklusjoner.

2.0 Teoretisk rammeverk

2.1. Innledning

Som nevnt i innledningen vil jeg bruke den nye regionalismen som innfallsvinkel til analysen. Den nye regionalismen beskriver en utvikling i retning av en økende regionalisering basert på uformelle strukturer. Disse uformelle strukturene er utgangspunktet for min analyse. Tanken er at nypatrimoniale stater har egenskaper som legger til rette for en omfattende uformell økonomi, og at en slik uformell økonomi sammen med manglende institusjonalisering av staten fremmer transnasjonale relasjoner. De transnasjonale relasjonene vil på sin side fremme sikkerhetspolitisk avhengighet. Derav skapes sikkerhetskomplekser, i den forstand at land som befinner seg innenfor et geografisk område er avhengig av hverandres stabilitet for å oppnå egen stabilitet. Jeg vil nå gi en innføring i de ulike teoriene, før jeg i de neste kapitlene vil ta fatt på analysen.

2.2. Den nye regionalismen

Mitt formål med å bruke den nye regionalismen som innfallsvinkel, er å tydeliggjøre at de prosessene jeg er opptatt av, også ligger til grunn for en formell regionaliseringsprosess. Jeg diskuterer regioner og regionalisering for å avgrense dette fra mitt område; nemlig de uformelle transnasjonale prosessene.

Utgangspunktet for denne analytiske tilnærmingen er den økende regionaliseringen man er vitne til i dag som et resultat av den kalde krigens slutt og de påfølgende omstruktureringene i det internasjonale politiske og økonomiske systemet. Det ansees som nødvendig å unngå statssentreringen som råder i de fleste andre teoriretningene innen internasjonal politikk, fordi man ikke anser stater som de mest sentrale aktører (Schulz et al 2001). Det ser ut til å være enighet om noen grunnleggende fellestrekk innenfor denne teoretiske tilnærmingen, selv om det er ulikheter mellom de ulike bidragsyterne med hensyn til hva som er viktigst. Det første fellestrekket er at regioner og regionalisme må forstås i et globalt perspektiv, og at de interrelaterte nivåene

globalt-regionalt-nasjonalt-lokalt ikke kan sees uavhengig av hverandre (Ibid). For det andre er regioner sosialt konstruerte, det vil si at de ikke er naturgitte; grenser, innhold og identitet er basert på sosiale konstruksjoner (Schulz et al 2001).

Begrepet region er problematisk. Det kan avgrenses til å gjelde et geografisk område, men geografi vil sjelden være det eneste kjennetegnet. Land kan ha en rekke felles særtrekk som gjør at de konstituerer en region, eller en region kan være sosialt konstruert. Hveem oppgir tre måter å definere en region på: ved hjelp av geografiske indikatorer, ved eksistensen av nettverk eller strukturer for transaksjon og kommunikasjon, og ved hjelp av kognitive mønstre og kollektiv identitet (Hveem 2000: 72). Regionalisme er de ideene som genererer identifikasjonen av et geografisk eller sosialt rom som et regionalt prosjekt (Hveem 2000:72). Det kan også innebære en bevisst konstruksjon av en identitet som skal representere en bestemt region. Regionalisme opptrer som oftest i forbindelse med et program og en strategi, og leder som regel til institusjonsbygging. Aktørene er forpliktet sosialt og stedsmessig, men ikke tidsmessig (Ibid). Regionalisering refererer til den prosessen som bygger konkrete mønstre av samhandling innenfor et gitt geografisk rom. Regionalisering kan oppstå som et resultat av regionalisme, men kan også oppstå uavhengig av en slik idé. Et eksempel er at spredning av et firma over flere land ikke nødvendigvis er motivert av et politisk program om tettere samarbeid i en region, men allikevel blir en faktor i regionaliseringsprosessen (Hveem 2000).

Bjørn Hettne (1994) løser problemet med hvordan man skal definere en region ved å definere ulike nivåer av «regionness», som sier noe om i hvilken grad et område kan kalles en region. Det første nivået er det geografiske og økologiske. Regionen avgrenses av naturlige, fysiske grenser. Det andre nivået er regionen som sosialt system; dette impliserer sosial, politisk, kulturell og økonomisk samhandling. Et regionalt sikkerhetskompleks er et eksempel på denne formen for regionalisering. Det tredje nivået angår organisert samarbeid av kulturell, økonomisk eller politisk art. På

det fjerde nivået eksisterer et regionalt sivilt samfunn, på bakgrunn av et kulturelt fellesskap. Det femte nivået er:

«(...) region as acting subject with a distinct identity, actor capability, legitimacy, and structure of decision-making (Hettne 1994).»

Fredrik Söderbaum (2002) er opptatt av at hensikten ikke er å finne ut hvordan regioner fungerer, men hvordan regioner oppstår. Utgangspunktet hans er også at regioner er sosiale konstruksjoner.

«(...) regional (state-to-state) organizations are seen as a second order phenomenon compared to the processes that underlie regionalization in a particular geographical area (Söderbaum 2002: 4).»

Dette leder over til min oppgave: det er prosessene som ligger til grunn for regionaliseringen jeg er interessert i, ikke den formelle delen av regionaliseringen. Jeg vil konsentrere meg om de faktorene som ligger til grunn for de uformelle prosessene: den afrikanske statens natur, som gjør transnasjonale bevegelser nødvendige og mulige.

2.3. Den afrikanske stat

Max Weber la grunnlaget for den vestlige forståelsen av en stat ved å definere sistnevnte som en territorielt avgrenset organisasjon med lovlige monopol på tvangsmakt. Dette har lagt grunnlaget for vår vestlige forståelse av hva en stat er (Migdal 1988:19). Når man skal studere stater i Afrika er det imidlertid nødvendig å bruke andre perspektiver. Forskjellen mellom den gjennomsnittlige vestlige stat og den gjennomsnittlige afrikanske er relativt stor. For eksempel er det ikke gitt, som vi skal se senere, at en territoriell avgrensning utad er tilstrekkelig til å opprettholde legitimitet innad. En av hypotesene er at mengden av transnasjonale bevegelser i Angola og DRC skyldes eksistensen av nypatrimoniales trekk i de to statene, blant

annet fordi avstanden fra staten til individet er så stor. I dette avsnittet vil jeg gå inn på den teoretiske bakgrunnen for dette.

2.3.1 Nypatrimonialisme

Max Weber (2000) definerer tre rene typer legitim autoritet, det vil si at han setter opp tre idealtyper for hva et herredømme baseres på. Han definerer herredømme som sjansen for at en bestemt befaling adlydes – det vil si å kunne befale i kraft av autoritet. Idealtypene kaller han henholdsvis legal-rasjonell, tradisjonell og karismatisk legitimitet. Om den tradisjonelle formen for legitimitet sier Weber følgende:

«In the case of traditional authority obedience is owed to the person of the chief who occupies the traditionally sanctioned position of authority and who is (within its sphere) bound by tradition. But here the obligation of obedience is not based on the impersonal order, but is a matter of personal loyalty within the area of accustomed obligations (Weber 1971: 43).»

Max Weber omtaler patrimonialisme som en avart av det patriarkalske styret, som igjen er en del av det tradisjonelle legitimitetsgrunnlaget. Han karakteriserer patrimonialisme som en undergruppe av patriarkalsk styre. Det fremste kjennetegnet er at herredømmet oppfattes som herskerens personlige eiendom. Undersåttene er fullstendig prisgitt herskerens luner, og har ingen som helst garanti mot hans egenmektighet. I motsetning til den patriarkale herskeren er den patrimoniale herskeren mindre bundet av tradisjon. Det er først og fremst personlige forhold som er viktige (Weber 2000). Det tradisjonelle herredømmet tøyles av tradisjonen; dersom herskeren setter seg opp mot tradisjonen, som er hellig, settes hans legitimitet i fare.

Médard (1996) bruker begrepet nypatrimonial om stater som ikke er rent patrimoniale, men som også har elementer av legal-rasjonell struktur. Han bruker ikke prefikset ny for å antyde at dette er en ny form for styre, men for å understreke at det er en annerledes form for styre enn ren patrimonialisme; som tidligere nevnt, en

blandingsform. Et viktig poeng er at denne formen for styre ikke er en idealtipe, slik ren patrimonialisme er. Han antyder at denne styreformen har vokst frem i kjølvannet av avkoloniseringen. Et av de viktigste trekkene ved nypatrimonialisme er:

«(...) lack of distinguishing between the public and private domains, but also as the non respect of this distinction when it is made (Médard 1996:85).»

Et annet kjennetegn på en nypatrimonial stat er at makt er personlig. Médards definisjon av kjernen i den tradisjonelle afrikanske staten er:

«Every ruler builds and manages his own system of personal power within and outside the state to accumulate political and economical resources: it is thanks to his personal network which infiltrates the party and the state apparatus, that he can control the state, extract resources for his own use and maintain his own network (Médard 1996:86).»

Det er også en etnisk dimensjon i patrimonialismen, men denne representerer en særegen form for klientelisme; den favoriserer én etnisk gruppe og svartmaler de øvrige. I følge Médard er disse etniske konfliktene moderne, ikke tradisjonelle av natur, fordi de er konsentrerte rundt tilgang til ressurser.

Médard diskuterer konsekvensene av nypatrimonialisme. For det første fører denne styreformens til et sammenbrudd i institusjonaliseringen av staten. Samtidig kan patrimonialisme være en måte å fungere på for staten, men i det lange løp vil denne måten å fungere på sannsynligvis føre til oppløsningen av staten. Sammenbruddet i statens institusjonalisering forklarer han blant annet på bakgrunn av kolonistatens utforming; basert på plyndring og tvang, deretter at den moderne stat ikke passer med den afrikanske kulturen. Til sist kommenterer han at uansett hvor mye enkelte statsledere har ønsket reformer på lengre sikt, så har de alltid prioritert sin egen politiske overlevelse på kortere sikt. I tillegg nevner han den svake økonomiske basisen til den afrikanske staten; en økonomi basert på lån vil ikke komme langt i institusjonaliseringsprosessen (Médard 1996).

Den patrimoniale staten kan altså fungere, dersom lederskapet er i stand til å generere økonomisk vekst, slik at overskuddet kan trekkes ut. I tillegg må man ha en metode for å trekke ut overskuddet, og til slutt må man få til en rasjonell redistribusjon av overskuddet for å opprettholde politisk støtte. Patrimonialisme forutsetter at det finnes offentlige ressurser å utnytte. Dersom de økonomiske ressursene mangler kan dette problemet ofte «løses» ved, som for eksempel i Sierra Leone, smugling av diamanter – det vil si kriminell aktivitet. Dette kan, som vi vil komme tilbake til, føre til at statens territorielle grenser opphøre å eksistere, selv om det sitter en statsleder på toppen. Dette kaller Médard for ekstreme utslag av patrimonialisme (Médard 1996). Nypatrimonialisme kan beskrives som en hybrid mellom enmannsveldet og byråkratiet, det vil si en hybrid av Webers idealtyper: den legal-rasjonelle og den tradisjonelle formen for herredømme.

2.3.2 Kvasistaten

I sin artikkel fra 1997 beskriver William Reno såkalte kvasistater som et fenomen relatert til den kalde krigen. Det var nødvendig å opprettholde støtte utenfra som en motvekt til såkalte «sterke menn» innenfor egne grenser. Dette tilsier at statsoverhodet ikke nødvendigvis hadde et flertall bak seg, og neppe var valgt på demokratisk grunnlag. Et patron-klient system med betydelig desentralisert struktur ble bygget ut. Offentlige stillinger ble gitt lokale allierte for å hindre potensielle rivaler i å innta posisjonene. På denne måten hadde man lojale utposter i flere deler av landet, i tillegg til i andre land. Ineffektiviteten i dette ble opphevet ved hjelp av eksterne midler (Reno 1997a). Under den kalde krigen gjorde den overordnede stormaktskonflikten det enkelt å oppnå støtte fra en av partene. Reno beskriver hvordan denne muligheten forsvant etter den kalde krigen og statsoverhoder i fattige, ikke-demokratiske land måtte finne nye måter å bevare regimene på, etter den eksterne støttens bortfall. Det er imidlertid en tendens at herskerne i svake stater gikk tilbake og forsøkte å friske opp bånd til tidligere patroner etter den kalde krigens slutt. Det finnes altså fortsatt et slikt mønster av utenlandsk patronasje. Dessuten lager herskerne underforståtte allianser med

hjelpeorganisasjoner som foretrekker statslederens tilsynelatende monopol på makt fremfor at landet er splittet av sterke menn og krigsherrer (Reno 1997a: 167).

«These new arrangements transform inefficient patron-client politics into trans-national alliances that generate profits in global markets (Reno 1997a:167).»

Et av Renos argumenter er at herskere i svake stater viser stor grad av uavhengighet når det gjelder å finne løsninger på interne sikkerhetsproblemer ved hjelp av den kalde krigens internasjonale politiske økonomi.

Robert Jackson (1990) bruker også uttrykket kvasistat. I det ligger at staten har juridisk autonomi utad, men man har ikke klart å bygge opp legitimitet innad, og staten mangler de institusjonelle kjennetegnene som er nedfelt i internasjonal lov. Staten er altså kun en stat i kraft av suverenitetsprinsippet: ingen kan med rette krenke statens grenser. De goder man i prinsippet skal nyte som innbygger i en suveren stat, eksisterer ikke. Med Jacksons ord: staten er ikke i besittelse av «empirical statehood», det vil si at den ikke nødvendigvis fungerer som en stat internt med hensyn til befolkningens økonomiske, sosiale og sikkerhetsmessige behov (Jackson 1990: 21). I sammenheng med dette opererer Jackson med begrepene positiv og negativ suverenitet. Negativ suverenitet innebærer at en stat defineres utelukkende i forhold til ikke-intervensjonsprinsippet. Det er en formell og legal tilstand; de tidligere koloniene har sin rett, i henhold til internasjonal lov, til selvstendighet og til frihet fra å bli angrepet. Innad har staten imidlertid ingen legitimitet. Positiv suverenitet derimot, innebærer i tillegg til ikke-intervensjonsprinsippet evnen til å distribuere politiske goder til sin befolkning. Dette er ikke en utelukkende legal, men en politisk karakteristikk som omfatter et helt samfunn. Kort sagt er dette kjennetegnet på en utviklet stat, av den typen man finner i de fleste demokratiske land (Jackson 1990). Jacksons begrepspar sammenfaller med Médards redegjørelse for hvordan nypatrimonialisme fører til sammenbrudd i institusjonaliseringen av staten. Jacksons kvasistat er en stat som innehar utelukkende negativ suverenitet, og dermed kun eksisterer som stat utad. Innad i staten er det ingen form for institusjonalisering. Den

eventuelle regjeringen, som møter i verdenssamfunnets institusjoner som statens representanter, har ikke kontroll over hele sitt territorium. Regjeringen har kun støtte i et lite område av landet, og besitter langt fra samme grad av legitimitet som den besitter utad (Jackson 1990).

2.4. Transnasjonalisering

Når man snakker om transnasjonalisering, snakker man ofte om transnasjonale selskaper, som utelukkende er opptatt av profitt, eller ideelle NGOer, som jobber for menneskerettigheter, miljøvern og så videre. Dette er den formelle transnasjonaliseringen, mens jeg vil konsentrere meg om uformell transnasjonalisering, som består av både kriminelle nettverk (smugling av diamanter, narkotika og våpen) og uformelle nettverk av en mer legitim karakter. Dette kan for eksempel være utveksling av jordbruksvarer og andre nødvendigheter. Dessuten vil jeg se på nettverk basert på personlige relasjoner, som eksisterer som resultat av en patrimonial struktur. Thomas Risse (2002) karakteriserer transnasjonale aktører langs to dimensjoner. Den første dimensjonen angår aktørens indre struktur. Noen aktører har en formell organisasjon, mens andre er løsere fundert: disse kaller han «nettverk», definert av Keck og Sikkink (1998) som

«(...) forms of organization characterized by voluntary, reciprocal, and horizontal patterns of communication (Keck og Sikkink 1998, referert i Risse 2002: 255).»

Langs den andre dimensjonen bruker han aktørens motivasjon som differensieringsmetode. Multinasjonale selskaper er som regel motivert av instrumentelle mål, som å fremme selskapet og selskapets medlemmers velferd, mens andre nettverk og NGOer ofte er motivert av et mål om et felles beste. Dette kan synes naivt, men er kun en måte å differensiere mellom to hovedtyper av organisasjoner, og sammenfaller med den populære distinksjonen «for profit» og «not for profit» (Risse 2002). I dette tilfellet vil de uformelle aktørene være viktigst, men ikke nødvendigvis de ideelle nettverkene, som nevnt innledningsvis i dette kapitlet.

Transnasjonalisering kan i enkelte tilfeller bli en trussel mot den interne stabiliteten i stater, fordi det sentrale statsapparatet kan få vanskeligheter med å kontrollere all interaksjon over grensene. Dette vil være noe av utgangspunktet for min analyse.

Keohane & Nye (1972) definerer transnasjonale relasjoner som

«(...) contacts, coalitions and interactions across state boundaries that are not controlled by the central foreign policy organs of government (Keohane&Nye, 1972: xi).»

Denne definisjonen omfatter de uformelle prosessene jeg er opptatt av, og er i så måte en god definisjon. Følgende definisjon, fra Risse-Kappen (1995) er imidlertid enda bedre; den beskriver transnasjonale relasjoner som

«(...) regular interactions across national boundaries when at least one actor is a non-state agent or does not operate on behalf of a national government or an intergovernmental organization (Risse-Kappen 1995: 3).»

Risse-Kappens definisjon vil være mer presis i dette teoretiske rammeverket, fordi den impliserer at det dreier seg om nettverk mellom en stat og andre uformelle aktører. Keohane og Nyes definisjon sier kun at transnasjonalitet er interaksjon over statens grenser som ikke er formelt kontrollert. Man vil kunne bruke denne definisjonen også, men Risse-Kappens vil være mer korrekt fordi den definerer noe av det som er bakgrunnen for min problemstilling; nemlig at en stats relasjon til en ikke-statlig aktør er svært viktig i transnasjonaliseringsprosessen. Hveem (2000) setter transnasjonalisering opp mot internasjonalisering som, i likhet med transnasjonalisering resulterer i åpning av økonomiske transaksjoner gjennom samhandling mellom statlige aktører. Transnasjonalisering derimot drives frem av ikke-statlige, private aktører. Nasjonale grenser gjøres mindre viktigere, gjennom en jevn flyt av individuelle eller gruppeorganiserte handlinger (Hveem 2000:73).

Hovedargumentet til Risse-Kappen er at en stats interne strukturer og de internasjonale institusjoner den aktuelle stat er berørt av, bestemmer transnasjonale aktørers evne til å influere den samme statens politikk. Han definerer tre nivåer med hensyn til interne strukturer i en stat. Det første nivået er politiske institusjoner, som kan analyseres i henhold til sentralisering eller fragmentering. Det neste er sosial struktur, som kan studeres ved den interne polariseringen med hensyn til ideologi og klasseskiller. Det tredje nivået er policynettverk, hvor man ser på hvorvidt disse er preget av konsensus eller polarisering, det vil si at man ser på normene for koalisjonsbygging i disse nettverkene. Risse-Kappen setter opp en typologi av disse tre nivåene, alle med dikotome variabler, og trekker ut seks typer av interne strukturer i et land (Risse-Kappen 1995).

For å kunne oppnå innflytelse på politikken i et land må transnasjonale aktører overkomme to hindre. Det første er å få tilgang til det politiske systemet i den aktuelle stat, deretter er det nødvendig å bidra til, eller generere den vinnende policy-koalisjonen, for å påvirke i ønsket retning. Derfra avhenger transnasjonale aktørers påvirkningskraft av hvordan de koalisjonsbyggende prosessene internt tar form, og hvorvidt disse koalisjonenes visjoner samsvarer med de transnasjonale aktørenes. Det første punktet, hvorvidt de transnasjonale aktørene får tilgang til det politiske systemet i første omgang, bestemmes hovedsakelig av statsstrukturen. Staten har nok av virkemidler som kan begrense transnasjonale selskapers adgang, for eksempel visa, eksportlisenser og lignende. (Risse-Kappen 1995).

Etter å ha definert hvordan variasjoner i statlige strukturer påvirker transnasjonale aktørers innflytelsessfære, som han beskriver som påvirkning nedenfra, går han over til å snakke om påvirkning ovenfra, gjennom variasjoner i internasjonale institusjoner. Dersom en stat befinner seg i et tungt institusjonalisert klima (her bruker han EU som eksempel) vil interne strukturer ha mindre å si enn i en stat som i liten grad er regulert av internasjonale avtaler. En stat som i stor grad er regulert av internasjonale avtaler vil dermed være relativt åpen for transnasjonale aktører, dersom de internasjonale

institusjonene åpner veier inn i det nasjonale systemet, som ellers ville vært stengt. Spesielt vil trans-statlig aktivitet være determinert av internasjonale begrensninger. Denne typen aktivitet kan i utgangspunktet sees på som illojalitet mot egen stat, men dersom man befinner seg under dekke av internasjonale institusjoner blir det legitimt. Risse-Kappen peker på to mulige effekter internasjonale institusjoner har på transnasjonale aktørers evne til å influere en stats politikk. Den første har å gjøre med normer innenfor et regime. Dersom transnasjonale aktører kan representere normer som er en akseptert del av det internasjonale regimet den aktuelle staten er en del av, vil det være lettere å få innpass i den vinnende koalisjonen, fordi den ideelt sett vil representere de samme normene. Den andre effekten er at jo større grad av institusjonalisering av internasjonalt samarbeid, jo lavere terskel vil staten ha for å slippe til transnasjonale aktører. Dette senker også terskelen for å kunne være med på å bygge vinnende koalisjoner (Risse-Kappen 1995).

I vårt tilfelle er det imidlertid ikke gruppenes påvirkningskraft i form av policyendringer som skal undersøkes, det er derimot årsaken til at de transnasjonale bevegelsene oppstår og hva dette gjør med samfunnet som skal undersøkes. Risse-Kappens modell er imidlertid nyttig til å undersøke under hvilke forhold transnasjonale prosesser får betydning.

2.5. Sikkerhet

Det overordnede tema for min oppgave er å beskrive sikkerhetsrelasjonen mellom Angola og DRC. Jeg vil diskutere hva slags sikkerhetsbegrep som ligger til grunn i første del av dette kapitlet. Regional sikkerhet vil være en viktig del av dette, og jeg vil bruke Barry Buzans (1991) begrep sikkerhetskompleks.

Den tradisjonelle forståelsen av sikkerhet er nasjonal sikkerhet, som et forhold mellom en befolkning, og dets legitime stat og institusjoner, og statens muligheter til å beskytte befolkningen mot eksterne trusler i et anarkisk internasjonalt system (Job 1992:12). Nasjonal sikkerhet er erstattet av regimesikkerhet i land som Angola og

Zaire. Regimesikkerhet omfatter utelukkende regimets overlevelse, og mangler dimensjonen menneskelig sikkerhet, som, med visse unntak, er til stede i definisjonen av nasjonal sikkerhet. Etter den kalde krigen har man utvidet sikkerhetsbegrepet, til også å gjelde andre trusler enn de militære: menneskelig sikkerhet, miljøvern, økonomisk sikkerhet og sosial sikkerhet blir også ansett som viktige elementer. Dette er særlig viktig for u-land, hvor borgerkriger, økonomiske og økologiske trusler og generell utviklingsproblematikk ofte er langt mer presserende spørsmål enn mellomstatlig krig (Maclean 1999). Utviklingslandenes usikkerhetsdilemma (i motsetning til realismens sikkerhetsdilemma, som betegner eksterne trusler) består i å møte interne trusler, og for innbyggerne i statene vil det ofte være vel så viktig å sikre seg mot overgrep fra statsmakten. Job (1992) peker på noen grunner til dette. For det første er det sjeldent kun én nasjon innenfor hver stat, og som følge av dette, mangler det sittende regimet oppslutning fra store deler av befolkningen. I tillegg mangler staten institusjonelle midler til å opprettholde orden, så vel som midler til å ivareta befolkningens rent fysiske sikkerhet. Dessuten er trusselbildet ofte internt og springer ut av regimet, for eksempel i en situasjon med sterke opprørsbevegelser og borgerkrig (Job 1992).

Til grunn for min fremstilling vil det ligge en forutsetning om at sikkerhet ikke er et utelukkende militært fenomen, men også omfatter politiske, økonomiske, miljømessige og sosiale trusler.

«International security is mostly about how human collectivities relate to each other in terms of threats and vulnerabilities, although sometimes it addresses the ways such collectivities relate to threats from the environment (Buzan, Wæver, de Wilde 1998:10).»

2.5.1 Regional sikkerhet og sikkerhetskompleks

Buzan (1991) definerer en region som

«(...) a distinct and significant subsystem of security relations exists among a set of states whose fate is that they have been locked into geographical proximity with each other (Buzan 1991: 188).»

Buzan trekker frem eksistensen av regionale subsystem som objekter for sikkerhetsanalyse. Han er opptatt av å understreke den autonome posisjonen regionale sikkerhetsrelasjoner har, og å plassere disse relasjonene i en kontekst mellom det internasjonale og det nasjonale nivå. Noe av formålet med hans arbeid er å opptre som en motsats til maktpolitikere som undervurderer viktigheten av det regionale nivået til fordel for det globale nivået (Buzan 1991). I tillegg til maktreasjoner er regional sikkerhet definert ved «*patterns of amity and enmity*» (Buzan 1991:189). Jeg velger å oversette «amity⁷» med vennskap, og «enmity» med fiendskap.

Hovedelementet i Buzans begrep sikkerhetskompleks er at stater som er geografisk plassert i nærheten av hverandre, er så nært knyttet til hverandre at hver stats nasjonale sikkerhet ikke kan vurderes uavhengig av de andre statenes nasjonale sikkerhet.

«Security complexes emphasize the interdependence of rivalry as well as that of shared interests (Buzan 1991:190).»

Sett nedenfra er sikkerhetskomplekser et resultat av interaksjon mellom individuelle stater. Sett ovenfra er sikkerhetskomplekser generert ved interaksjon mellom anarki og geografi. Det anarkiske mellomstatlige systemet setter alle stater overfor et sikkerhetsdilemma, mens effekten av geografisk nærhet presser på de usynlige mønstrene av sikkerhetsmessig avhengighet mellom statene. Sikkerhetskomplekset er ikke nødvendigvis avhengig av at aktørene anerkjenner at det faktisk eksisterer et sikkerhetskompleks. De vil antagelig anerkjenne de konkrete truslene de står ovenfor, men sikkerhetskomplekset er snarere definert av de usynlige mønstre, og aktørene vil

⁷ Dette er imidlertid ikke helt korrekt fordi «amity» for Buzan omfatter alt fra genuint vennskap til forventninger om støtte og beskyttelse, men jeg velger allikevel å bruke ordet vennskap.

ikke se hele mønsteret. Som eksempel bruker Buzan det faktum at det er lettere å se en trussel mot seg selv, enn å se at man representerer en trussel ovenfor andre (Buzan 1991). Ideen om sikkerhetskompleks skiller seg fra teorier om regionalisering og integrasjon ved at fellesskapet er objektivt, mens i de to sistnevnte er subjektive trekk viktige.

Identifikasjonen av et sikkerhetskompleks innebærer vurderinger av den relative styrken i sikkerhetsavhengigheten. Denne avhengigheten kan være både positiv og negativ. Vanligvis vil komplekset springe ut av et lokalt nettverk, men kan også skapes dersom en stormakt som står utenfor rent geografisk, utgjør en felles trussel. Sikkerhetskomplekser følger ofte linjene til sub-regionale organisasjoner. Her nevner Buzan SADC, som både Angola og DRC er medlemmer av. For å vurdere hvorvidt Angola og DRC er del av et sikkerhetskompleks, må frekvensen av transnasjonale relasjoner vurderes (Buzan 1991).

2.6 Avslutning

Som det fremgår av kapittel 1 er hypotesene for denne oppgaven at Angola og DRC utgjør deler av et sikkerhetskompleks, fordi de to landene er så nært knyttet sammen gjennom transnasjonale prosesser, som igjen er en følge av at begge stater har nypatrimoniales trekk. I dette kapitlet har jeg beskrevet ulike teoretiske måter man kan vurdere disse hypotesene ut fra. Det er imidlertid nødvendig å si noe om hvordan jeg vil bruke denne teorien i henhold til min problemstilling,

Jeg begynner med den nye regionalismen, som fungerer som innfallsvinkel til studiet av de uformelle transnasjonale prosessene som er utgangspunktet for oppgaven. Bak disse uformelle prosessene befinner teorien om den nypatrimoniales staten seg. Det er denne staten som generer de uformelle prosessene, og denne teorien er derfor essensiell i denne sammenhengen. Den teoretiske definisjonen av en nypatrimonial stat vil, kort oppsummert, bestå av følgende elementer: er grensen mellom offentlig og

privat sfære utydelig? Er styresettet hovedsakelig basert på en persons makt? Er den økonomiske basisen svak? Er graden av institusjonalisering lav?

For å vurdere eksistensen av transnasjonale relasjoner vil jeg bruke Risse-Kappens teori om at graden av transnasjonale prosesser i en stat bestemmes av en stats indre struktur og graden av innflytelse internasjonale organisasjoner har. Argumentasjonen her vil være at det er de indre strukturene som har mest å si – det vil i dette tilfellet si de nypatrimoniales trekkene ved staten. Den teoretiske definisjonen av transnasjonalisering er i dette tilfellet forekomsten av uformelle forbindelser mellom to land, eller mer spesifikt forbindelser mellom en stat og illegitime grupper i et annet land.

Til slutt har diskutert begrepet sikkerhet, og konkludert med at jeg vil forholde meg til Buzan og Wævers begrep sikkerhetskompleks når jeg skal analysere forholdet mellom Angola og DRC. Hovedpoenget med å bruke denne teoriretningen er å belyse at henholdsvis Angola og DRCs sikkerhet ikke kan betraktes uavhengig av hverandre, nettopp fordi den nypatrimoniales staten genererer transnasjonale forbindelser. Dette rammeverket vil, som nevnt i kapittel 1, være basert på eklektisisme; det vil si at jeg trekker fragmenter fra ulike teoriretninger, og forsøker å sette disse sammen til en helhet. På denne måten håper jeg å kunne belyse problemstillingen på en konstruktiv måte.

I neste kapittel vil jeg gi en kortfattet fremstilling av Angola og Zaïre/DRCs historiske, politiske, økonomiske og sosiale situasjon. Dette kapitlet vil fungere som bakgrunn for analysen i de følgende tre kapitlene.

3.0 Empirisk introduksjon

3.1 Innledning

I dette kapitlet vil jeg gi en empirisk bakgrunn for oppgaven min. Jeg vil beskrive Angola og Zaïre/DRCs utvikling historisk og økonomisk, i tillegg til å gjøre rede for oppbygningen og utviklingen av staten i de to landene. Målet med dette kapitlet er å gi leseren en innføring i den aktuelle empirien før analysen som kommer i de neste tre kapitlene.

3.2 Angola

Angola ble etablert som portugisisk koloni i 1576. Da det portugisiske regimet ble styrtet i 1974, hadde frigjøringskrigene i de portugisiske koloniene Angola, Mozambique og Guinea-Bissau vart i over 10 år. Det nye regimet i Portugal var innstilt på å gi koloniene frihet, og i 1975 ble det inngått en avtale mellom FNLA (Frente Nacional para a Libertação de Angola), MPLA (Movimento para a Libertação de Angola) og UNITA (União Nacional para a Independência Total de Angola) om å danne overgangsregjering og avholde valg før uavhengigheten ble offisiell i november samme år (Tvedten 1997). De tre gruppene, ledet av en portugisisk kommissær, dannet en koalisjonsregjering som skulle utforme en konstitusjon og forberede valg. I juli 1975 brøt det imidlertid ut kamper mellom de tre gruppene og koalisjonen brøt sammen. Etter en uke hadde MPLA tvunget FNLA ut av Luanda, mens FNLA hadde fjernet MPLA fra provinsene Uíge og Zaïre. FNLA og UNITA besluttet å samarbeide mot MPLA, trakk sine respektive ministre ut av Luanda, og borgerkrig var et faktum. Under frigjøringskrigen hadde MPLA vært støttet av Sovjetunionen; UNITA av USA og Sør-Afrika; og FNLA av Zaïre. Etter borgerkrigsutbruddet vendte de seg til sine tidligere støttespillere for militær hjelp. Det fikk de, og Angola utviklet seg til en arena for striden mellom øst og vest under den kalde krigen. USA valgte imidlertid å ikke forlenge sin offisielle støtte i løpet av 1975, av frykt for å havne i en lignende situasjon som hadde utviklet seg i Vietnam. Dette dro Sovjet fordel av; man hadde allerede antatt at Angola var et lavprioritert område for USA. Sovjet fikk dermed muligheten til, som

eneste supermakt, å få et ordentlig fotfeste i det sørlige Afrika. Sovjet ble en opposent mot Sør-Afrikas destabiliseringsregime i det sørlige Afrika⁸, mens omfanget av USAs støtte til UNITA forble hemmelig (Tvedten 1997). Angolas forhold til Zaïre var preget av Zaïres støtte til både FNLA og UNITA. Zaïres hær hadde vært aktiv i krigen for frigjøring fra Portugal. I 1985 signerte de to landene, det vil si Mobutus regime og MPLA, en gjensidig sikkerhetspakt som imidlertid ikke fikk noen reel betydning: forholdet fortsatte å være spent (Tvedten 1997: 65).

I 1991 ble det undertegnet en fredsavtale: the Bicesse Accords, som fastla en plan for demobilisering av både regjeringsstyrkene og UNITAs styrker, i tillegg til at det ble satt en dato for flerpartivalg. Innen datoen for valget skulle demobiliseringen av partenes respektive styrker være ferdig, og en felles styrke skulle være opprettet. Avtalen skulle kontrolleres av UNAVEM II (United Nations Angola Verification Mission II). Det viste seg imidlertid raskt at demobiliseringen ikke hadde fungert som den skulle. Etter å ha tapt valget i september 1992 truet Savimbi med at UNITA ville gjenoppta kamphandlingene, og innen oktober var omme var borgerkrig igjen et faktum (Tvedten 1997:41).

I 1994 ble det underskrevet en ny fredsavtale – Lusaka-avtalen – som skulle innebære etableringen av en ny FN-styrke, integrasjon av UNITAs tropper i regjeringsstyrkene, UNITAs deltagelse i både lokalt og nasjonalt styre, i tillegg til nye valg. Avtalen skulle overvåkes av USA, Russland og Portugal (Tvedten 1997). Iverksettelsen av avtalen gikk ekstremt sakte, og det kom mange tilbakeslag for våpenhvilen. I august 1998 anklaget UNITA de tre overvåkende partene for å ta side med regjeringen, og nektet å ha noe med partene å gjøre. En uke etter annonserte MPLA-regimet at UNITAs representanter i den nasjonale regjeringen var suspendert, deretter skjedde det samme

⁸ Sør-Afrika forsøkte å destabilisere regionen «det sørlige Afrika» for å opprettholde sin posisjon som regional stormakt. Dette ga seg blant annet utslag i at Sør-Afrika støttet opprørsbevegelser i landene i regionen, deriblant UNITA.

med alle UNITAs medlemmer av nasjonalforsamlingen. Begge disse hendelsene innebar grove brudd på Lusaka-avtalen, og kort tid etter startet kampene mellom UNITA og MPLA igjen (Economist 1998a).

3.2.1 Økonomi.

«The [oil] sector simultaneously constitutes a sanctuary for the government, as it is sheltered from military threats and able to sustain political order through coercion and clientelism (Le Billon 2001:61).»

Angola er i dag den nest største oljeprodusenten i Afrika sør for Sahara. Olje ble først oppdaget på midten av 1950-tallet, og ved uavhengigheten i 1974 var produksjonen på 172 000 fat per dag. Olje hadde da overtatt for kaffe som viktigste eksportartikkel (Tvedten 1997:82). Staten eier alle oljefeltene, og oljeaktiviteten administreres av det statlige oljeselskapet SONANGOL (Hodges 2001: 125), som selger konsesjoner til internasjonale oljeselskaper.⁹ Man anslår at innen 2005 vil Angola være den største oljeprodusenten i Afrika sør for Sahara (Economist 2001) I 2002 produserte Angola 894 000 fat olje per dag (Opec 2002). 80 prosent av oljeproduksjonen foregår utenfor kysten av den omstridte enklaven Cabinda. Et eksempel på hvor viktig oljeindustrien er: Angolas økonomi økte med 15 prosent i 2002, på grunn av oppgangen i oljeindustrien alene (IMF 2003a).

Det faktum at store deler av Angolas oljeforekomster ligger utenfor kysten av Cabindaområdet har gjort det mulig å skjerme oljeindustrien for angrep fra UNITA, fordi opprørsbevegelsen ikke har fotfeste i disse områdene. Cabinda har imidlertid sin egen opprørsbevegelse: FLEC (Frente de Libertação do Enclave de Cabinda), som

⁹ De viktigste er AGIP, BHP, BP, Chevron, Exxon-Mobil, Marathon Oil, Mitsubishi, Norsk Hydro, Ocean Energy, Petrobras, Petrogal, Philips Petroleum, Ranger Oil, Repsol-YPF, Royal Dutch/Shell, Statoil og Total-Fina-Elf (HRW 2001).

kjemper for Cabindas selvstendighet. Bakgrunnen for denne opprørsgruppen er blant annet at livskvaliteten i Cabinda, i likhet med i resten av landet, ikke har vokst proporsjonalt med oljeinntektene (Mail & Guardian 2002).

Etter uavhengigheten besluttet man å dele inn økonomien i tre former for eierskap: privat, kooperativt og statlig. Unntakene var økonomiske ressurser og offentlige tjenester som ble betraktet som viktige for nasjonens sikkerhet. Dette skulle staten ta seg av. Det gjaldt økonomiske ressurser som olje, diamanter, kaffe, finansinstitusjoner, og offentlige tjenester som telekommunikasjon, post, presse, utdanning, helsetjeneste, bosted, vann og elektrisitet. Det var imidlertid ingen uttalt intensjon å kvitte seg med privat sektor, til tross for at MPLA var definert som et marxistisk parti. (Tvedten 1997: 71). Man opprettet allikevel et stort offentlig apparat som skulle fastsette og kontrollere den økonomiske politikken, også med hensyn til priser og produksjonsnivå.

Diamantproduksjonen i Angola har hovedsakelig vært UNITAs domene. De viktigste områdene for diamantutvinning er Lunda Sul og Lunda Norte, hvor halvparten av diamantproduksjonen foregår. Dette vil jeg komme nærmere inn på i kapittel 5, som omhandler de transnasjonale nettverkene mellom Angola og Zaïre.

3.2.2 Stat og politisk organisering

Etter frigjøringen fra Portugal i 1975 sto man igjen med restene av en autoritær og sterkt sentralisert statsstruktur. På denne strukturen bygde MPLA-regimet sin stalinistiske stat. Målet var å skape en sterk stat som kunne forsvare Angola mot interne og eksterne fiender, skape nasjonal enhet, og fremme økonomisk og sosial utvikling. Man opprettet sikkerhetsstyrker og planøkonomi med støtte fra Sovjetunionen for å underbygge den sterke staten. Denne strategien mislyktes, hovedsaklig på grunn av manglende populær oppslutning, mangel på kompetanse og tilstedeværelsen av den USA- og Sør-Afrika-støttede opprørsbevegelsen UNITA (Hodges 2001). Den portugisiske administrasjon var utelukkende tilpasset portugisiske interesser, og sto ikke til ansvar for andre enn den portugisiske staten.

Gjennomsiktighet var et ukjent begrep. Staten var sterkt sentralisert, politiske partier var forbudt, og det fantes ingen fri presse. Da Angola ble selvstendig fulgte denne strukturen med, ettersom Angola ikke hadde noen som helst tidligere erfaring med politisk pluralisme. I tillegg var alle administrative og tekniske posisjoner i kolonistaten fylt av portugisere. Det var ikke gjort noen forsøk på å bruke afrikanere i disse stillingene. Dette gjenspeilet seg i skolesystemet; i 1970 var 85 prosent av angolaneerne analfabeter. Da regimet i Portugal brøt sammen og det ble klart at Angola ville bli gjort selvstendig, rømte flertallet av portugiserne fra Angola hals over hode. Med dem forsvant også kompetansen fra en rekke viktige områder (Hodges 2001: 45). I tiden rett etter uavhengighet fantes det ikke noe parlament. Makten lå hos Conselho da Revolução – Revolusjonsrådet, som besto av nominerte medlemmer. I 1980 ble dette erstattet med Assembleia do Povo – Folkeforsamlingen, som ble valgt indirekte innenfor ettpartisystemet. Denne institusjonen spilte imidlertid liten substansiell rolle for den reelle maktutøvelsen (Hodges 2001).

3.2.3 MPLA

MPLA ble stiftet i 1956 og har sitt grunnlag i folkegruppen Mbundu, som er den nest største folkegruppen i Angola, basert i Luanda. Som et resultat av sin ideologiske forankring i marxist-leninismen, hadde MPLA forbindelser til Sovjetunionen og Cuba, i tillegg til hemmelige forbindelser til det portugisiske kommunistpartiet. Da makten i Luanda var sikret, og et sterkt internt sikkerhetssystem opprettet ved hjelp av sterke militære styrker, proklamerte MPLA Angola som ettpartistat. Agostinho Neto ble innsatt som president, og da han døde i 1979 ble José Eduardo dos Santos, en av hans nærmeste medarbeidere, innsatt som hans etterfølger, på basis av en enstemmig beslutning fra Sentralkomiteen (Hodges 2001). I mai 1977 ble det gjort forsøk på statskupp. Det var, i tillegg til ytre stridigheter, også stridigheter innenfor MPLA. Disse kulminerte da Nito Alves, en tidligere geriljaleder ledet et kuppforsøk som mislyktes. Dette ga president Neto en grunn til å ytterligere fjerne all opposisjon. Massearrestasjoner gjorde et kraftig innhugg i Angolas intelligensia, og politisk

opposisjon ble livsfarlig. Dette skapte en konformitetskultur, som igjen medførte avhengighet av staten (Hodges 2001).

3.2.4 UNITA

For å forstå utviklingen av uformelle nettverk mellom Zaïre og UNITA, er det nødvendig å gå litt inn på opprinnelsen til UNITA. UNITA ble grunnlagt i 1966, og i oktober samme år krysset de første geriljasoldatene grensen til Angola for å starte krigen som skulle lede frem til avkoloniseringen av landet. Denne gruppen soldater, og lederen Jonas Savimbi var trent opp i Kina. UNITA var vel så autoritære og voldelige som MPLA i sine områder og innenfor egen organisasjon. Lederen, Jonas Savimbi, holdt organisasjonen i et jerngrep, og dissidenter ble effektivt fjernet. I begynnelsen var Kina UNITAs hovedstøtte, sammen med politiske funksjonærer i Tanzania og Zambia. Det oppstod imidlertid problemer med våpenleveransene via denne ruten, og ved hjelp av kinesiske penger kjøpte en representant for UNITA våpen i Zaïre. UNITA var hovedsakelig støttet av den etniske gruppen Ovimbundu, den største etniske gruppen i Angola. I utgangspunktet bygde organisasjonen på maoistisk teori om hvordan en geriljagruppe skulle bygges opp (Potgieter 2000).

Etter 1975, da selvstendighet var oppnådd, og MPLA utnevnte seg selv til å styre landet begynte Savimbis utvikling av organisasjonen til en egen stat i det sørøstlige Angola, parallelt med den staten MPLA var i ferd med å bygge opp. Denne organisasjonen skulle kunne ivareta provinsenes egne grunnleggende behov og utvikle egen infrastruktur. Til dette var han imidlertid avhengig av hjelp utenfra (Potgieter 2000:259), og Sør-Afrika ble hovedkilden for tilførsler av militært materiell. Til gjengjeld ble Sør-Afrika forsynt med diamanter som ble solgt videre. I forbindelse med Namibias selvstendighet ble det imidlertid mye diplomatisk turbulens mellom Angola og Sør-Afrika og UNITA¹⁰, og den storstilte støtten UNITA hadde fått fra Sør-Afrika ble kraftig redusert, samtidig som namibisk selvstendighet sannsynligvis

¹⁰ Mer om dette se Potgieter 2000: 260.

ville skape vanskeligheter for tilførselslinjene gjennom Namibia. UNITA hadde allerede forbindelser i Zaïre, men disse var ikke videre utbygget, og nå ble mye av aktiviteten flyttet til Cazombo, som ligger nærmere både Zambia og Zaïre. I 1987 tok USA i bruk flyplassen i Kamina i Zaïre som utgangspunkt for forsyningslinje til UNITA. (Potgieter 2000:264).

3.3 Zaïre/ den Demokratiske Republikken Congo

Congo ble selvstendig i 1960, etter først å ha vært den belgiske kong Leopolds private eiendom siden slutten av 1800-tallet, og deretter belgisk koloni. Etter at den første valgte statsminister Lumumba ble myrdet av belgiske styrker med autorisasjon fra USA, ble det holdt et fritt og demokratisk valg i 1965. Kort tid etter valget iscenesatte Mobutu statskupp, og innførte gradvis sitt herredømme, basert på én manns makt.

I 1970 var ettpartistaten et faktum. Mobutu satte i gang en prosess med det formål å gå tilbake til de «autentiske» verdiene for landet. Han omdøpte Congo til Zaïre, forbød vestlige og kristne navn, og forbød både menn og kvinner å bruke vestlige klær (Nzongola-Ntalaja 2002). I tillegg eksproprierer han utenlandskeide små og mellomstore bedrifter og ga disse til sine nærmeste medarbeidere. I 1982 ble et opposisjonsparti etablert, og i 1990 ga Mobutu etter for internt og eksternt press og erklærte ettpartistaten for opphevet. Dette fikk imidlertid liten betydning. I forbindelse med folkemordet i Rwanda i 1994 strømmet rundt en million hutuflyktninger, inkludert medlemmer av den rwandesiske hæren og den ekstremistiske hutumilitsien, inn i det østlige Zaïre. I oktober 1996 etablerte Laurent Kabila ADFL (Alliances des Forces Démocratiques du Congo-Kinshasa), med det formål å styrte Mobutu. ADFL var en transnasjonal allianse av Mobutus motstandere, ledet av ugandiske og rwandiske styrker med militær støtte fra USA (Pech 2000:125). og 17. mai 1997 tok ADFL hovedstaden Kinshasa, med støtte fra Rwanda og Uganda, Kabila erklærte seg selv som president og gjeninnførte navnet Congo, med tilnavnet «den demokratiske republikken» i stedet for Zaïre. Navneendringen ga håp om at den nyvunne presidenten ville gjennomføre reformer i staten. Etter kun kort tid viste han seg

imidlertid å være av samme kaliber som Mobutu; han ville på ingen måte fire på presidentembetets politiske kontroll med resten av samfunnet (McCalpin 2002:47).

Kabila var heller ikke lojal mot sine støttespillere lenge. Sommeren 1998 sendte han rwandesiske medlemmer av den congolesiske hæren tilbake til Rwanda. Dette førte til at Rwanda, og dets nære allierte Uganda, krysset grensen til DRC og etablerte opprør mot Kabila innenfor landets grenser. Deretter marsjerte tropper fra Rwanda og Uganda mot Kinshasa, men ble slått tilbake av tropper fra Angola og Zimbabwe. Sommeren 1999 vedtok FNs sikkerhetsråd en resolusjon som utpeker Rwanda og Uganda som aggressorer. Angola, Zimbabwe og Namibia kamouflerte sine intervensjoner som del av en SADC-operasjon (Southern African Development Community) med det formål å støtte regjeringen i DRC i kampen mot opprørerne (Nzongola-Ntalaja 2002).

3.3.1 Økonomi

I likhet med Angola har DRC store alluviale diamantforekomster, det vil si at diamantene finnes i elver, og utvinningen krever liten teknisk kompetanse. DRCs økonomi er først og fremst basert på mineralforekomster, og særlig har diamanter blitt viktig; i 1999 var DRC verdens fjerde største produsent av diamanter. Mellom 1967 og 1974 hadde DRC en av Afrikas største økonomier, basert på produksjon og eksport av mineraler (Goreux 2001; Samset 2002). Kobber og kobolt produseres av Gécamines, verdens sjettede største selskap i sitt slag. I 1994 ble gruveindustrien privatisert, som følge av økonomisk krise og press fra Verdensbanken, hvilket åpnet for utenlandske selskapers jakt på konsesjoner.

Den østlige delen av Congo er i besittelse av store naturressurser; det finnes store mengder mineraler her, og det er svært godt grunnlag for både skog- og jordbruk. Den nåværende regionale dynamikken i området har sin opprinnelse i tiden etter krigen i Rwanda, som grenser til Congo. Mengder av flyktninger fra Rwanda strømmet over

grensen, og blant disse flyktingene befant det seg representanter fra Interahamwe¹¹. En ny situasjon oppsto i denne delen av Zaïre, både med hensyn til demografi og til sikkerhet. Dette la noe av grunnlaget for krigene som skulle komme. Da Kabila kom til makten manglet han en sterk militær styrke etter at han hadde støtt fra seg alle rwandesiske og congolesiske tutsier. I ren desperasjon vendte Kabila seg da mot Mobutus tidligere allierte, og innrullerte 10 000 soldater fra henholdsvis Interahamwe-militsiaen og Hutu-soldater fra den tidligere rwandesiske hæren. Deretter hevdet han at Uganda og Rwanda ville ødelegge DRC i sin kamp for et «stor-tutsirike», og 2. august 1998 beordret han alle rwandesiske og ugandiske tutsier til å forlate hans rike. Det var dette som provoserte Uganda og Rwanda til å angripe DRC høsten 1998 (Taylor 2003).

I følge CIA¹² er DRCs banksystem sårbart for hvitvasking av penger på grunn av utstrakt korrupsjon og manglende kontroll, men mangelen på et velutviklet finanssystem begrenser allikevel landets muligheter for å fungere som hvitvaskingsentrum.

3.3.2 Stat og politisk organisering

Etter at Mobutu hadde overtatt Congo ved statskupp i 1965, tok han raskt kontroll over de fleste av statens områder; det militære, økonomiske, juridiske, i tillegg til egenhendig å besette alle viktige posisjoner.

Som nevnt ovenfor videreførte Kabila Mobutus stat uten store forandringer, og han la kanskje enda mer vekt på eksterne aktører i stedet for et internt patrimonialt nettverk. Det var svært enkelt for Kabila å finne utenlandske kontakter som var kritiske til Mobutu. Nabolandene var stadig utsatt for trusler som følge av Mobutus mangfoldige

¹¹ Ekstremistiske Hutu-militsgrupper fra Rwanda.

¹² (<http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/cg.html>)

transnasjonale nettverk, og flere investorer var svært frustrerte over hans manglende styringsevne (Reno 1997b:18).

3.4 Relasjoner mellom Angola og Zaïre/DRC

Angola har inngått samarbeid med DRC på området olje- og gass. Selskapet SONANGOL (SONANGOL-Congo) vil omfatte all olje- og gass produksjon i DRC, og Angola har dermed en viss grad av innflytelse på DRCs olje- og gasspolitikk (Africa Confidential 1998b). Dette er imidlertid en formell avtale, og vil ikke bli gjenstand for nærmere vurdering her.

Zaïre hadde vært involvert i Angolas frigjøringskrig fra begynnelsen av 1960-tallet. FNLA hadde operert fra baser på zairisk territorium. Etter kuppet i Portugal i 1974 hadde Mobutu hemmelige møter med overhodet for den portugisiske regjeringen, general Spínola. Det ble laget en avtale om en selvstendig angolansk regjering som skulle bestå av Holden Roberto fra FNLA, Jonas Savimbi fra UNITA, og Daniel Chipenda, en dissident fra MPLA. MPLAs Agostinho Neto, som representerte flertallet i MPLA, skulle utelukkes. Avtalen ble aldri overholdt: Spínola ble avsatt av offiserer fra venstresiden. Dermed mislyktes det første forsøket på å skape et nytt regime i Angola med nær tilknytning til Zaïre. I juli 1975, da det ble klart at MPLA var den overlegne part i den økende striden om regjeringsmakt, gikk de første zairiske styrkene inn i Angola, og rett før dagen da selvstendigheten skulle erklæres, invaderte Zaïre Cabinda. Deretter nærmet styrkene seg Luanda, men ble slått tilbake av MPLA, som nå var støttet av styrker fra Katanga, og Cuba (Young & Turner 1985:253).

I 1977 og 1978 gjorde FLNC (Front pour la Libération Nationale du Congo) fremstøt mot FAZ (Forces Armées Zairoises) i Katanga (Shaba). FAZ var imidlertid hjelpeløse, selv mot denne relativt beskjedne hæren, og måtte få hjelp utenfra, denne gangen fra Marokko, Frankrike og Belgia. FLNC hadde sitt utgangspunkt i den katangesiske hæren som daværende statsminister Tshombe hadde satt sammen på begynnelsen av 60-tallet, i forbindelse med forsøkene på løsrivelse av regionen Katanga (også kalt

Shaba). Disse hadde i mellomtiden søkt tilflukt i Angola, og hadde blandet seg med angolanske grupper som kjempet for portugiserne, mot FNLA. Da portugiserne trakk seg ut, sto FLNC overfor et dilemma med hensyn til hvem man skulle støtte, og endte med en allianse med MPLA. I 1975 assisterte FLNC, som nevnt ovenfor, MPLA i å stoppe FNLA's marsj mot Luanda (Young & Turner 1985:257).

3.5 Angolas intervensjon i Congo–Brazzaville

Dette avsnittet har jeg valgt å ta med som bakgrunn for regionale prosesser. Selv om Angolas intervensjon i Congo-Brazzaville ikke direkte berører forholdet mellom Angola og Zaïre/DRC, har det indirekte betydning fordi UNITA spilte en rolle også i motivet for denne intervensjonen.

I 1992 holdt Congo-Brazzaville sitt første demokratiske valg. President Sassou Nguesso, som hadde et godt forhold til Angolas president Eduardo dos Santos på grunnlag av en felles marxistisk anskuelse, ble ikke gjenvalgt. Den nye presidenten, Pascal Lissouba, hadde overhodet ingen vyer i marxistisk retning, dessuten hadde han sin opprinnelse sør i landet, i motsetning til Nguesso, som kom fra nord. Nguesso hadde med hard hånd holdt UNITA borte fra congolesisk territorium, men under det nye regimet sto UNITA fritt til å utvide de nettverkene de allerede hadde i Zaïre, til også å omfatte Congo-Brazzaville. De fikk også muligheten til å etablere alternative forsyningslinjer fra nord, gjennom congolesiske havner. Dette forholdet var bygget på et gjensidig lukrativt fellesskap (McQueen 2001:100).

I 1997 var flere faktorer kommet til som presset Angola til en intervensjon i Congo-Brazzaville. For det første var Mobutus regime i Zaïre styrtet, og Laurent Kabila hadde overtatt. I Luanda forventet man at UNITA skulle utestenges fra sine baser i Zaïre som en følge av maktovertagelsen, og det var viktig å slå ned på andre mulige steder UNITA kunne plassere basene sine. For det andre var våpenhvilen innad i Angola, som ble inngått i Lusaka i 1994, fremdeles opprettholdt, men MPLA mistenkte at UNITA var unnvikende med hensyn til den militære og politiske implementeringen av

avtalen for å vinne tid til restrukturering av styrker og organisasjon. Congos andre demokratiske valg var fastsatt til 1997, og det var Luandas håp at Nguesso skulle vinne makten tilbake. Nguesso hadde imidlertid trukket seg tilbake til det nordlige Congo med sine private militære styrker, og fungerte som en slags krigsherre i området. Han ble forsøkt henrettet av Lissoubatilhengere, og flyttet etter dette til Brazzaville, hvor han kom til å utgjøre en trussel mot regimet. Etter kort tid brøt det ut kamper mellom gruppene. 12. oktober 1997 gikk Angola inn i Congo via Cabinda. Lissouba brukte UNITA på sin side. Etter tre dager tok Nguessos styrker Brazzaville ved hjelp av angolansk støtte fra luften (McQueen 2001:102). Congo-Brazzaville klaget imidlertid til FN, som ba Angola om å trekke seg ut umiddelbart, i tillegg til å fordømme all utenlandsk innblanding i landet. Dette skapte kredibilitetsproblemer for Angola i den interne fredsprosessen. Man hadde nettopp oppnådd en FN-resolusjon angående våpentilførselen til UNITA, men den var ikke trådt i kraft på dette tidspunktet.

3.6 Avslutning

I dette kapitlet har jeg forsøkt å gi en empirisk bakgrunn for denne oppgaven, ved å beskrive historie, økonomi og politisk organisering i de to landene. Jeg har sett det som nødvendig å gå relativt dypt inn i enkelte temaer som indirekte knytter seg til problemstillingen. Kapittel 4 blir en analyse av Angola og Zaïre/DRC som nypatrimoniales stater. Dette omfatter den første hypotesen som ble skissert i innledningskapitlet.

4.0 Den nypatrimoniale stat

4.1. Innledning

Dette kapitlet angår den første av mine hypoteser, som lyder:

- *Den angolanske og den congolesiske staten har nypatrimoniale trekk*

Jeg vil her analysere Angola og Zaïre/DRC på bakgrunn av Médards teori om nypatrimonialisme¹³. Ved hjelp av eksempler vil jeg vise hvorvidt karakteristika ved Angola og Zaïre/DRC sammenfaller eller skiller seg fra Médards karakteristika ved en nypatrimonial stat. Formålet med dette kapitlet er altså å bestemme hvorvidt, eller i hvor stor grad Angola og Zaïre har nypatrimoniale trekk. Jeg har foretatt en kapittelinnledning som tilsvarer de viktigste punktene i Médards fremstilling av den patrimoniale logikken, som referert i avslutningen til kapittel 2. Jeg vil også trekke inn andre innfallsvinkler til statens struktur, som jeg også var inne på i kapittel 2. Dessuten vil jeg foreta en diskusjon om begrepet nypatrimonialisme kontra begrepet korrupsjon, av den grunn at det er en utbredt oppfatning at de to begrepene overlapper hverandre.

4.2. Uklart skille mellom offentlig og privat sektor

Nypatrimoniale stater er preget av at den offentlige og private sfære i stor grad er viklet inn i hverandre. Det kan være vanskelig å skjelve ansvarsområder fra hverandre. Médard (1996) påpeker at det er den manglende respekten for skillet mellom offentlig og privat som er det distinkte ved den nypatrimoniale logikk. Médard gjør en distinksjon mellom patrimonialisme og nypatrimonialisme nettopp ved dette skillet mellom de to sfærene. I en ren patrimonial stat eksisterer det ikke noe slikt skille, mens i en stat med nypatrimoniale trekk er det trukket opp et slikt skille som hverken er internalisert eller respektert (Médard 1996:85). Den manglende respekten for dette

¹³ Som beskrevet i kapittel 2.

skillet har to konsekvenser: personliggjøring eller privatisering av makt, og et syn på økonomi og politikk som to sider av samme sak.

4.2.1. Angola

Det er særlig tre elementer ved det angolanske samfunnet som gjør at man kan anta at Angola er en nypatrimonial stat med hensyn til elementet offentlig-privat. Det første er eksistensen av det såkalte Bermudatrianglet, som består av presidenten, det statlige oljeselskapet og finansdepartementet, hvor man antar at store mengder av oljeinntektene forsvinner. Det andre er det statlige oljeselskapet SONANGOLs omfattende virksomhet som privat aktør. Det tredje er opprettelsen av the Eduardo dos Santos Foundation (FESA). Jeg vil nå gå inn på alle disse tre elementene.

4.2.1.1 Bermudatrianglet

Presidentskapet, SONANGOL og Sentralbanken har svært tett kontakt. Det er til en viss grad de samme personene som besitter posisjoner i de tre organene, og store deler av statens inntekter har antagelig forsvunnet sporløst innenfor denne treenigheten (Global Witness 1999). I følge en rapport fra organisasjonen Global Witness har 4.3 milliarder dollar forsvunnet fra statskassen de siste 5 årene (Economist 2002; IMF 2003a). Global Witness' rapport har blitt sterkt kritisert av regjeringen, og presidentens talsmann har truet med straffeforfølgelse av organisasjonen. Den statlige avisen skrev etter publiseringen at denne rapporten trolig er bestilt og betalt av UNITA (Economist 2000). Human Rights Watch publiserte en rapport i januar 2004 som støttet opp under påstanden om forsvunne statlige midler: revisjonsfirmaet KPMG har revidert Angolas regnskaper, og funnet at mellom 1997 og 2002 forsvant 9,25 prosent av bruttonasjonalproduktet sporløst (Human Rights Watch 2004). SONANGOLs regnskaper har aldri tidligere vært revidert av en uavhengig instans. Det har derfor vært umulig å kontrollere hvorvidt overskuddet av det de internasjonale oljeselskapene betaler SONANGOL, faktisk blir videreført til Finansdepartementet og redistribuert til det angolanske folket (Global Witness 1999). Rundt 400-500 av totalt 870 millioner

amerikanske dollar i signaturbonus betalt til SONANGOL for felt 31-33 antas å ha blitt brukt til hemmelige våpenkjøp (Global Witness 1999).

4.2.1.2 SONANGOLs rolle som både privat og offentlig aktør

SONANGOL er fullt og helt statlig eid, men tar del i en stadig større del av privat sektor. Selskapet eier en rekke virksomheter knyttet til skipsbygging, transporterering av olje, produksjon av olje, bankvirksomhet, telekommunikasjon, i tillegg til et flyselskap som flyr mellom Luanda og Houston i Texas¹⁴. Dette illustrerer hvilken grad av kontroll SONANGOL, som en del av staten, har over det private angolanske markedet. I følge angolansk lov er regjeringen forpliktet til å se til at private bedrifter har muligheter til å overleve, og generelt holde oppsyn med økonomiens utvikling (Tvedten 1997). I stedet har man plassert de viktigste næringer – det vil si de næringer som er relatert til oljeindustrien, ansvarlig for 87 prosent av landets eksport – i underselskaper av SONANGOL. Staten har med andre ord kontroll over store deler av landets private sektor. SONANGOL har 17,5 prosent av eierskapet i banken Banco Africano de Investimentos (BAI), lokalisert på Kapp Verde. BAI har hatt rask vekst, som et resultat av det nære, gjensidige samarbeidet med SONANGOL, hvilket er lite fordelaktig for konkurransen i bankvesenet. Direktøren for den private Banco Comercial Angolano (BCA) gikk av i 2003, på grunn av sterkt press blant aksjeeierne om å selge til BAI. Hverken sørafrikanske banker – som er til stede i mange land i det sørlige Afrika – eller britiske Citigroup har greid å få fotfeste i Angola. Til det er de tilstedeværende bankinteressene for sterke – det vil si de statlige interessene (Hodges 2003).

¹⁴ SONANGOL Ltd, SONANGOL USA Co, Kwanda base, Petromar, Bricomil, Sonangalp, SONANGOL Integrated Logistics Services (Sonils), Sonatide Enacol (Cape Verde), Banco Africano de Investimentos, WAPO Angola, SONANGOL DRC, Sonawest, Sonamer, Sonamet, Sonasing, Sodispal, Enco SARL, Technip Angola, Mercury, Sonasurf, Sonaship, Sonadiets, Sonair, Sobilog (Hodges 2003: 149).

4.2.1.3 The Eduardo dos Santos Foundation

The Eduardo dos Santos Foundation (FESA) ble opprettet i 1996, av og for president dos Santos. Organisasjonen fremstår som en veldedig organisasjon: den står for utdeling av mat og klær til de fattige, gir penger til helseinstitusjoner og skoler, og støtter landminerydding og AIDS-prosjekter. Organisasjonen tilbyr kultur- og sportstilbud for barn og unge, og er opptatt av å fremme forskning og teknologiutvikling. Rettslig basis eller økonomisk grunnlag for institusjonen er imidlertid ikke klarlagt. Messiant (2001) beskriver FESA som et tilsynelatende marginalt fenomen i Angolas økonomi, men samtidig et viktig symptom på en tendens: den økende privatiseringen av staten. FESA er åpenbart basert på klientelistiske nettverk, og er en understreking av presidenten som patron: Presidenten leder tilsynelatende fondet som privatperson. Finansieringen foregår blant annet via «oppstartsavgifter» fra de viktigste utenlandske selskapene i landet ved etablering av ny virksomhet, og tilskudd til spesielle prosjekter fra de samme aktørene. SONANGOL og ENDIAMA (Angolas hovedselskap for diamantutvinning) bidrar også til FESA, samt mindre lokale selskap som ser sitt snitt til både å nærme seg makten, og fremstå som bidragsytere til veldedige formål (Messiant 2001). Som tidligere nevnt, er SONANGOL til enhver tid avhengig av presidentens beslutninger, og det samme gjelder for ENDIAMA. Hvert år får presidenten nyte godt av de veldedige gavene til organisasjonen: det settes av en uke til feiring av hans fødselsdag. Denne feiringen bringer enormt mye publisitet, og Angolas elite samles rundt sin president, samtidig som han får svært kostbare gaver. FESA finansieres imidlertid ikke utelukkende via private aktører; staten bidrar også med store summer. Dette bidrar til å forsterke personlighetskulten rundt president dos Santos: han er den fantastiske velgjøreren som gir til sosiale tiltak, ikke regjeringen som helhet. FESAs aktiviteter deles inn i to: en del som har til hensikt å bygge opp folkets bilde av presidenten, og en annen del som konsentrerer seg om presidentens bredere klientelistiske nettverk i Luanda (Messiant 2001).

Skillet mellom offentlig og privat sfære i Angola blir altså mer og mer diffust. Statlige selskaper - som er direkte kontrollert av presidenten og hans nære krets - kontrollerer det private markedet. I tillegg er staten preget av en personlighetsfiksering som gir seg utslag i blant annet FESA, og er ledd i den gradvise privatiseringen av staten. Messiant (2001) fører den særegne formen for privatisering av staten som har foregått i Angola, tilbake til to faktorer: det faktum at Angola har vært i krig, eller i det minste i en krigslignende tilstand, i 27 år, og det faktum at olje er landets viktigste ressurs. Disse to faktorene har sosiale, politiske og økonomiske konsekvenser som henger nøye sammen, og som har definert Angolas forhold til eksterne aktører, det være seg oljeselskaper, internasjonale finansinstitusjoner eller aktører i forsøkene på fredsavtaler. En konsekvens av dette, relatert til måten staten fungerer på, er viktigheten av å inneha de sentrale posisjoner i staten, og muligheten én gruppe mennesker har til å inneha disse posisjonene, til tross for at man offisielt har innført flerpartistyre. Messiant påpeker at dette har ført til en enorm styrking, ikke av staten som sådan, men av makten som utøves innenfor staten (Messiant 2001). Som jeg vil komme tilbake til i neste kapittel: En svak stat kan ha et sterkt regime, og dette skaper den typen transnasjonal dynamikk vi ser mellom Angola og Zaïre/DRC. Et trekk ved den nypatrimoniale stat er at staten ikke fungerer som en abstraksjon, men som en svært konkret måte å anskaffe seg økonomiske goder på. Hver eneste tjenestemann ansatt i staten bruker sin offentlige stilling som om den skulle vært personlig, det vil si til å anskaffe seg goder, ikke bare politiske, men også sosiale og økonomiske. Oppnåelse av politisk makt og økonomisk velstand blir to sider av samme sak (Médard 1996).

4.2.2. Zaïre/DRC

På begynnelsen av 1970-tallet nasjonaliserte Mobutu all utenlandskeid industri, til fordel for sin egen elite. Produksjonsenheter ble overdratt til familie og venner, og lokale arbeidere ble ansatt, til tross for at de ikke nødvendigvis hadde den samme kompetansen som sine forgjengere. Dette, i samspill med krigsutbruddet i Angola og oljefunnene langs Atlanterhavskysten, gjorde at produksjonen falt, og gruvedriften

gradvis ble svekket. I tillegg sank prisene på mineraler på verdensmarkedet drastisk (Samset 2002: 468). Dette førte etter hvert til økonomisk krise i landet, som i sin tur beredte grunnen for en vilkårlig og eliteorientert måte å styre staten på.

Da den kalde krigen var over, og den kalde krigens beskyttere var borte, forsvant også USAs interesse for å presse IMF til å støtte Zaïre, og IMF benyttet muligheten til å gi Zaïre et ultimatum. I 1991 opplyste IMF Zaïre om at de lå etter med nedbetalinger på 81,7 millioner dollar, og ikke ville få ytterligere lån. Tre år senere utviste IMF Zaïre fra organisasjonen. Dette førte til økende press på Mobutu utenfra, samt et økende press på reformer. Mobutus svar på dette var ytterligere privatisering av staten, og flytting av penger fra sosial sektor til andre viktige områder som gikk med underskudd (Reno 1998:155). Kort tid etter brøt også Verdensbanken sin forbindelse med Zaïre, på bakgrunn av at Mobutu hadde nektet revisjon av det statlige kobberproduserende selskapet Gécamines, etter å ha mottatt 400 millioner dollar av selskapet (Reno 1998: 157). Bruddet med USA innebar også slutten på amerikansk og sørafrikansk støtte til alliansen med UNITA. Ettersom Mobutu nå hadde mindre betydning for UNITA, ble hans mulighet til å kontrollere uformelle diamant- og våpensalgnettverk med Angola svekket. På grunn av sammenbrudd i infrastrukturen i Zaïre/DRC har det vært mer naturlig for mineralrike provinser, som for eksempel Shaba og Kasai, å handle med sine sørlige naboer; blant andre Angola. Dette vil jeg komme tilbake til i kapittel 5.

Det er tvilsomt om man kan si at det eksisterte et skille mellom offentlig og privat sfære mot slutten av Mobutus regime. I 1992 disponerte Mobutu 95 prosent av offentlige utgifter, mot 28 prosent i 1972 (Reno 1998:154). Denne gradvise utviklingen i presidentens overtagelse av offentlige utgifter viser imidlertid at skillet mellom offentlig og privat gradvis har blitt visket ut, og det gjør at Zaïre kan betraktes som en nypatrimonial stat på dette området. Young (1994) karakteriserer Mobutus regime som monolittisk; en stat med det formål å oppnå fullstendig kontroll over det sivile samfunn (Young sitert i McNulty 1999).

4.3. Personlig makt basert på klientelistiske relasjoner

«Every ruler builds and manages his own system of personal power within and outside the state to accumulate political and economical resources: it is thanks to his personal network which infiltrates the party and the state apparatus, that he can control the state, extract resources for his own use and maintain his networks (Médard 1996: 86).»

Staten som senter for utnyttelse og distribusjon av ressurser knytter ofte til seg en bestemt gruppe mennesker, for eksempel den sittende presidentens familie og nære venner og andre kontakter han måtte ha. Disse gruppene vil få de største ressurs- og maktmessige fordelene i en nypatrimonial stat. Nypatrimoniale stater er tuftet på personlige nettverk, såkalte patron-klient relasjoner. Et eksempel på et slikt nettverk er relasjonen mellom UNITAs Savimbi og Zaires Mobutu, som vi kommer tilbake til i kapittel 5.

«Personal networks are sets of linkages which exist simultaneously on the basis of specific interests and persist beyond the duration of a particular transaction (MacGaffey & Bazenguissa 1999:180).»

Tradisjonelt sett har denne typen personlige nettverk forekommet i tilfeller hvor det ikke finnes sentrale institusjoner som kan garantere for eksempel overholdelse av avtaler, eller i tilfeller hvor det er mangel på effektiv kommunikasjon og transport. I slike situasjoner, hvor man ikke kan oppnå trygghet ved å forholde seg til sentrale instanser, for eksempel en stat, er det nødvendig å benytte seg av personlig tillit (MacGaffey og Bazenguissa 1999). Resiprositet, eller gjensidighet, er en viktig del av denne typen nettverk. MacGaffey skiller mellom to typer nettverk, for det første permanente handelsnettverk som utveksler de samme varene, og for det andre instrumentelle nettverk som opptrer sporadisk, og har til hensikt å forfølge en gruppes interesser ved hjelp av latente personlige relasjoner. MacGaffey og Bazenguissa-Ganga (2000) bruker en definisjon på resiprositet hentet fra McCormack, som lyder som følger:

«(...) reciprocity can be precisely defined as a series of transactions which need not maintain an exact equivalence but which are directed towards securing it (McCormack sitert i MacGaffey og Bazenguissa-Ganga 2000: 108).»

4.3.1 Angola

Eduardo dos Santos har sittet som president siden 1979 og har, etter å først ha varslet sin avgang, bestemt seg for å stille til valg igjen. Valget er forventet å finne sted i 2005 eller 2006.

«In Angola, as in many other African states, President José Eduardo dos Santos has maintained power largely through primarily informal, vertical networks of patronage. This has been funded by oil and diamond revenues, and previously by Cold War patronage, rather than a comprehensive system of taxation and domestic industrial production (Parsons 2002: 38).»

De ansatte i SONANGOL, ca 5000 personer, får personlige ytelser fra staten, som følge av sitt ansettelsesforhold. Dette kan for eksempel være spesialskoler eller medisinsk behandling i utlandet (Le Billon 2001). Midlene til å dele ut disse ytelsene hentes fra selskapets overskudd. I 1997 ble dette innhugget beregnet til cirka 180 amerikanske dollar i løpet av de siste femten månedene (Le Billon 2001: 65). Economist Intelligence Unit har publisert en liste over de syv rikeste i Angola. Av disse er seks statlig ansatte, mens den syvende er en pensjonert sådan. 20 mennesker i Angola har en formue på 100 millioner dollar eller mer, mens store deler av befolkningen, som tidligere nevnt, lever under fattigdomsgrensen (Economist 2004).

Dette utdraget fra presentasjonen av dos Santos på Angolas offisielle internettside illustrerer hvordan det er *personen* dos Santos som har oppnådd en rekke mål, ikke presidenten i samarbeid med sin regjering og nasjonalforsamling.

«President dos Santos actively pursued national and international efforts to bring about peace in Angola. His involvement resulted in the successful withdrawal of

South African forces from Angola, the repatriation of Cuban forces and the independence of Namibia. President dos Santos led Angola in a national transition towards democracy that included both political pluralism and the establishment of a market economy. President dos Santos signed the Bicesse Accords in 1991 which allowed for the country's first democratic elections in 1992¹⁵.»

4.3.2. Zaïre/ DRC

Mobutu holdt kontroll over Zaïre utelukkende ved hjelp et velutviklet system av patron-klient relasjoner som han bygget opp ved hjelp av sin personlige bankkonto, og ved hjelp av utenlandske støttespillere, i hovedsak USA, Frankrike og Belgia.

«(...) the President of the Republic finds himself at the head of all important political institutions and treats the country as if it were his private patrimony. All revenue, all appointments, all promotions depend in the last analysis upon the pleasure of the President. No fortune, no undertaking, no position is possible without the decision of Mr. Mobutu (Rymenam sitert i Jackson og Rosberg 1982:169).»

Mobutus makt hvilte altså på personlige nettverk fremfor institusjoner (Reno 1997b). Han kontrollerte de uformelle nettverkene som fantes, og brukte disse til å trekke ut ressurser til fordel for sine medsammensvorne og seg selv (Reno 1998). Internasjonale forbindelser var viktig i denne sammenhengen. Det samme var tilfellet med Kabila: allerede før krigen var over og Laurent Kabila erklærte seg selv som president hadde han med stor sjenerøsitet fordelt konsesjoner til utenlandske firmaer. Det amerikanske selskapet American Mineral Fields (AMF) fikk konsesjon på kobber, kobolt og sink, og det kanadiske selskapet Tengke Mining Corporation, som allerede hadde en kontrakt med Mobutu-regimet på kobber og kobolt i Shaba-området, signerte en ny kontrakt med Kabila. Dermed var Kabila sikret midler til videre krigføring (Taylor 2003: 48). Kabila og hans frigjøringsbevegelse kom for øvrig som en gavepakke til

¹⁵ http://www.angola.org/politics/p_dossantos.htm

USA, som allerede var på jakt etter en erstatning for Mobutu, til tross for at Mobutu i sin tid var USAs mann i DRC. Frankrike derimot, støttet Mobutu til siste slutt.

«[B]y 1998, the Kabila regime had become an irritant to the United States, North American mining interests, and Kabila's Ugandan and Rwandan patrons. As a result, Rwanda and Uganda launched a second invasion of the DRC to get rid of Kabila and replace him with someone more servile (Madsen 2001 sitert i Taylor 2003: 50).»

Internasjonale aktørers manglende tålmodighet med Kabila førte til at han begynte å opprette nye nettverk med firmaer som ikke nødvendigvis hadde dratt nytte av Kabilas presidentskap, og med andre afrikanske land, som Zimbabwe og Angola, som i utgangspunktet var litt skeptiske til den voldsomme vestlige interessen i området. I Angolas tilfelle var skepsisen begrunnet i at USA tradisjonelt hadde støttet UNITA.

«Global recognition of even very weak states' sovereignty and the role such recognition plays in the privatisation of diplomacy and internal security for these regimes serves not only local private interests but also the interests of officials and investors in [outside] powerful states (Reno 2001: 186).»

Omfanget av Mobutus private relasjoner med utenlandske aktører var stort. Reno gir noen eksempler på dette: en representant fra IMF sa fra seg stillingen sin i protest mot amerikansk press på IMF om å behandle Zaïre pent i gjeldsforhandlingene i Paris, hvor Zaïre ble tilgodesett med seks års fritak for bilaterale gjeldsnedbetalinger. Mellom 1975 og 1985 ble 3,5 milliarder dollar av Zaïres utenlandsgjeld på 7,5 milliarder dollar flyttet på som følge av denne politikken fra amerikansk side. Mobutu ansatte til alt overmål en representant for Verdensbanken som sin personlige assistent, og fikk dermed konfidensiell informasjon angående u-hjelp til Zaïre (Reno 1998: 152).

«Giving up a staunch anti-Communist stance in exchange for aid from superpower patrons netted him \$448 million in 1986. Total visible nontax resources at Mobutu's disposal thus stood at almost \$1.7 billion that year. Added to that amount was US diplomatic support for loans from multilateral creditors in return for aiding UNITA

rebels in Angola and permission to use a Zairian air base at Kamina to resupply UNITA (Reno 1998: 151).»

Mobutus maktutøvelse var på mange måter mer eksplisitt enn dos Santos' og sistnevntes forgjenger Agostinho Neto. Mobutu konsoliderte sin makt mellom 1965 og 1970, og denne konsolideringen ga seg uttrykk i så vel offentlige henrettelser som organisering av et parti under hans lederskap. Mobutu sammenlignet seg med en Messias; han fremstilte seg selv som den som hadde kommet for å redde Zaïre fra evig fortapelse (Jackson og Rosberg 1980). Det kan derfor være riktigere å karakterisere Mobutus styre som «cæsarisme», slik Jackson og Rosberg gjør. Nasjonaliseringen av Zaïres industri i løpet av 1960 og 1970-tallet er imidlertid en faktor i den nypatrimoniale logikken. Skillet mellom hva som er offentlig og privat er vanskelig å se: industrien samles på statens hender, men staten er i større og større grad en privat institusjon.

4.4. Sammenbrudd i institusjonaliseringen av staten

Médard hevder at man også kan se patrimonialisme som en måte å fungere på for en stat; en form for politisk regulering. Til slutt vil imidlertid denne måten å fungere på føre til oppløsningen av staten: dersom staten privatiseres tilstrekkelig vil det ikke lenger eksistere noen stat. Graden av nypatrimonialisme er omvendt proporsjonal med statens grad av institusjonalisering (Médard 1996:60). Dette sammenbruddet i institusjonaliseringen av staten har sammenheng med statens evne til å gjennomtrengte alle deler av statens territorium. Dette vil jeg komme tilbake til senere, da det er utgangspunktet for utviklingen av transnasjonale relasjoner.

4.4.1 Zaïre

Médard (1996) bruker Mobutus Zaïre som eksempel på ødeleggelsen av staten. Landets politiske og økonomiske ressurser krympet, men så lenge Mobutu var i stand til å betale sine sikkerhetsvakter var han herre over situasjonen. Til tross for at man

ikke lenger kunne kalle Zaïre en territorialstat, fordi landet var nedkjørt og infrastrukturen forsvunnet, var Mobutu fortsatt hersker over denne ikke-eksisterende staten (Médard 1996:96).

Et eksempel på Zaïres negative suverenitet er det faktum at det 4. august 1992 ble vedtatt, ved flertall i nasjonalforsamlingen, å bytte navn fra «Zaïre» til «Congo» og å frata Mobutu all annen makt enn den rent symbolske rollen som statsoverhode. Det internasjonale samfunnet valgte imidlertid å forholde seg til dette vedtaket på samme måte som Mobutu: det ble ignorert. Etter fem år, da Kabila proklamerte seg selv som president i «den Demokratiske Republikken Congo» og avsatte Mobutu for godt, var det internasjonale samfunnet ikke sene om å godkjenne Kabila som president (Nzongola-Ntalaja 2002: 1). Zaïres eksterne suverenitet ble i stor grad opprettholdt av utenlandske stormakter ved deres godkjenning av den til enhver tid ledende fraksjonen med tilhørende statsoverhode. Det internasjonale samfunnets godkjenning av et område som stat er viktigere enn befolkningens oppslutning om staten. Viktigheten av suverenitet utad vil jeg komme tilbake til i kapittel 5.3.1.1. Reno (1998) underbygger dette, men trekker også inn viktigheten av sterke menn, eller krigsherrer innad i landet:

«Sovereignty sustained through the coincidence of those mutual interests shared with regional strongmen, foreigners, and the globally recognized ruler is one of the few resources left to a very weak Kinshasa regime (Reno 1998:172).»

I 1993 skrev Herman Cohen, assisterende amerikansk Afrika-minister følgende, som understreker mangelen på institusjonalisering av staten:

«To say that Zaïre has a government today would be a gross exaggeration. A small group of military and civilian associates of President Mobutu, all from the same ethnic group, control the city of Kinshasa by virtue of the loyalty of the 5000-man Presidential Guard known as the DSP. This same group also controls the Central Bank which provides both the foreign and local currency needed to keep the DSP loyal. While the ruling group has intelligence information about what is going on in the rest

of Zaïre, there is no real government authority outside the capital city (Cohen 1993 sitert i Weiss 1995:157).»

Etter hvert ble Mobutu, og senere Kabila, redusert til krigsherrer, som i likhet med krigsherrene i provinsene måtte kjempe for å holde kontroll med rivalene med kommersielle og ikke-byråkratiske midler. Dette skjedde fordi staten i så liten grad var institusjonalisert, og det var ingen måte presidenten kunne kontrollere områder utenfor hovedstaden. Som Cohen skriver, var Mobutu helt avhengig av sin personlige sikkerhetsstyrke for å overleve politisk, fordi han ikke hadde noen legitimitet utover sitt eget nettverk.

«Given the political and economic international context in which it operates, the most striking thing about the Zairian absolutist state is that it exists at all (Callaghy 1984:66).»

Callaghy (1984) påpeker at sentral kontroll med perifere områder varierer med graden av økonomisk krise: Dersom økonomien er dårlig, vil sentral kontroll være nærmest umulig (Callaghy 1984: 62). Den økonomiske situasjonene i Zaïre frem mot Angolas intervensjon må karakteriseres som kritisk, ergo er dette en medvirkende årsak til at sentral kontroll med perifere områder manglet.

Zaïre sto på randen av sammenbrudd på midten av 1990-tallet: en situasjon Médard ser som den uunngåelige konsekvens av en nypatrimonial styreform (Médard 1996: 95). Angolas intervensjon i 1997, som hadde til hensikt å styrte Mobutu, kan sees som en reaksjon på at man så at Zaïre var i ferd med å gå i oppløsning, og en slik prosess ville fått katastrofale følger for Angola og for hele regionen. Dette vil jeg komme tilbake til både i kapittel 5 og 6.

4.4.2 Angola

Angola har en lite effektiv grensekontroll; dette har en sammenheng med at regjeringens herredømme ikke strekker seg stort lenger enn til hovedstadens grenser,

og til et par provinsbyer (Vidal 2002). Presidenten bor rett utenfor Luanda, og har ikke besøkt noen av Angolas provinser siden 1992 (Messiant 2001). Staten er altså i liten grad institusjonalisert, i den forstand at store deler av landets territorium ikke har noe å gjøre med den sentrale regjeringen. Bare 23 av Angolas 168 lokale domstoler er i drift (Economist 2004). Det er altså ingen selvfølge for folk flest å få prøvet eventuelle urettferdigheter for retten, både på grunn av ren fysisk mangel på domstoler og på grunn av den manglende likheten for loven.

4.4.2.1 UNITA som skyggestat?

Begrepet «skyggestat» ble tatt i bruk av William Reno (1995) for å forklare forholdet mellom politikk og korrupsjon i Sierra Leone. Denne typen stat har sin maktbasis i statsoverhodets evne til å kontrollere markedene, og oppnå kontroll over ressurser. U-hjelp og annet hjelpearbeid er sikre inntektskilder for denne typen statsapparater. Staten er imidlertid nødvendig kun i form av et skall; det er lite interessant å opprettholde statens formelle institusjoner. Skyggestaten er avhengig av eksterne markeder, og utenlandsk valuta, men dette er ikke alltid nok; statsoverhodet vil også søke kontroll over de uformelle markeder (Clapham 1996).

Ved å fjerne offentlige goder, som sikkerhet og økonomisk stabilitet, oppfordrer man innbyggerne til å søke disse godene ved hjelp av statsoverhodets personlige autoritet. Hans påstand er at det er svake stater som fører til såkalt «krigsherrepolitikk», ikke at krigsherrepolitikk fører til svekkelse av stater. Bakgrunnen for det er nettopp det faktum at i en svak stat vil befolkningen ha behov for lokale herskere som kan ivareta deres interesser. En skyggestat defineres som:

«(...) a very real, but not formally recognised patronage system that was rigidly organized and centered on rulers' control over resources (Reno 1998:2).»

Områdene UNITA kontrollerer, i hovedsak sørøst i landet, har egne organisasjoner og overhodet ingen kontakt med MPLA-regimet. De to økonomiene eksisterer side om

side. Mens Angolas krigsøkonomi baserte seg på deltagelse av internasjonale oljeselskaper, og støtte fra vestlige land, baserte UNITAs krigsøkonomi seg på allianser med regionale makter, som for eksempel Sør-Afrika, DRC, Congo-Brazzaville, Zambia og Namibia, og utvinning av diamanter.

UNITAs økonomi baserer seg på diamanter, en industri staten har liten kontroll over. En av grunnene til at det er vanskelig for staten å ha kontroll over diamantproduksjonen er at diamantforekomstene er såkalt alluviale, det vil si at de ligger i overflaten og er svært lett tilgjengelige. En annen grunn til at staten ikke kan kontrollere denne industrien er selvfølgelig at den slett ikke har kontroll over hele sitt territorium – UNITA kontrollerer tilnærmet like store deler av landområdet som MPLA-regimet (Le Billon 2001). Clapham (1998) forklarer dette på følgende måte:

«Insurgencies are in effect «quasi-states» themselves: they do not figure in international relations simply – in the way that opposition political parties do, for example – as organizations seeking to take over state power from incumbent regimes; they also act like states in important respects (Clapham 1998:150).»

Etter 1994 ble UNITAs tilnærmede monopol på diamanter brutt, regjeringen opprettet egne områder for diamantutvinning, og forsøkte stadig å sabotere UNITAs produksjon. UNITA har imidlertid ikke hatt et like gullkantet utkomme av diamantutvinningen som MPLA har hatt av oljeindustriens. Som den illegitime parten i Angola, har UNITA måttet arbeide i det skjulte, med stadig militær beredskap. Fra 1996 til 1999 falt produksjonen fra mellom 600-760 millioner dollar til mellom 120-300 millioner dollar i året. Dette var i stor grad et resultat av vellykkede regjeringsaksjoner (Le Billon 2001). De siste årene har UNITA hatt en klart svakere posisjon enn MPLA, nettopp fordi de har blitt nektet adgang til store diamantområder. Inntil 1997 var UNITAs hovedrute for diamanteksport og våpentilførsel Zaire (Global Witness 2003:21).

4.5 Svak økonomisk basis

Statens økonomiske basis har sammenheng med (den manglende) institusjonaliseringen. Er det mulig å opprettholde institusjonaliseringen av staten med en økonomi som er ustrukturert og i stor grad basert på lån? Patrimonialisme forutsetter imidlertid at det finnes offentlige ressurser som kan utnyttes, slik at patronen har muligheter for å opprettholde sine klientelistiske relasjoner, som er basert på økonomiske goder (Médard 1996: 95).

4.5.1 Angola

Angolas totale økonomi er svært svak og lite strukturert, til tross for at landet har enorme naturressurser. Man har vist liten evne til å utnytte ressursene på andre områder enn krigføring og personlig velstand for eliten. Anslagsvis 480 barn dør hver dag, på grunn av mangel på livsnødvendigheter (Guardian 2002). Rundt 65 prosent av landets 13 millioner innbyggere lever under fattigdomsgrensen, som tilsvarer 1,68 amerikanske dollar per dag (IMF 2003a). I 2002 besto 3,96 prosent av regjeringens totale utgifter av utgifter til helse, og 5,97 prosent til utdanning. Mangelen på velferd forklares med kostnadene til «forsvar av den nasjonale suverenitet» (Messiant 2001:297). Mellom 1997 og 2002 var utdanning tilgodesett med 4,9 prosent av regjeringens totale utgifter. Til sammenligning var de militære utgiftene på 19 prosent i samme periode (HRW 2004).

Angolas utenlandsgjeld i restanse er, i følge tall fra IMF på 4,8 milliarder amerikanske dollar (Africa Confidential 2003). I følge Africa Confidential i februar 2003, var Angola i forhandlinger om et lån på én milliard med blant annet banken BNP Paribas, som er basert i Frankrike. I juli 2002 hadde Angola 1 milliard dollar i utenlandsreserver. I september samme år var denne summen redusert til 843 millioner dollar, og for siste kvartal av 2002 ble det ikke offentliggjort noe resultat (Ibid). Budsjetunderskuddet i 2002 var på 8.6 prosent av BNP, veid opp for ved hjelp av korttidslån med sikkerhet i fremtidige oljeinntekter. I 2002 hadde Angola en vekst på

15 prosent, takket være økte oljepriser. Avhengigheten av olje blir større og større: Jordbrukets andel av BNP har sunket fra 20 prosent i 1990 til 8 prosent i 2001 (IMF 2003a).

4.5.2 Zaire/DRC

Zaire har i likhet med Angola enorme ressurser som er relativt dårlig utnyttet. Et stort problem for landet, i tillegg til mangel på produktivitet, har vært at andre land, særlig Uganda har forsynt seg av diamantforekomstene og smuglet disse utav landet, for så å selge til egen profitt. DRCs inntekter av diamanter står derfor ikke i samsvar med den faktiske utvinningen av diamanter (Samset 2002). FNs Sikkerhetsråds rapport fra 2001 om DRC underbygger at Uganda faktisk utnytter congolesiske ressurser ved følgende punkter: Uganda har ingen kjent diamantproduksjon, det har kun de siste årene foregått diamanteksport fra Uganda, og tidsrommet sammenfaller med tidsrommet for okkupasjon av congolesisk territorium (UNSC 2001).

Mens utgifter til forsvar og sikkerhet i 2002 utgjorde 48 prosent av regjeringens totale utgifter, utgjorde sosialutgiftene bare 7 prosent (IMF 2003b:7). DRC er rangert som nummer 167 av 175 land på FNs Human Development Index, en indeks som beskriver økonomisk og sosial tilstand i et land

Mellom 1988 og 1995 sank økonomien med 40 prosent, mens inflasjonen i 1995 var på 23 000 prosent (Collins 1997:592). I 1992 innførte man sedler på 5 millioner zaïre¹⁶. Utenlandsgjelden ved lederskiftet Mobutu/Kabila var på 14 milliarder dollar, og rundt 70 prosent av arbeidsstyrken var uten arbeid (Collins 1997:592).

¹⁶ Zaïre var den lokale myntenheten, som nå er overtatt av congolesiske franc.

4.6 Korrupsjon

Verdensbanken og Transparency International definerer korrupsjon som «*the abuse of public office for private gain* (HRW 2004)». Rose-Ackerman (1999) bruker den samme definisjonen (Rose-Ackerman 1999: 91), men understreker at en slik definisjon impliserer at det eksisterer et skille mellom offentlig og privat sfære. Tidligere i dette kapitlet er det slått fast at skillet mellom offentlig og privat i både Angola og Zaïre/DRC er svært diffust. Utbredelsen og viktigheten av å gi og få gaver i den private sfære smitter over på den offentlige. Médard påpeker at de sosiale praksiser som følger av den uoversiktlige grensen mellom offentlig og privat ikke er korrupt i følge tradisjonell patrimonialisme. Men dersom det er akseptert at det eksisterer et skille og dette skillet ikke overholdes har man å gjøre med korrupsjon. Det er altså korrupsjon, selv om aktørene neppe vil bruke begrepet korrupsjon. Derfor mener Médard at det er viktig å definere hvorvidt noen av aktørene finner en praksis korrupt (Médard 1996).

Hodges referer til et slagord som ble brukt blant folk under valgene i Angola i 1992: «*the MPLA steals, UNITA kills* (Hodges 2001: 72; Economist 1998b)». Dette slagordet illustrerer at den angolanske befolkningen er på det rene med at staten tar for seg av offentlige ressurser. De internasjonale oljeselskapene som er aktive i Angola, deriblant norske Statoil og Norsk Hydro betaler såkalte signaturbonuser ved konsesjonsovertagelse. Hvert selskap byr den sum de er villige til å betale for en konsesjon, og den som byr høyest får tilslaget. Signaturbonus kommer i tillegg til det man betaler for selve konsesjonen. Dette kan være svært betydelige summer, og det er lite som tilsier at selskapene selv vet hvor disse pengene ender, da informasjonen om dette ikke er offentlig. Det finnes lite tilgjengelig informasjon om oljetransaksjoner, skatteinntekter fra olje og så videre. Størrelsen på oljeinntektene er usikker (Hodges 2001), samtidig som det er usikkert hvorvidt det offisielle BNP er et reelt tall, fordi det eksisterer en uformell økonomi ved siden av den formelle. Den uformelle økonomien består av subsistensproduksjon på landsbygda, et parallelt marked i byene, og omfattende kriminelle nettverk. Denne uformelle økonomien har blant annet

sammenheng med for eksempel at UNITA representerer en helt egen organisasjon, som nevnt ovenfor. Jeg vil gå mer inn på dette i neste kapittel.

Human Rights Watch understreker i sin rapport om Angola fra januar 2004 at:

«Where there is a significant financial incentive to hold onto power and officials use corrupt means to resist democratization, corruption can undermine the ability of individuals to choose their government and participate in elections (HRW 2004:40).»

I 2003 ble Angola rangert som nummer 164 av 174 land på Human Development Index (Human Development Report 2003). Dette står i skarp kontrast til hvor mye man kunne ha tjent – og tjener på oljeutvinning. Én forklaring på dette er korrupsjon. I følge en rapport utarbeidet av Leger Uten Grenser i 2000 ble bare 2,8 prosent av det offentlige budsjettet brukt på helse i 1999 (Economist 2001). Særlig i sektorer med utstrakt kontakt med offentligheten, som for eksempel utdanning, politi, helse, er korrupsjon utbredt. I de nevnte sektorene er det vanlig å kreve en ekstra, uformell avgift ved tjenesteyting. Det er allment kjent at slike ting skjer. Korrupsjon blant eliten derimot, er på ingen måte dokumentert. Det er allikevel en oppfatning blant folk flest om at det eksisterer korrupsjon i like stor grad på høyere nivå. I 1996 utformet nasjonalforsamlingen i Angola en lov som etablerte en institusjon – Alta Autoridade contra a Corrupção – som skulle ta seg av korrupsjonssaker. Dette skulle være et uavhengig organ, som skulle fungere under nasjonalforsamlingen. Det ble imidlertid aldri utpekt noen leder for dette organet, og det trådte aldri i kraft (Hodges 2001).

Korrupsjon blir et vanskelig begrep å bruke i denne sammenheng. UNITAs utnyttelse av Angolas diamantressurser er ikke mindre korrupte enn MPLAs plyndring av overskuddet fra oljeindustrien. Sistnevnte er imidlertid foretatt av staten, og kan dermed defineres som korrupsjon. Den uformelle økonomien er en svært viktig del av den nypatrimoniale staten. Dersom man skal bruke begrepet korrupsjon fremfor nypatrimonialisme mister man på sett og vis denne dimensjonen. Man kan godt si at det er for kulturrelativistisk å bortforklare korrupsjon med kulturelle betingelser, men

det er ikke det som er formålet. Formålet er å analysere alt som skjer innenfor statens grenser, og ikke minst innenfor den uformelle økonomien. Dersom man skal kalle den patrimoniale logikken i den formelle økonomien for korrupsjon, må man kalle logikken i den uformelle økonomien for kriminalitet. Kriminalitet er et normativt mer belastet begrep enn korrupsjon, og dermed kan man ikke sette disse to dimensjonene side om side. Det er nødvendig å se de to dimensjonene som to sider av samme sak, og utarbeide et analyseapparat som omfatter begge.

4.7 Avslutning

I dette kapitlet har jeg diskutert både Angola og Zaïre/DRCs nypatrimoniale trekk. Jeg har også trukket inn Renos begrep skyggestat, og Jacksons begreper negativ suverenitet og kvasistat, for å komplementere analysen. Angolas økonomiske politikk følger den nypatrimoniale logikk, og totalt sett er det tydelig at Angola kan betegnes som en nypatrimonial stat. Zaïre vil også kunne betegnes som en stat med klare nypatrimoniale trekk, om enn med elementer av renere patrimonialisme enn Angola. Antagelig vil Renos begrep skyggestat være mer dekkende for DRC enn nypatrimonialisme. For Angola derimot, vil nypatrimonialisme være mer dekkende, til tross for at 27 års borgerkrig gjør det vanskelig å definere en tydelig statsform. Zaïre var imidlertid en nypatrimonial stat, under Mobutu, og det er der jeg tar mitt utgangspunkt: Angola var delaktig i å felle Mobutu, og det er denne krigen, i tillegg til den neste krigen til støtte for Kabila, min analyse dreier seg om.

Med slutten på den kalde krigen ble, som nevnt tidligere i dette kapitlet, Afrika i stor grad marginalisert i internasjonal stormaktspolitikk. I følge Richards (1997) førte dette til tilbakegang i den patrimoniale staten. Jeg vil imidlertid påstå at den angolanske staten har klare nypatrimoniale trekk i dag, og en av grunnene til det er nettopp at Angola på grunn av sine enorme oljeforekomster ikke ble marginalisert ved den kalde krigens slutt, fokuset ble bare skiftet fra kommunistjakt til økonomisk vinning. Utenlandske selskaper har store interesser i landet, om enn på en litt annen måte enn under den kalde krigen. Reno (1997) underbygger dette argumentet ved å beskrive

hvordan svake stater unngår å bryte sammen ved å redefinere de tidligere alliansene. Ved hjelp av utenlandske aktører kan man privatisere statlige foretak under dekke av press fra det internasjonale systemet om liberalisering, og dermed nekte uavhengige «sterke menn» tilgang til ressurser (Reno 1997a: 167). I tillegg danner landene igjen allianser med hjelpeorganisasjoner, som er mer interessert i å opprettholde denne stabiliteten mellom svake stater og utenlandske aktører, enn å se statene kollapse og skape ytterligere kaos. Dermed er de tidligere patron-klient relasjonene fra den kalde krigen erstattet av transnasjonale allianser som generer profitt både på verdensmarkedet og i den aktuelle stats ledelse. Dette leder over til neste kapittel, som skal ta for seg transnasjonale relasjoner som genereres av nypatrimoniale strukturer.

5.0 Transnasjonale nettverk

5.1. Innledning

I dette kapitlet vil jeg vil ta for meg den andre hypotesen:

- *De to statenes nypatrimoniales trekk genererer transnasjonale nettverk*

Jeg vil se på eksistensen av uformelle nettverk mellom Angola og Zaïre/DRC, og på hvilke relasjoner som finnes mellom de to landene som et resultat av de nypatrimoniales trekkene jeg fant i kapittel 4. For å analysere disse relasjonene vil jeg bruke Risse-Kappens (1995) teori som angår hvorvidt det er mulig for transnasjonale organisasjoner å få innpass i en stat avhengig av hvordan de interne strukturene i staten er, og hva slags internasjonalt institusjonelt klima staten opererer i. I tillegg vil jeg bruke begrepene transstatlige regionalisering (Bach 1999), som omfatter de uformelle prosessene i større grad enn Risse-Kappens teori.

Når man skal ta for seg transnasjonale nettverk er det viktig, for det første, å skille mellom formelle og uformelle nettverk. Denne avgrensningen foretok jeg allerede i første kapittel, og gjentar den derfor ikke her. For det andre er det viktig å skille, særlig i nypatrimoniales stater, mellom nettverk båret av den legitime og den illegitime delen av staten. Det er liten tvil om at UNITA, til tross for sin status som opprørere, har operert som en slags stat i staten¹⁷, fordi de har utviklet egne institusjoner på viktige områder. I Angola har man altså to ulike regimer¹⁸, som har sine respektive nettverk. Man kan velge å se det slik at de uformelle nettverkene er de nettverk som den illegitime organisasjonen er en del av. På den annen side har det legitime regimet også stor grad av uformelle nettverk, i tillegg til at de ivaretar de formelle nettverkene.

¹⁷ Se kapittel 3

¹⁸ Regime er her definert som «en form for politisk styring, en måte å organisere politisk beslutningsaktivitet på (Østerud et al 1997: 234)».

Jeg velger derfor å legge like mye vekt på både de legitime og illegitime parters uformelle nettverk. Nettverk som ikke omfatter både Angola og Zaïre/DRC vil jeg ikke gå nærmere inn på, da dette ikke angår den konkrete problemstillingen direkte.

Transnasjonale aktører defineres som deltagerne i de uformelle nettverk som eksisterer på tvers av grensen mellom Angola og Zaïre/DRC. Jeg vil se på hvilke av de nypatrimoniale trekkene som genererer transnasjonalisering

5.2 Transnasjonalisering

Først vil jeg minne om Risse-Kappens definisjon på transnasjonalisering som jeg refererte til som den gjeldende definisjon i kapittel 2:

«(...) regular interactions across national boundaries when at least one actor is a non-state agent or does not operate on behalf of a national government or an intergovernmental organization (Risse-Kappen 1995: 3).»

Denne definisjonen er nyttig fordi den impliserer staten som en av aktørene i den transnasjonale prosessen, og min oppgave er å analysere relasjoner innad i to stater, men ikke nødvendigvis mellom de to statenes regjeringer, snarere mellom grupper i ett land og regjeringen i et annet land. Risse-Kappens hovedmoment er at transnasjonale aktørers evne til å influere en stats politikk varierer avhengig av den nevnte stats interne strukturer og hvilke internasjonale institusjoner staten er berørt av. Jeg vil nå gå nærmere inn på disse to elementene.

5.2.1 Statens interne strukturer

Dersom de internasjonale relasjonene er konstante, vil de interne strukturene bestemme i hvor stor grad det er mulig for transnasjonale aktører å oppnå innflytelse i den aktuelle staten. Generelt omfatter interne strukturer politiske og sosiale institusjoners organisasjonsmønstre, beslutningsrutiner, og verdier og normer i

henhold til den rådende politiske kultur. Mer konkret omfatter de interne strukturer både politiske institusjoner, den sosiale struktur i befolkningen, og policynettverk.

De politiske institusjoner er det første sentrale analyseobjektet. Disse kan analyseres ved hjelp av begrepsparet sentralisering og fragmentering. Viktige spørsmål i denne sammenheng er for eksempel: Er makten konsentrert hos en liten gruppe, hvordan er forholdet mellom de politiske institusjoner med hensyn til utøvende makt (for eksempel parlamentarisme og presidentmakt), og i hvor stor grad omfavner det nasjonale styret det regionale og det lokale? Jo mer sentraliserte en stats politiske institusjoner er, jo færre muligheter har transnasjonale aktører for å vinne innpass. I de land hvor man finner svake politiske institusjoner er det svært enkelt for transnasjonale aktører å få innpass. Både Angola og Zaïre er uten tvil sentraliserte statsdannelser, hvis man med statsdannelse mener de vesentlige politiske institusjoner i et land. Samtidig er den politiske makten fragmentert, fordi de sentrale politiske institusjonene ikke omfatter hele territoriet. Et eksempel på dette er, som nevnt i innledningen, UNITAs egne organisasjoner, som eksisterer side om side med MPLA-regimets organisasjoner. Denne fragmenteringen regnes imidlertid som en samfunnsmessig svakhet, og staten – det vil si regimet – er sentralisert og sterk.

I forhold til sosial struktur er det viktigste intern polarisering med hensyn til ideologi og klasseskiller. «Sterke» samfunn er karakterisert av manglende ideologiske og klassemessige skiller, av «politiserte» sivile samfunn som kan mobiliseres politisk, og av sentralisert sosial organisering. Både Angola og Zaïre/Congo må sies å være ekstremt polariserte med hensyn til klasseskiller, da en liten del av befolkningen i begge de to landene er ekstremt velstående mens store deler av befolkningen er ekstremt fattig. Andelen som har utdanning fordeler seg på samme måte¹⁹. Angola og DRC er svake stater med hensyn til samfunnsmessig organisering. Den sosiale strukturen er svært svak og det finnes knapt sosial mobilitet.

¹⁹ Se kapittel 5.3.1.4

Polycynettverk består av de relasjoner som knytter stat og samfunn sammen, og det blir viktig å se på hvilke normer som preger prosessene innenfor disse nettverkene. Er de preget av konsensus og kompromisser, hvor organisasjoner fungerer som mellomledd, eller er politikken preget av polarisering, hestehandler og lav beslutningsdyktighet? Det som knytter stat og samfunn sammen i DRC og Angola er, i følge den nypatrimoniales logikken, patron-klient forhold. Denne relasjonen er i stor grad styrt ovenfra, og fremmer polarisering. Både Angola og DRC er altså polariserte med hensyn til polycynettverk.

Både Angola og Zaïre faller inn under Risse-Kappens kategori «statsdominerte». Det vil være fristende å plassere DRC i kategorien «fragile», fordi staten på det nåværende tidspunkt er langt svakere enn den angolanske staten og Mobutus Zaïre: DRC er bygget på en stat som brøt sammen. I de statsdominerte tilfellene er det vanskelig for transnasjonale aktører å få innpass, men dersom de passerer hindrene er mulighetene for innflytelse stor. Det skal altså være relativt vanskelig for transnasjonale aktører å få innpass i Angola og det tidligere Zaïre. Her er imidlertid ikke Risse-Kappens teori dekkende. Riktignok er staten i disse tilfellene sentralisert, men det er med tanke på den ytre suvereniteten; den negative suvereniteten (Jackson 1990). Innad finnes det knapt strukturer, og det gjør at det er fullt mulig å «lure seg inn bakveien», det vil si at man ikke trenger å gå gjennom de sentrale statsorganene for å komme inn i landet. Dette har en sammenheng med den nypatrimoniales strukturen, og den manglende institusjonaliseringen av staten²⁰. I DRC derimot, som hører til den skjøre gruppen stater, er det lett for transnasjonale aktører å få innpass, men det er til gjengjeld svært vanskelig å øve innflytelse. Grunnen til det er at organisasjonene og polycynettverkene er så svake at det er umulig å samarbeide med dem (Risse-Kappen 1995). Dette fører imidlertid i DRC til at transnasjonale relasjoner foregår på det uformelle plan. Man samhandler ikke med statens institusjoner, men med de institusjoner og organisasjoner som eksisterer i samfunnet uten å være en del av den sentrale staten. Dette skaper mengder av uformelle transnasjonale relasjoner. I tabellen nedenfor illustreres hvor

²⁰ Se kapittel 4.4

Angola, Zaïre og DRC plasseres. Det stemmer imidlertid ikke at det er vanskelig for transnasjonale aktører å få innpass i DRC. Risse-Kappen er imidlertid opptatt av formelle strukturer i større grad enn uformelle. Man må derfor bruke andre forklaringsmodeller på fenomenet. Dette kommer jeg tilbake til nedenfor.

Figur 5.1 Interne strukturer

	Sterke samfunn		Svake samfunn	
	Policynettverk		Policynettverk	
	Konsensus	Polarisert	Konsensus	Polarisert
Sentraliserte politiske institusjoner	Korporativ Japan	«Stalemate» India	Statsdominert Singapore, Sør-Korea	Statskontrollert <i>Nypatrimoniales</i> <i>stater</i> <i>Angola</i> <i>Zaire*</i>
Fragmenterte politiske institusjoner	Samfunnsdominert Hong Kong, USA		Skjør Kenya, Russland, <i>DRC</i>	

(Risse-Kappen 1995: 23).

**Landene med uthevet skrift er mine eksempler, de andre er fra Risse-Kappen*

5.2.2 Internasjonale institusjoner

Risse-Kappens argument med hensyn til internasjonale institusjoner er som følger: Dersom en stat er del av flere internasjonale institusjoner vil barrieren for

transnasjonale grupperinger være lavere – det vil være enklere for de transnasjonale aktørene å få innpass²¹ (Risse-Kappen 1995).

Både Angola og DRC har relativt mange internasjonale organisasjoner innenfor sine respektive grenser, det være seg hjelpeorganisasjoner, internasjonale finansinstitusjoner, FN, NGOer eller internasjonale selskaper. Allikevel er momentet internasjonale institusjoner antagelig ikke så vesentlig i dette tilfellet. Det er relativt tydelig at de interne strukturene – eller mangelen på strukturer – legger til rette for transnasjonale bevegelser. Den manglende institusjonaliseringen av staten gjør det enkelt å opprette nettverk på tvers av grensene, nettopp fordi staten ikke har kontroll over hele sitt territorium. Det er lite trolig at de organisasjoner som er til stede har muligheten til å kontrollere de uformelle nettverkene, ikke minst fordi disse nettverkene – den uformelle økonomien - utgjør over halvparten av den totale økonomien i både Angola og Zaïre/DRC. Det er heller ikke sikkert at de eventuelle organisasjonene vil være i stand til å utøve så stort press på staten. Bøås illustrerer den uformelle økonomien på denne måten:

«The black market is thriving today as never before. It is a reborn, dynamic market force. The methods used and the commodities differ...but the aim is the same to capture some kind of profit however small in order to survive... For many African governments it is easier to let the parallel economy finance a substantial part of their population than to find the funds to do it themselves. This has led to a situation where a substantial (increasing) part of the African population has no other choice than to ignore their own government and create their own economies (Bøås 2001: 34-35).»

5.3 Nypatrimonialisme som forklaringsfaktor

Teorien om nypatrimonialisme trer støttende til i forhold til Risse-Kappens teori. Risse-Kappen sier at i de svake statene har ikke transnasjonale aktører noen muligheter til å påvirke, nettopp fordi staten er så fragmentert. I den nypatrimoniale logikken kan

²¹ Se kapittel 2.4.

man imidlertid ikke sette fragmentert stat og sentralisert stat opp mot hverandre. Staten er sentralisert, på den måten at den politiske makt er samlet hos en liten elite, og fragmentert i den forstand at det er lang avstand fra den politiske eliten til folket og eliten mangler legitimitet i store deler av landet. På grunn av denne sentraliseringen er det mulig for transnasjonale aktører å få fotfeste. Samtidig gjør sameksistensen av den fragmenterte og den sentraliserte stat at grupper i staten har mulighet til å unndra seg statens oppmerksomhet og rette oppmerksomheten mot en annen stat, som har de samme egenskapene. Jeg vil nå komme inn på hvordan den nypatrimoniale staten genererer transnasjonale nettverk.

5.3.1 Manglende institusjonalisering av staten

5.3.1.1 Suverenitet

Begrepet suverenitet har et ganske annet innhold i Afrika sør for Sahara enn det har i den vestlige verden. Dette begrepet er viktig for å forstå rammene de transnasjonale prosessene foregår innen, og jeg vil derfor foreta en kort diskusjon av det.

Krasner (1999) hevder at det finnes fire former for suverenitet: Internasjonal legal suverenitet – gjensidig anerkjennelse mellom territorier med formell juridisk uavhengighet; Westfalsk suverenitet – politisk organisering basert på ekskludering av eksterne aktører med hensyn til autoritet i et gitt territorium; innenrikssuverenitet – organiseringen av politisk autoritet innenfor staten, og denne autoritetens muligheter til å utøve kontroll innenfor egne grenser; og interdependenssuverenitet – myndighetenes evne til å regulere strømmen av blant annet informasjon, ideer, mennesker og kapital over grensene (Krasner 1999: 3ff). Sett i sammenheng med Robert Jacksons (1990) begrep negativ og positiv suverenitet²² er det den første formen for suverenitet som er viktig i forhold til denne analysen. Internasjonal legal suverenitet tilsvarer Jacksons negative suverenitet – det eksisterer utelukkende en

²² Se kapittel 2 og 4.

ekstern anerkjennelse av territorium. Suverenitet og sikkerhet henger nøye sammen. Ekstern suverenitet tilsier for eksempel at andre land ikke har rett til å blande seg i en stats indre anliggender, og representerer i så måte en ekstern sikkerhet. Innenriks-suverenitet på sin side vil garantere en befolknings menneskelige sikkerhet, samtidig som den eksterne sikkerheten er ivaretatt. Dette tilsvarer Jacksons begrep positiv suverenitet. Denne typen suverenitet eksisterer ikke verken i Angola eller DRC.

Reno (1997²³) påpeker at suverenitet er viktig, ikke bare for de(n) som representerer staten, men også for lokale stormenn til tross for at disse like gjerne kunne ha opprettet sine egne stater. Suvereniteten som ligger i de koloniale grensene, gir legitimitet til utenlandske selskap som ønsker kontrakter i landet. Kontraktene kan inngås med staten eller med lokale stormenn som er del av, for eksempel, Mobutus nettverk. Suvereniteten skaper grunnlag for godkjenning av kontrakter i firmaenes hjemland, i forhold til landenes lovverk. Et eksempel på dette er at overhodene i Shaba og Kasai, som var i sterk opposisjon til Mobutu og baserte seg på transnasjonale nettverk fremfor sentrale nettverk, ikke fremmet krav om selvstendighet (Reno 1997b:17). Reno hevder at det ikke var Mobutu alene, men de flytende oppfatningene av suverenitet som reddet Zaïre fra sammenbrudd (Reno 1997b:18). Det vil si at det viktigste er hvordan man blir oppfattet utenfra; at man kan gi inntrykk av å være et legitimt mål for utenlandske aktører. I følge McNulty (1999) var Mobutus stats eneste funksjon å utnytte sitt folk og sine ressurser. Ikke engang sikkerhet fikk folket tilbake: tvert imot var ofte staten selv en trussel mot sikkerheten (McNulty 1999:61).

Robert Jacksons begrep «negativ suverenitet», overlapper på mange måter punktet om manglende institusjonalisering. Negativ suverenitet innebærer i bunn og grunn ikke noe mer for en tidligere koloni enn frihet fra et kolonistyre: det viser til en legal-rasjonell dimensjon som det internasjonale samfunnet respekterer. Den afrikanske union (AU, tidligere Organization of African Union) har nedfelt i sine grunnleggende

²³ Reno: <http://www.africa.ufl.edu/asq/v1/3/4.htm>

prinsipper at grensene slik de lå ved selvstendighet skal respekteres. Man har altså en rekke stater, som er definert av det internasjonale samfunnet som nettopp stater, på lik linje med for eksempel de europeiske statene. Motsetningen, positiv suverenitet, innebærer en legal og rasjonell institusjonalisering av staten, i tillegg til en politikk som favoriserer fordeling av goder til hele folket. Disse elementene mangler i det Jackson kaller «kvasistater», som utelukkende er stater i kraft av sin negative suverenitet (Jackson 1990).

Etter den kalde krigens slutt har det blitt viktigere for svake stater å tiltrekke seg utenlandske selskaper, fordi disse gir mange av de samme fordelene som et nært forhold til en supermakt ga.

«Rulers of weak states who face relatively well-financed insurgencies have a compelling interest in depriving insurgents of natural resources. Likewise, rulers who face threatening political factions within weakening patronage networks...will also welcome foreign firms. From this perspective, rulers are likely to regard foreign firms as useful proxies to deprive insurgents and rival political groups of a source of income, a point at which the interests of rulers and their external creditors and diplomatic backers begin to converge (Reno 2000: 6).»

5.3.1.2 Diamantnettverkene

«Cross-border supplies still reach UNITA from the Democratic Republic of the Congo. The Mechanism [FN] also received repeated allegations that the country remains a major transit country for UNITA diamonds (UNSC 2001:6).»

Diamantnettverkene er det viktigste eksemplet på uformelle transnasjonale nettverk mellom Angola og Zaïre/DRC. Relasjonen mellom regimet i Zaïre og UNITA er utgangspunktet for disse nettverkene. Grunnen til at disse diamantnettverkene eksisterer er nettopp de nypatrimoniale trekkene, nærmere bestemt den manglende institusjonaliseringen av staten og det manglende skillet mellom offentlig og privat.

I 1994, etter at UNITA hadde nektet å godkjenne valget fra 1991, hvor MPLA fikk 54 prosent mot UNITAs 34 prosent, innførte FN sanksjoner mot UNITA, som inkluderte forbud mot anskaffelse av våpen, salg av våpen, tilførsel av oljeprodukter, sperring av bankkonti og andre finansielle institusjoner, i tillegg til krav om avslutning av representasjon utenlands og reiserestriksjoner på enkelte høytstående medlemmer av UNITA (UNSC 2000: 18).

Tilgang på oljeprodukter baserte seg i hovedsak på kilder internt i Angola, Congo-Brazzaville og Zaïre. I tillegg slås det fast at UNITA fremdeles er representert i land hvor organisasjonen offisielt ikke skal være representert, til tross for at UNITAs tidligere nettverk ble kraftig innskrenket som resultat av FN-sanksjonene, og medfølgende etterforskning.

FN-rapporten beskriver viktigheten av diamanter for UNITA:

«The Panel found that diamonds had a uniquely important role within UNITAs political and military economy. First, UNITAs ongoing ability to sell rough diamonds for weapons provides the means for it to sustain its political and military activities. Second, diamonds have been and continue to be an important component of UNITAs strategy for acquiring friends and maintaining external support. Third, rough diamonds caches rather than cash or bank deposits constitute the primary and the preferred means of stockpiling wealth for UNITA (UNSC 2000: 77).»

De største diamanforekomstene i Angola finnes i regionene Lunda og Huambo, særlig i Lunda Norte. Lunda Norte ligger nordøst i Angola og utgjør sammen med de tilstøtende grenseområdene i DRC - Øvre Kwango, Kwilu og Tshikapa - hjertet i den uformelle økonomien basert på diamanter (De Boeck 2001). 80 prosent av Angolas diamanter hentes idag fra området rundt Cuangodalen i Lunda Norte. Under portugisisk styre var diamanproduksjonen relativt stor, men etter selvstendigheten sank den i for så å ta seg opp igjen utover 1980-tallet. I samme periode økte også det daværende Zaïres diamaneksport. Dette var imidlertid ikke et resultat av økning i Zaïres offisielle diamanproduksjon, men av stadig flere diamanter gravd opp uten

lisens i Zaïre, i tillegg til angolanske diamanter smuglet inn i landet via uformelle nettverk. Samtidig ble det langs grensen, på kongolesisk side, legitimt å drive små handelsstasjoner med fokus mot Angola. Kongolesere strømmet over grensene med all slags varer som de byttet mot diamanter. Disse handelsmennene kom oftest fra Kasaiområdet, Bandundu eller Kinshasa, og de rekrutterte i sin tur innbyggerne i landsbyene Luunda og Chokwe til å ta varene over grensen, og agere speidere i ekspedisjonene. Ekspedisjonene var forbundet med stor risiko: grensen var offisielt stengt, og mange farer ventet: man hadde grunn til å frykte både angolanske regjeringssoldater, UNITA og de zaïriske styrkene (De Boeck 2001).

I 1991 og 1992 strømmet såkalte garimpeiros (uavhengige diamantgravere uten lisens) fra Zaïre og Angola inn i diamantrike områdene i Angola, lokket av muligheten til å tjene en formue på alluviale diamantforekomster. I august 1992 ble det anslått å være 50 000 slike i Angola, og dette tallet økte med 500 per dag. UNITA tok i utgangspunktet del i diamantgravingen på individuell basis, side om side med de uavhengige graverne. I 1993 hadde UNITA imidlertid oppnådd så stor grad av kontroll over områdene hvor diamanter fantes, at de kunne kontrollere gravingen. De uavhengige ble stilt overfor et ultimatum: adlyde UNITA eller flytte til et mindre lukrativt område, og i denne forbindelse benyttet UNITA også anledningen til å innføre avgifter på diamantutvinning (Dietrich 2000a). UNITAs arbeidsstokk besto etterhvert hovedsakelig av zaïrere. UNITA organiserte sin egne grensekontrollposter i dette området, hvor det ble utdelt visum til zaïrere som ville jobbe i Angola, og bestemt hvilket felt de skulle til. Sikkerheten innad i disse områdene ble ivarettatt av UNITA, eller av zaïrere ansatt av UNITA for å opprettholde roen (De Boeck 2001).

I oktober 1994 tok MPLA kontroll over Cafunfo i Cuangodalen, ved hjelp av det sørafrikanske sikkerhetsselskapet Executive Outcomes (Reno 2001). UNITA hadde tatt denne byen i 1992, til tross for at dette var et av områdene hvor UNITA - og MPLA – tilhengere faktisk levde side om side. Kontrollen over denne byen hadde imidlertid ikke så mye å si for kontrollen over diamantutvinningen, og helt til 1997 var

denne byen en utpost i territorium kontrollert av UNITA (De Boeck 2001). Etter 1999 mistet UNITA i stor grad kontrollen over diamantfeltene rundt elven Cuango, og trakk seg tilbake til Malanje og Muhetu Grande, fulgt av rundt 1500 congolesere. Dobbelt så mange congolesere ble imidlertid igjen i Lunda Norte, hvor MPLA nå hadde kontrollen. Congolesere fortsatte å krysse grensen for å jobbe i Angola, samtidig som angolnere flyktet over grensen til DRC (De Boeck 2001).

UNITAs diamantproduksjon er den største enhetlige kilden for ulovlig diamanthandel i verden, og UNITA er nært knyttet til det internasjonale diamantmarkedet (Dietrich 2000b). UNITAs diamanter kan spores til markedene i Belgia og Israel, og Øst-Europa, hvor diamanter ble byttet mot våpen (Dietrich 2000b). I følge Global Witness drev UNITA sannsynligvis en av verdens største og mest organiserte diamant – og våpensmuglingsoperasjoner mellom 1992 og 2002 (Global Witness 2003).

USAs tilførsler av våpen og andre nødvendigheter til UNITA gikk gjennom Kinshasa under Mobutus overoppsyn. I 1989, etter et forsøk på fredsforhandlinger, offisielt ledet av Mobutu og USA, bestemte imidlertid Mobutu seg for å stenge disse tilførselslinjene, da han følte seg utsatt for en konspirasjon under forhandlingene (Cohen 2000). Dermed måtte USA, som ikke ville stoppe sine leveranser til tross for at UNITA var lite samarbeidsvillige, finne nye leveranselinjer. Det viste seg å være vanskelig, så Savimbi og Mobutu ble invitert til Washington sammen, og der ble vennskapet gjenopprettet. Mobutu lovet å støtte Savimbi til siste slutt. USA brukte, i tillegg til flyplassen i Kinshasa, flyplassen Robertsfield i Liberia som base for fylling av drivstoff (ibid).

Fra 1991 stoppet USAs offisielle militære støtte til UNITA opp som en følge av Bicesse-avtalen. Men fortsatt kunne USA forsyne organisasjonen med ikke-militære produkter. De ble nå, i stedet for å flys inn om natten fra Zaïre, kjørt over grensen fra Namibia, som var kontrollert av Sør-Afrika, i dagslys (Cohen 2000). Etter at UNITA hadde nektet å godta valgene i 1992 fordømte FN UNITA, og det ble offisielt umulig

for USA å opprettholde sin støtte til UNITA. Heller ikke Sør-Afrika fortsatte offisielt sin støtte til UNITA. Salg av diamanter gjennom Zaïre var nå den største inntektskilden for UNITA; i bytte mot diamanter kom våpen og drivstoff.

«(...)UNITA used Zaïre as a base for the stockpiling of weapons, and used Zaïrian end-user certificates as the means by which arms brokers working for UNITA were able to obtain the weapons Savimbi wanted. Mobutu provided Savimbi with the Zaïrian end-user certificates, and in exchange Savimbi gave Mobutu diamonds and cash (UNSC 2000:20).»

Fra 1995 begynte fly fra Øst-Europa å lande i Zaïre, hvor våpen ble lastet av og fraktet videre til UNITAs baser i Angola. Dette foregikk om natten, og lasten ble kamuflert som sivile varer (UNSC 2000:18). Gamba og Cornwell (2000) beskriver våpensituasjonen i det sørlige Afrika slik: det eksisterer ingen legal våpenhandel mellom land i det sørlige Afrika.²⁴ All våpenhandel som foregår over grensene er illegal, og denne handelen kan blomstre som følge av velorganiserte kriminelle nettverk og fraværet av effektiv fysisk kontroll fra statenes side. Fra 1995/96 til 1999 skal en av Mobutus nærmeste medspillere Imad Kabir (også kjent som Emad/Emat Bakir) ha vært UNITAs hovedforhandler av våpen og militært utstyr (UNSC 2000:19). Det finnes også et statlig selskap for diamanthandel – ENDIAMA (Empresa Nacional de Diamantes de Angola), som skal ha 2,5 prosent skatt på all diamanteksport, og lisens for diamanteksport gis av Handelsministeriet. Allikevel kontrollerte UNITA 90 prosent av diamanteksporten mellom 1992 og 1994 (Global Witness1998).

«UNITA diamond export routes from Angola used to be well established and well known with a large percentage being taken to the DRC, to buying offices in Mbuji-Mayi, in East Kasai province and Kinshasa. This began to change with the territorial aggressions of the Angolan government and Kabila's take-over of the DRC, although

²⁴ I denne sammenhengen er den formelle våpentilførselen fra Angola, Zimbabwe og Namibia i forbindelse med krigen i Zaïre/DRC unntatt (Gamba & Cornwell 2000:159).

diamonds, after an initial hiatus, continued to move through the DRC (Global Witness 1998: 13).»

5.3.1.3 Etnisitet

Å forklare transnasjonale relasjoner som et resultat av relasjoner mellom etniske grupper vil i noen tilfeller virke nærliggende. Det er en utbredt oppfatning at en forklaring på de mange interne krigene i Afrika er at de europeiske stormaktene delte kontinentet mellom seg ved hjelp av linjal, og dermed ble etniske grupper splittet og dette skapte grobunn for utallige konflikter. I tillegg skapte dette grunnlag for samhandling på tvers av grensene der hvor en etnisk gruppe var splittet av en statsgrense. Denne samhandlingen hadde ikke i like stor grad vært mulig dersom man hadde en fungerende statsdannelse i det aktuelle området. En fungerende statsdannelse i dette tilfellet vil si en statsdannelse med relativt stor grad av kontroll over egne grenser. I en nypatrimonial stat er grensekontroll i stor grad ikke-eksisterende utover de offisielle grensestasjonene, og dette skaper grobunn for transnasjonale relasjoner: det er liten kontroll med hva som føres hverken ut av eller inn i landet.

Alle de tre grupperingene som ble dannet i Angola i forbindelse med frigjøringen fra Portugal hadde basis i etniske grupper, og tilslutningen kom hovedsakelig fra de respektive gruppene. FNLA representerte Bacongo, som hovedsakelig holdt til i de nordlige provinsene Cabinda, Zaire og Uíge, og dermed følte en sterkere tilhørighet til Kinshasa enn til Luanda. MPLA representerte Kimbundu, som var orientert rundt hovedstaden. UNITA representerte Ovimbundu, som er den største etnisk-språklige gruppen i Angola; 35-40 prosent anser seg som representanter for denne gruppen av befolkningen. (Malaquias 2000; 2001). Grupperingene baserte seg imidlertid ikke utelukkende på etnisitet. MPLA besto av en utdannet, venstreorientert urban elite konsentrert i Luanda. Lederne hadde gjerne utdanning fra katolske institusjoner eller portugisiske universiteter. FNLA's leder, Holden Roberto, var Mobutus svoger, og området FNLA representerte var det nordlige, rurale: UNITA var i stor grad basert på bønder. Ettersom FNLA's innflytelse minket, tok UNITA over deres støttespillere

(Cleary 2000). Dermed tok UNITA også over FNLA's nære relasjon til Mobutu. UNITA kan sies å være tradisjonelt afrikansk basert, mens MPLA er mer orientert mot den portugisiske tradisjonen: den urbane eliten langs kysten er i stor grad et produkt av den portugisiske kolonikulturen, og ser seg selv som overlegne i forhold til innbyggerne i de mer landlige innlandsområdene (Cleary 2000).

De fleste etniske identiteter som knyttes til det politiske liv i dag, eksisterte ikke for et århundre siden. Selv om ikke alle etniske identiteter er resultater av kolonitiden, sier Bayart (1993) at økningen i etnisk identifikasjon må sees i sammenheng med kolonistyre. Han trekker følgende konklusjon:

«In Africa ethnicity is almost never absent from politics, yet at the same time it does not provide its basic fabric. [...] Manifestations of ethnicity involve other social dimensions. [...] And in the context of the contemporary State, ethnicity exists mainly as an agent of accumulation, both of wealth and of political power. Tribalism is thus perceived less as a political force in itself than as a channel through which competition for the acquisition of wealth, power and status is expressed (Bayart 1993:55).»

5.3.2 Manglende skille mellom offentlig og privat sfære

Den manglende respekten for skillet mellom offentlig og privat sfære i nypatrimoniales stater legger til rette for en uformell økonomi – en skyggeøkonomi. Skyggeøkonomien, eller den virkelige økonomien (MacGaffey 1991), er altså utgangspunktet for transstatlig regionalisering, og skyggeøkonomien er et resultat av nypatrimoniales strukturer.

5.3.2.1 Privatisering av sikkerhet

Den militære situasjonen i Afrika sør for Sahara generelt, har forandret seg betraktelig siden kolonitiden. Da landene fikk sin uavhengighet hadde staten, som den sentrale institusjon, kontroll over de militære ressursene. Det er ikke tilfelle nå, blant annet fordi mengdene av våpen som strømmer over grensene i forbindelse med konflikter i

nabolandene er uoverskuelige (Lock 1999: 21). Privatisering av sikkerhet er også et eksempel på transnasjonale prosesser. Det er ikke lenger bare staten som kan ta seg av sikkerheten, det kan også private firmaer, som like gjerne kan være representanter for andre land.

Hverken den angolanske eller den congolesiske staten er i stand til å garantere for sine innbyggers sikkerhet. I tråd med definisjonen over kan man si at staten har trukket seg tilbake fra sin rolle som garantist for sikkerhet. Det er opp til de enkelte grupper å ivareta sin sikkerhet, og dette skjer gjennom private sikkerhetselskaper. Det antas å finnes cirka 80 slike selskaper i Angola (Cleary 1999: 147). Mange av selskapene er eid av representanter fra MPLA eller Forças Armadas Angolanas (FAA), den angolanske hæren. Regimet i Angola leide inn det Sørøstafrikanske sikkerhetselskapet Executive Outcomes (EO) etter at UNITA brøt våpenhvilen i 1992/3. Staten er altså heller ikke i stand til å opprettholde sin egen sikkerhet. Denne formen for privatisering av sikkerhet gjør også sitt til å gjøre skillet mellom offentlig og privat i Angola uklart²⁵.

Zaire hadde lange tradisjoner med hensyn til private leiesoldater, helt tilbake til kolonitiden. Relasjonen til Executive Outcomes ble imidlertid ikke så omfattende som Angolas. Mobutu forsøkte i 1996 å gjøre en avtale med EO, men ble hindret av at Angola truet EO med at de ville miste jobben sin i Angola, i tillegg til medfølgende diamantkonsesjoner (Pech 2000:131). MPLA hadde fremdeles militære og mineralmessige relasjoner med Executive Outcomes, og fordi Mobutu var på UNITAs side i konflikten og ergo MPLAs fiende ville EO kommet i en situasjon hvor de befant seg på begge sider av konflikten. Det er lite som tyder på at dette ville ha stoppet EO, men selskapet ble altså hindret av angolansk press (Pech 2000:130).

²⁵ Se kapittel 4.

5.3.3 Transstatlig regionalisering

«We must study informal regionalisms from below, and take into account the informal border politics of the small traders, of smuggling and crime, and the networks involved in these practices (Bøås 2001: 37).»

Bøås (2001) argumenterer for at grunnen til at dagens regionale organisasjoner i Afrika har mislyktes er at de ikke tar hensyn til den svært omfattende uformelle økonomien som eksisterer side om side med den formelle. Dersom man tar utgangspunkt i de nettverk og handelslinjer som faktisk eksisterer er det større muligheter for å få til et velfungerende regionalt samarbeid. Han etterlyser altså en ny tilnærming til regional integrasjon i Afrika. En slik tilnærming finnes i den såkalte «transstatlige regionaliseringen» (Bach 1999), som refererer til en form for uformell regionalisering, som ligger tett opp til det jeg tidligere har beskrevet som transnasjonalisering. Den transstatlige regionaliseringen (Bach 1999) tar utgangspunkt i den nypatrimoniale stats uformelle økonomi og manglende institusjonalisering.

«The concept [of trans-state regionalisation] refers to processes of cross-border interaction which have their own distinctive features, although they combine elements of inter-state and transnational regionalisation. Trans-state regionalisation cannot be associated with an institutionalised process, although it is totally dependent on state policies and owes its prosperity to the involvement of state agents.... Unlike «regular» cross-border trade, trans-state trade is not based on ecological complementarities and comparative advantages. Trans-state trade is dependent on opportunities created by tariff, fiscal and monetary discrepancies between neighbouring countries (Bach 1999: 8).»

Denne formen for regionalisering er utelukkende relatert til det uformelle markedet, og ikke til staten. Staten kan imidlertid ofte være relatert til denne regionaliseringen fordi representanter for staten tar del i den uformelle økonomien i det skjulte. I Zaïre

oversteg den uformelle økonomien den formelle, på grunn av den omfattende korrupsjonen og tyveri av statlige verdier²⁶ (Söderbaum 2002).

«(...) there is evidence that many ruling political elites actively seek to maintain the status quo and prevent formal regionalism in order to enhance their private interests by way of informal «trans-state regionalism» and «networks of plunder» (Söderbaum 2002: 98).»

5.4 Avslutning

I dette kapitlet har jeg tatt for meg fenomenet transnasjonalisering. Jeg har brukt Thomas Risse-Kappens teori om transnasjonalisering. Det vil være nyttig å forklare den typen transnasjonale relasjoner som finnes mellom Angola og Congo, som i hovedsak er basert på klientelistiske nettverk, med teorien om nypatrimonialisme i tillegg til Risse-Kappens teori. Det ligger i den nypatrimoniale statens natur å søke å utvide sine klientelistiske nettverk, både innenfor og utenfor landegrensene. I dette området, hvor grensene er så lite tydelige er det naturlig å bevege seg over landegrensene. I tillegg har jeg brukt transstatlig regionalisering til å belyse forholdet mellom transnasjonalisering og regionalisering. Etnisitet har også vært vurdert som årsak til transnasjonalisering, men ble funnet lite viktig i dette tilfellet. Privatisering av sikkerhet har blitt trukket frem som et alternativt eksempel på transnasjonalisering, i tillegg til diamantnettverkene mellom Zaïre/DRC og Angola og personlige nettverk. Den manglende institusjonaliseringen og det diffuse skillet mellom offentlig og privat sfære er de utslagsgivende faktorene med hensyn til transnasjonale nettverk.

²⁶ Se kapittel 4.

6.0 Sikkerhetskomplekser

6.1 Innledning

I dette kapitlet vil jeg vurdere sikkerhetsrelasjonene mellom Angola og Zaïre/DRC. Jeg vil først gå inn på den regionale dynamikken i området. Deretter vil jeg bruke begrepet sikkerhetskompleks²⁷, og sette forholdet mellom Angola og Zaïre/DRC inn i denne sammenhengen. Jeg vil altså ta for meg hypotese tre og fire:

- *Sikkerhetskomplekser dannes som følge av transnasjonalisering*
- *Angola og den Demokratiske Republikken DRC er del av samme sikkerhetskompleks*

Til grunn for denne hypotesen ligger Barry Buzans (1991) antagelse om at regional sikkerhet er en viktig del av sikkerhetspolitisk analyse. Det er ikke tilstrekkelig å se på det internasjonale og det nasjonale nivået, man må i større grad ta i betraktning det mellomliggende regionale nivået, med andre ord hvordan land i en region fungerer i forhold til hverandre, i tillegg til hvordan de fungerer i forhold til land utenfor regionen. Synet på viktigheten av det regionale nivået er også grunnlaget for den nye regionalismen. Her er antagelsen at dersom man utvikler regionale organisasjoner på grunnlag av de allerede eksisterende transnasjonale nettverkene²⁸, vil dette være mer hensiktsmessig enn å danne regionale organisasjoner slik de eksisterer i dag (Schulz et al 2001).

6.2 Regional dynamikk

Det faktum at Angola så det som hensiktsmessig å intervensere i Zaïre/DRC er, i henhold til mine hypoteser, en konsekvens av at Angola og Zaïre/DRC er del av et sikkerhetskompleks, som omfatter det sørlige og det sentrale Afrika. Det kan være vel

²⁷ Se kapittel 2.5.1

²⁸ Se kapittel 5.

så ødeleggende for Angola at nabolandet faller sammen som stat, som at man har en opprørsbevegelse i eget land, og omvendt.

Lederen for FNLA, Holden Roberto, var som tidligere nevnt forbundet med familiære bånd til president Mobutu Sese Seko i Zaïre, og var avhengig av ressurser fra Zaïre i sin krig mot MPLA-regimet. Zaïre hadde imidlertid også materielle interesser i Angola, i form av enklaven Cabinda, hvor det var påvist store oljeforekomster. Congo – Brazzaville var også svært interessert i dette landområdet. FNLA ble imidlertid utradert som politisk gruppe da cubanske soldater kom MPLA-regimet til unnsetning på slutten av frigjøringskrigene. Etter dette kom UNITA i større grad på banen, og med støtte fra både USA og Sør-Afrika vokste de raskt både i militær og diplomatisk styrke (McQueen 2001:96). I det sørlige Angola var Sør-Afrika en trussel mot MPLA-regimet, og MPLA vurderte å støtte SWAPO (South West Africa People's Organization) den namibianske nasjonalistiske geriljaen. Et sterkt SWAPO ville kunne svekke Sør-Afrikas evne til å intervensere i Angola. Sør-Afrika på sin side påsto at deres intervensjoner i Angola kun var et resultat av MPLAs støtte til SWAPO (McQueen 2001:97).²⁹ I nord fantes det en lignende situasjon. Etter at FNLA var ute av funksjon gikk Mobutu over til å støtte UNITA. Mot grensen til Zaïre ligger området Katanga, hvor flyktninger fra Congos uavhengighetskamp befant seg. Disse utgjorde en naturlig alliansepartner for MPLA-regimet, som Mobutus og UNITAs motstandere. Disse flyktingene (eller rettere sagt andre generasjon av flyktingene) dannet «Katangatigrene». (McQueen 2001:97).

Det var altså samspill mellom intern angolansk konflikt og konflikt med utenlandske makter både nord og sør i landet. Vi skal imidlertid konsentrere oss om den nordlige sfæren, mot grensen til Zaïre/DRC.

²⁹ For en nærmere beskrivelse av Sør-Afrikas rolle i Angola, se Marcum (1988).

6.2.1 Angolas første intervensjon i Zaïre

Angola intervenerte for første gang i Zaïre under den første congolesiske krigen i 1997, der målet var å styrte president Mobutu Sese Seko. Første målsetning var å avskjære UNITA fra sine nettverk for diamantdistribusjon, og i forlengelsen av dette å få innsatt en president som ikke var like interessert i å gi UNITA muligheten til å opprettholde sine baser i Zaïre.

Det hadde funnet sted forhandlinger mellom Angola og Zaïre i forkant av dette, hvor det ble inngått en avtale om gjensidig respekt for hverandres sikkerhetsmessige behov. Angola ble lovet at Zaïre ikke ville tillate UNITA å bruke landet som base, mot at Angola forhindret at «tigrene» (fra Katangaprovensen) krysset grensen til Zaïre. Det ble imidlertid straks klart at nære medarbeidere av president Mobutu drev storstilet våpensalg til UNITA, og Angola, representert av president Eduardo dos Santos, vurderte det dithen at Zaïre ikke ville overholde forpliktelsene i avtalen. Angola tok da side med opprøreren Kabila og sendte blant annet de tidligere nevnte Katangatigrene over grensen til Zaïre for å styrte Mobutu. Mobutus hær var svært lite kampdyktig og de eneste som ga motstand var en fraksjon av den rwandesiske hæren og UNITA. For Angola var dette plutselig en ideell løsning; på ett og samme tidspunkt kunne man nedkjempe Jonas Savimbis og UNITAs skjulte nettverk i Zaïre, og bli kvitt Mobutu, som ble sett på som betydningsfullt med hensyn til det første punktet (Turner 2002).

6.2.2 Angolas intervensjon i DRC

Kabila ble imidlertid en skuffelse for sine støttespillere, deriblant Angola, og i august 1998 brøt det ut kamper igjen, anført av rwandiske og ugandiske grupper. Kabila hadde heller ikke gjort noen nevneverdig innsats for å få UNITA fjernet fra congolesisk territorium. Det viste seg imidlertid at UNITA samarbeidet med rwandiske grupper, og dermed brøt Angola samarbeidet med Rwanda og Uganda. Det ble nå nødvendig for MPLA å sikre stabilitet i DRC – ved at Kabila ble sittende – og å slå ned opprørerne som nå tilsynelatende sto i ledtog med UNITA (Africa Confidential

1998a). Angola stilte seg imidlertid nølende til å intervensere i DRC en gang til. MPLA-regimet hadde mistet mye kredibilitet ved intervensjonen i Congo-Brazzaville³⁰, og innenriks var Lusaka-avtalen i ferd med å falle sammen. Det ble til slutt besluttet å gå inn og støtte Kabila sammen med Zimbabwe og Namibia. Det var tre grunner til at man besluttet å gå inn allikevel. Den første var at et sammenbrudd i DRC ville utgjøre en trussel mot det nordlige Angola, og i større grad gi UNITA frihet til å operere i området. Den andre var at det hadde utviklet seg et nært forhold mellom Katangatigrene og innflytelsesrike elementer i FAA/FAPLA (den angolanske hæren). Den tredje var at opprørerne i DRC hadde base rett ved grensen til Cabinda, og dette ville kunne utgjøre store militære og økonomiske trusler mot Luanda (McQueen 2001:106). Mens FAA var opptatt nord for grensen mellom Angola og DRC benyttet Savimbi og UNITA sjansen til å trappe opp sine aksjoner i Lunda Norte, Uige og de sentrale høylendene (Africa Confidential 1998b).

6.2.3 Sammenheng mellom krigen i DRC og krigen i Angola

Ayoob (1995) fokuserer på samspillet mellom borgerkrig og mellomstatlig krig: «*The intermeshing of domestic insecurities with interstate antagonisms* (Ayoob 1995:47)». Det er dette samspillet som utgjør den ene av de to hovedgrunnlagene for konflikt i den tredje verden, hevder han. Det andre hovedgrunnlaget er: «*The autonomous dynamic of regional conflict, which is often centered on the aspirations of preeminent regional powers* (Ayoob 1995:47)». Han argumenterer for at alle konflikter i den tredje verden har å gjøre med statsbygging, statssammenbrudd, eller regimers legitimitet. Interne faktorer er altså svært viktig for å forklare konflikt, men han modererer seg noe ved å si at ofte er eksterne og interne faktorer symbiotiske; de kan ikke eksistere uavhengig av hverandre.

I 1997 ble det gjort spede forsøk på å skape fred i Angola. Fire og et halvt år etter de første valgene ble 70 representanter for UNITA medlemmer av Nasjonalforsamlingen,

³⁰ Se kapittel 3.

og man opprettet GURN (Government of Unity and National Reconciliation), alt under oppsyn av FN. Dette fredsforløpet kom dessverre samtidig med at Kabila mobiliserte for fullt mot Mobutu i Zaïre, og både UNITA og MPLA hadde styrker inne i Zaïre, på hver sin side (Cleary 2000). En medvirkende faktor til at fredsavtalen i 1997 ble brutt, var altså at partene i Angola hadde interesser i Zaïre på hver sin side. På den måten kan man si at konflikten i Zaïre ble trukket inn på angolansk territorium og medvirket til at krigen i Angola fortsatte.

I januar 1999 skal en styrke fra UNITA ha blitt sendt til DRC for å støtte rwandesisk støttede opprørere der. I tillegg skal Rwanda ha tatt i bruk styrker fra UNITA i de delene av DRC som er kontrollert av Rwanda (UNSC 2000: 50). Etter sigende skal UNITA ha fått støtte fra ugandiske tropper. 26 mars 1999 tok UNITA den viktige grensebyen Maquelo de Zombo med hjelp av congolesiske opprørere. 28 april ble det rapportert at styrker fra FAA hadde drevet UNITA tilbake til Uige i Angola, og 29. september at styrker fra FAA, stasjonert i DRC kjempet mot UNITAs styrker i provinsen Moxico i Angola (ICG 2000: 56). Dette er et tegn på at Angola gikk inn i DRC med det hovedformål å bekjempe UNITA. Det var ikke nok å bekjempe UNITA på angolansk territorium fordi det var en enkel sak for UNITA å finne veier å overleve på via transnasjonale kanaler. MPLA måtte derfor ut av Angola for å få muligheten til avskjære noen av UNITAs mulige overlevelsesnettverk: DRC kan sees på som den andre front i Angolas borgerkrig.

I sin rapport fra 2001 konkluderer FN med at allerede eksisterende nettverk og strukturer har utgjort basisen for den utnyttelsen av naturressurser i DRC som har foregått med Uganda og Rwanda i spissen³¹. FN har imidlertid ikke funnet bevis for at Angola har drevet utnyttning av congolesiske ressurser. SONANGOL har inngått en avtale med COMIEX, som er det congolesiske oljeselskapet om opprettelse av selskapet SONANGOL-Congo, hvorav COMIEX eier 40 prosent av aksjene og SONANGOL Angola eier 60 prosent. Utover dette har de to landene signert en

³¹ Se for eksempel Samset (2002), i tillegg til UNSC (2001).

intensjonsavtale angående samarbeid om utvinning av olje utenfor kysten (UNSC 2001; Economist 1998d). FN konkluderer med at Angola, sammen med Namibia, ikke har undertegnet kommersielle avtaler «*in the nature of arms and support for natural resources*» med DRC. Angolas motivasjon antas derfor å være utelukkende politisk og strategisk. Det vil derfor bli viktigere å se på nettverk for politisk støtte og nettopp de strategiske, sikkerhetsmessige implikasjonene DRC har for Angola. På den annen side kan man si at vel har ikke den angolanske staten store økonomiske fordeler av å intervenere i DRC, men det har sannsynligvis vært en økonomisk ulempe for UNITA.

International Crisis Group (ICG) sier i en rapport fra 1999 at MPLA-regimet i Angola hadde fått garantier fra Rwanda og Uganda på at disse ikke støttet UNITA. ICG mener at Angola ville dratt nytte av en fredsavtale i DRC, slik at styrkene kunne trekkes ut og settes inn mot UNITA igjen. UNITA hadde sannsynligvis dratt fordel av angolansk militær intervensjon i DRC med hensyn til redusert press mot egne styrker (ICG 1999). Dersom Kabila skulle bli fjernet fra makten i DRC ville Angola miste en del av sin allianse mot UNITA, som besto hovedsakelig av Kabila og presidenten i Congo-Brazzaville, Sassou Nguesso (ICG 1999). Angola har hatt tropper bestående av cirka 3000 mann i DRC (UNSC 2001).

6.2.4 SADC som skalkeskjul

«Angola's decision to support the SADC operation stems from its deep concern for regional stability. The unrest in the DROC, one of Africa's largest nations, has the potential to destabilize the entire central/southern African region. In addition, the rebels' western advances directly threatened Angola's key strategic asset: oil production. At the same time, border security with the DROC was at risk and the danger existed that those who seek to destroy Angola's peace process would use the upheaval in the neighboring DROC for their own militaristic purposes (O Pensador 1998³²).»

³²O Pensador: <http://www.angola.org/news/pensador/october98/congo.html>

Sitatet ovenfor er tatt fra Angolas offisielle uttalelse angående intervensjon i DRC. Uttalelsen understreker at Angola «*joined a coalition of SADC nations*» for å assistere den «internasjonalt anerkjente» lederen av den demokratiske republikken Congo. Koalisjonen i SADC ble, etter denne uttalelsen å dømme, til etter en direkte forespørsel fra president Kabila om assistanse mot opprørerne. SADC beslutning om å intervensjon hadde ingen basis i internasjonal lov. Det ble også vist til at den regionale Inter-State Defence and Security Committee (ISDSC), som omfattet alle medlemmene i SADC, hadde vedtatt intervensjonen. Denne organisasjonen har aldri hatt noen formell makt, langt mindre vedtatt å intervensjon i et medlemsland. Dessuten var fire av totalt fjorten medlemsland til stede ved voteringen (Cleaver og Massey 2001: 196). Det kommer imidlertid tydelig frem av uttalelsen at Angola er bekymret for egen sikkerhet og for UNITAs videre handlingsrom:

«In addition, it was vital to our interests to take action in the DROC in order to pre-empt UNITA from utilizing instability in the DROC to further stall the Angolan peace process and from exploiting the situation to circumvent UN sanctions, specifically regarding the re-supply of military equipment and movement of UNITA military personnel across the border (Ambassadør Francas uttalelse 1998³³).»

6.3 Regional implosjon

Regional implosjon er en av måtene man kan forklare at transnasjonalisering fører til dannelse av sikkerhetskomplekser.

«Med regional implosjon forstår vi at den regionale statsstrukturen faller sammen, og de andre statene i regionen blir dratt inn i konflikten og i den politiske økonomien i den staten som først bryter sammen (Bøås & Dokken 2002:145).»

³³Pressemelding fra den angolanske ambassaden, Washington DC 15 september 1998:

<http://www.angola.org/referenc/speeches/congo091598.html>

I Zaïre/DRCs tilfelle utviklet staten seg i stor grad forbi begrepet nypatrimonial stat. Staten var på midten av 1990-tallet så ekstremt fragmentert at man knapt kunne kalle den en stat. Denne fragmenteringen førte til et sammenbrudd i statsdannelsen – og til Mobutus fall. I forkant av Mobutus fall hadde imidlertid alle Zaïres naboland gått over landets grenser med militære styrker. Dette var mulig fordi det i praksis ikke lenger fantes noen stat, og det var i bunn og grunn ikke et overtramp i forhold til ikke-intervensjonsprinsippet. Ikke-intervensjonsprinsippet har generelt vært en viktig del av afrikansk utenrikspolitikk etter dekoloniseringen. Man skulle respektere de grensene som eksisterte ved selvstendighet het det i OAUs (Organization of African Unity, nå African Union) charter. Dette har ført til opprettholdelse av mange kunstige grenser, og i det øyeblikk et land imploderer på den måten Zaïre gjorde, er det på sett og vis naturlig at naboland intervenerer. Et vedvarende kollapset Zaïre, hvor det hersket anarki, ville for Angola utgjøre en enorm sikkerhetstrussel.

Sammenhengen mellom et regimes styrke og den tilhørende stats styrke er viktig. Har man et sterkt regime og en svak stat, er det sannsynlig at den typen uformelle, transnasjonale relasjoner som er beskrevet i dette kapitlet, oppstår. Dette fordi de sterke regimene gjør politisk opposisjon umulig, og fordeling av goder til hele befolkningen vanskelig, samtidig som svakheten i statsdannelsen gjør grensene «porøse», og samhandling over grensene forsterkes. Firefeltstabellen nedenfor viser denne sammenhengen, og for ordens skyld er også de andre variantene tatt med. Zaïre står i felt fire, mens DRC står i felt tre, og grunnen til det er at man hadde en regional implosjonsprosess i Zaïre, mens DRC i dag er i samme kategori som Angola.

Figur 6.1 Forhold mellom stat og regime

	Sterkt regime	Svakt regime
Sterk stat	Isolasjon Nord Korea	Formell regionalisering EU
Svak stat	Transnasjonalisering Angola, DRC	Regional implosjon Somalia, Zaïre

(Kilde: Basert på Bøås & Dokken 2002:139, egen bearbeidelse.)

Migdal (1988) setter opp fire oppgaver en stat bør ha, og kapasiteten en stat har innenfor disse områdene sier noe om styrke: Evne til å gjennomtrengre (penetrate) hele samfunnet, regulere sosiale relasjoner, ekstrahere ressurser og tilrettelegge eller bruke disse ressursene til regulerte formål. Sterke stater har kontroll over alle disse områdene, og utfører sine oppgaver. Svake stater derimot, har manglende eller ingen evne på ett eller flere av områdene (Migdal 1988:4). Både Angola og Zaïre/DRC mangler evner på de fleste av områdene, bortsett fra ekstrahering av ressurser, og er dermed svake stater.

6.4 Sikkerhetskompleks

Maktbalanse er ikke alene nok til å si noe om sikkerhetsrelasjoner i et område, da maktbalansen ofte er svært utsatt for ekstern påvirkning. Buzan mener man bør bruke mønstre for vennskap og fiendskap («amity» and «enmity») som hovedelementet i tillegg til maktbalanse når man skal studere regional sikkerhet (Buzan 1991). Vennskap omfatter alt fra genuint vennskap til forventninger om støtte og beskyttelse, mens fiendskap omfatter relasjoner preget av frykt og mistenksomhet³⁴. Mellom disse to ytterpunktene ligger nøytralitet og likegyldighet. På grunnlag av dette definerer

³⁴ Disse begrepene kan lett relateres til kapittel 4; den nypatrimoniales staten bygger jo på nettopp slike relasjoner.

Buzan et regionalt sikkerhetsmessig subsystem som mønstre av vennskap og fiendskap konsolidert innenfor et gitt geografisk område. De formasjoner som dannes av disse mønstrene kaller han sikkerhetskomplekser (Buzan 1991:190). Buzan et al (1998) definerer et sikkerhetskompleks som:

«(...) a set of states whose major security perceptions and concerns are so interlinked that their national security problems cannot reasonably be analyzed or resolved apart from one another (Buzan et al 1998: 12).»

Begrepet sikkerhetskompleks omfatter så vel avhengighet basert på rivalisering, som avhengighet basert på interessefellesskap. Sett ovenfra genereres sikkerhetskomplekser av det internasjonale systemets anarkiske struktur: alle stater står overfor et sikkerhetsdilemma, men avhengigheten, som på det internasjonale nivået er udefinerbar, reguleres på det regionale nivået av geografisk beliggenhet (Buzan 1991, Buzan et al, 1998). Det er mønstrene av vennskap og fiendskap, eventuelt likegyldighet og nøytralitet, som definerer sikkerhetskomplekset. Det kan dermed plasseres på en skala avhengig av om det er mønstrene for vennskap eller fiendskap som definerer avhengigheten. På den ene siden ligger konfliktformasjonen, hvor avhengigheten stammer fra rivalisering, frykt, og gjensidige trusselforestillinger. På midten ligger sikkerhetsregimer, hvor stater fremdeles oppfatter hverandre som trusler, men har inngått avtaler med den hensikt å unngå aggresjon. Til slutt kommer sikkerhetsfellesskap, hvor stater ikke føler seg truet og heller ikke truer andre stater (Buzan et al 1998: 12). Angola og Zaïre/DRC befinner seg i den første kategorien, det er først og fremst konflikt som driver relasjonen mellom landene.

Buzan og Wæver (2003) setter opp fire variabler som skal definere et sikkerhetskompleks empirisk. Den første variabelen er grenser: hva skiller sikkerhetskomplekset fra naboene; den andre er anarkisk struktur, det vil si at sikkerhetskomplekset må bestå av to eller flere uavhengig enheter; polaritet, det vil si maktstrukturer mellom aktørene; og til slutt sosial konstruksjon, det vil si mønstrene av vennskap og fiendskap mellom enhetene (Buzan og Wæver 2003). Det første man

må gjøre er imidlertid å definere de såkalte sikkerhetskonstellasjonene i området. Det gjøres ved hjelp av fire nivåer: nasjonalt, mellomstatlig, regionalt og globalt.

6.4.1 Sikkerhetskonstellasjoner

6.4.1.1 Nasjonale

Det sentrale her er de interne svakhetene, for eksempel svakheter i statsdannelsen eller mangel på sammenfall mellom stat og nasjon. Både Angola og Zaïre/DRC er svært ustabile og svake land, og det er disse svakhetene som er utgangspunktet for de sikkerhetsmessige truslene. Buzan og Wæver understreker at dersom man har å gjøre med veldig svake stater er det lite trolig at de har noen som helst makt utenfor egne grenser, og sikkerhetspolitikken begrenser seg til innenriksområdet (Buzan & Wæver 2003). Dette skulle ikke være problematisk i forhold til å definere verken Angola eller DRC som del av et sikkerhetskompleks. Det er nettopp svakhetene i statsdannelsene, i sammenheng med sterke regimer, som representerer trusler mot andre stater. Sammenbrudd i en stat kan gi en regional implosjon, og kaoset som oppstår da vil utgjøre en enorm trussel mot omkringliggende land.

6.4.1.2 Mellomstatlige

For at man skal kunne omtale et område som et sikkerhetskompleks, må sikkerhetskonstellasjonene fremstå som veldig sterke og internt rettet, og ha liten grad av interaksjon med land som ikke befinner seg i sikkerhetskomplekset.

Mens Mobutu lot UNITA bruke Zaïre til militære installasjoner og smugling av diamanter, lot dos Santos' forgjenger Agostinho Neto, grupper i Zaïre bruke Angola som base for invasjoner i Zaïre i 1977 og 1978³⁵ (Clark 2001). Zaïre/DRC har også, sammen med Congo-Brazzaville, gitt FLEC, som ønsker selvstendighet for Cabinda, mulighet til å bruke sitt territorium, og forsynt disse med våpen (Mail & Guardian

³⁵ Se kapittel 3

2002). Denne typen trusler er svært alvorlige med tanke på regimets opprettholdelse. Regimesikkerhet er det viktigste elementet i utformingen av utenrikspolitikk i Sentral-Afrika, og utforming av utenrikspolitikk er viktig når man skal undersøke hvordan stater forholder seg til hverandre innenfor et eventuelt sikkerhetskompleks (Clark 2001).

Når man leter etter sikkerhetskomplekser er det mest naturlig å se på de militære, politiske, miljø - og samfunnsmessige dimensjonene, mens den økonomiske ikke er så viktig (Buzan & Wæver 2003). Buzan (1991) eksemplifiserer dette med den store militære, politiske og samfunnsmessige betydningen supermaktrivaliseringen hadde, hvor den økonomiske dimensjonen ikke var tilstede; de to supermaktene handlet ikke med hverandre. Statens økonomiske sikkerhet er altså ikke en del av avhengigheten som eksisterer innenfor sikkerhetskomplekset. I denne sammenheng sier imidlertid Buzan:

«In the Southern African complex, control over workable railways adds a major economic dimension to the defining framework of political rivalry (Buzan 1991:202).»

Deretter konkluderer han med at økonomiske faktorer kan være viktige i den forstand at de vil bestemme en stats interne stabilitet, makt innad i komplekset, og tyngde som aktør, i tillegg til å bestemme den eksterne interessen for en stat (Buzan 1991). Økonomi er antagelig en viktig faktor for å forklare krigen i Zaïre/DRC som helhet, spesielt med tanke på Rwanda og Ugandas plyndring av landet, men det kan jeg dessverre ikke gå dypere inn i her.

6.4.1.3 Regionale

Regionen som sikkerhetskompleks skal strengt tatt ikke ha noen større grad av samhandling med andre regioner. Dersom dette skjer kan det imidlertid være et tegn på kommende endringer i regionen. En grunn til at det kan være vanskelig å definere

klare sikkerhetskomplekser i Afrika sør for Sahara, er at grensene er uklare i den forstand at det som regel ikke finnes noen effektiv grensekontroll. Grensene er klare i den forstand at de er tegnet opp på kartet og allment godkjent, men i praksis er det for eksempel ikke lett å si nøyaktig hvor grensen mellom Zaïre/DRC og Angola går. Det er derfor også vanskelig å si om interaksjonen mellom Angola og DRC faktisk er interaksjon mellom to sikkerhetskomplekser – Sentral-Afrika og det sørlige Afrika – eller om det er interaksjon innenfor et sikkerhetskompleks, det være seg Sentral-Afrika eller det sørlige Afrika. Dette vil jeg komme nærmere inn på nedenfor.

6.4.1.4 Globale

Både Angola og Zaïre/DRC har i stor grad vært gjenstand for påvirkning utenfra, i likhet med de fleste andre u-land. Zaïre søkte støtte fra USA, Kina og Frankrike (Clark 2001), mens Angola, i form av MPLA, fikk støtte fra Cuba, Sovjetunionen, og i form av UNITA fikk støtte fra USA. Et annet eksempel på global påvirkning er utformingen av Bicesse-avtalen mellom 1989-og 1991, en fredsavtale mellom UNITA og MPLA. Denne prosessen var ikke initiert av partene i Angola selv, men var et resultat av at USA og Sovjetunionen (under Gorbatsjov) kom til en felles forståelse av at stormaktskampene i land som Afghanistan og Angola ikke lenger var hensiktsmessige. Partene i Angola hadde overhodet ingen interesse av å nærme seg hverandre med fredelige midler (Cleary 2000).

Dersom utenforstående stormakter har så stor innflytelse at de undertrykker den eksisterende dynamikken mellom de lokale statene, for eksempel ved stasjonering av militære styrker i området, kan man ikke skjelve den lokale dynamikken fra den overliggende. Dette kalles «overlay» (Buzan, 1991; Buzan og Wæver, 2003), og jeg vil heretter oversette det med «overlag», selv om det ikke er et korrekt norsk ord. En mer moderat versjon av overlag er penetrasjonsmekanismen; det vil si at globale stormakter tar del i allianser innenfor sikkerhetskomplekset. Dersom overlag er tilstede, vil man ikke kunne snakke om et regionalt sikkerhetskompleks (Buzan & Wæver 2003: 63). Overlag eksisterer ikke i verken Angola eller DRC i følge

definisjonen nevnt overfor. Verken USA, Kina eller Sovjetunionen har hatt så stor innflytelse i landene at den regionale dynamikken har vært usynlig. Stormaktene nøyde seg med å forsterke de koalisjoner som allerede eksisterte.

6.4.2 Endring i sikkerhetskomplekser

Sikkerhetskomplekser er dynamiske: dersom det forekommer endringer i de essensielle strukturene endrer grensene for sikkerhetskomplekset seg, og det redefineres. De essensielle strukturene er for det første organiseringen av enhetene og differensieringen mellom dem; for det andre, mønstrene av vennskap og fiendskap, og for det tredje maktbalansen mellom landene (Buzan 1991; Buzan et al 1998). Det er altså en dynamisk struktur, og disse endringene kan enten forandre strukturene, eller underbygge de eksisterende strukturer. For å vurdere hvilke innvirkninger endringene har på sikkerhetskomplekser blir det fremført fire strukturelle muligheter: Den første er opprettholdelse av status quo, det vil si at de fundamentale strukturene i det lokale komplekset forblir intakte. Den andre er intern transformasjon av et lokalt kompleks, hvor den interne strukturen endres innenfor de ytre rammene. Den tredje er ekstern transformasjon, hvor de ytre grensene utvider seg eller trekker seg sammen, og den siste muligheten er igjen overlapp, som her betyr at eksterne makter intervenerer og undertrykker den dynamikken som eksisterer (Buzan et al 1998, Buzan & Wæver 2003: 53). Grensen mellom to sikkerhetskomplekser kan oppløses ved store endringer i den regionale dynamikken.

Buzan (1991) definerer sikkerhetskomplekset «det sørlige Afrika» til å gjelde følgende land: Angola, Namibia, Sør-Afrika, Lesotho, Swaziland, Zambia, Botswana, Zimbabwe og Mozambique. Grensen går mellom Angola og Zaïre, mens store deler av Vest-Afrika og hele Sentral-Afrika ikke er definert inn i noe sikkerhetskompleks (Buzan 1991). I 2003 inkluderer Buzan og Wæver DRC i sikkerhetskomplekset det sørlige Afrika. Buzan og Wæver ser Sør-Afrika som det viktigste elementet i dette sikkerhetskomplekset, hvilket er naturlig med tanke på Sør-Afrikas økonomiske tyngde sammenlignet med de andre landene. De skiller mellom det sørlige Afrika før

og etter apartheid. Som nevnt i kapittel 3 drev Sør-Afrika en omfattende destabiliseringspolitikk i regionen inntil 1992, og det var dette som la grunnlaget for opprettelsen av Southern African Development Coordination Conference (SADCC) i 1980, i tillegg til et ønske om å redusere regionens økonomiske avhengighet av apartheid-staten Sør-Afrika³⁶.

«In many instances, the major evidence of the existence of a security complex – a region defined primarily in conflict and security terms – is the presence of a preeminent power in a geographic area with latent or overt claims to the status of security manager of that area (Ayoob 1995:59).»

Det er liten tvil om at det sørlige Afrika var et sikkerhetskompleks i perioden før apartheidstyrets sammenbrudd. Sør-Afrikas destabiliseringspolitikk var en felles trussel mot de fleste land i regionen, og denne trusselen førte, i forkant av SADCC, blant annet til dannelsen av «the Frontline States», som besto av Angola, Botswana, Mozambique, Namibia, Tanzania, Zambia, and Zimbabwe. I 1992 ble SADCC til Southern African Development Community (SADC), og da Sør-Afrika gikk over til flertallsstyre i 1995 omdefinerte SADC sin rolle til politisk og sikkerhetspolitisk.

Sentral-Afrika har ikke tradisjonelt hatt noen klar regional struktur, men har i stor grad vært et udefinert område mellom det sørlige Afrika, Vest-Afrika og Afrikas Horn. Området har vært preget av diktaturer og borgerkriger som har spredt seg over grensene (Buzan og Wæver 2003). Spredningen av borgerkriger har imidlertid bidratt til å skape en regional struktur i området. For eksempel ble konsekvensen av krigene i Zaïre/ DRC at blant annet landene Rwanda, Uganda, Burundi og DRC ble knyttet tettere sammen på grunnlag av felles usikkerhet og trusler.

³⁶ Sør-Afrikas økonomi er 3 ganger så stor som de 13 andre medlemmene tilsammen, og mye av landets handel foregår utenfor regionen. Det er derfor bekymring innad i regionen for at Sør-Afrikas rolle skal bli for omfattende og true de nasjonale industrier (Economist 1998c).

I følge Buzan og Wæver (2003) kan ikke sikkerhetskomplekser være overlappende, de er av natur gjensidig utelukkende. En stat kan altså ikke være del av mer enn ett sikkerhetskompleks (Buzan og Wæver 2003:48). Lake og Morgan (1997) derimot, mener at en stat kan være del av flere sikkerhetskomplekser samtidig. Som eksempel bruker de at USA er del av både sikkerhetskomplekset «Europa» og sikkerhetskomplekset «Midt- Østen» (Lake og Morgan 1997:12). Jeg vil argumentere for at Angola er del i det sikkerhetskomplekset som ble skapt ved Zaïre/DRCs kollaps, og den påfølgende regionale implosjon, i tillegg til å være del av sikkerhetskomplekset «det sørlige Afrika». Det vil si at Angola er del av samme sikkerhetskompleks som Uganda, Rwanda, og delvis Zimbabwe, som var hovedaktørene i krigene i DRC. Zimbabwe er imidlertid også en del av det sørlige Afrika. Tatt i betraktning av at Buzan og Wæver utelukker muligheten for å være del av flere enn ett sikkerhetskompleks, er det noe uklart hvorfor de vil plassere DRC i det sørlige Afrika. Det understrekes at regionale organisasjoner ikke bør brukes som mønster for sikkerhetskomplekser, da disse grensene sjelden er sammenfallende (Buzan og Wæver 2003:233), men det er vel nettopp det som gjøres her: Buzan og Wæver bruker grensene for SADC til å definere sikkerhetskomplekset det sørlige Afrika:

«By the later 1990s, the security regime was looking frayed, and the boundaries of the RSC [Regional Security Complex] were expanding northward. The main cause was the SADCs 1997 decision to admit Kabila's DR Congo. This tied SADC into that country's unfolding crisis, adding Namibia, and Zimbabwe to Angola's longstanding involvement in Zaïre/DR Congo (Buzan og Wæver 2003:235).»

Det var imidlertid ikke tilfellet at SADC som organisasjon som sendte styrker inn i DRC, det var snarere slik at Zimbabwe, som har hatt klare økonomiske fordeler av engasjementet, og Angola, som hadde klare sikkerhetsmessige og politiske interesser, oppnådde å få legitimert sine respektive intervensjoner under SADC. Da spørsmålet om å sende inn styrker i DRC kom opp i 1998 stemte Sør-Afrika mot, men måtte til

slutt gå med på et vedtak om at SADC sendte tropper inn i DRC for å støtte Kabila, et medlem av organisasjonen³⁷ (Economist 1998c).

I sitatet ovenfor er Angolas langvarige engasjement i Zaïre/DRC nevnt. Det vil, for det første, være vanskelig å se Angola sikkerhetsmessig uten å ta hensyn til Zaïre/DRC. Det vil for det andre være unaturlig å se på DRC uten å ta i betraktning Uganda og Rwanda, som har vært de viktigste aktørene i krigene. Jeg vil imidlertid ikke være i stand til, innenfor de gitte rammer, å vurdere hvorvidt Angolas forhold til Zaïre/DRC er viktigere sikkerhetsmessig enn forholdet til for eksempel Zambia og Namibia. Jeg vil imidlertid, med tanke på den sikkerhetsmessige viktigheten av Zaïre/DRC i et geografisk område som denne oppgaven viser, fastslå at Zaïre/DRC er minst like viktig som andre av Angolas naboland. Derfor er det ikke mulig å betrakte DRC og Angola som del av ulike sikkerhetskompleks, og derfor må man kunne betrakte et land som del av mer enn ett sikkerhetskompleks. Det vil si at Angola og DRC er del av et sentralafrikansk sikkerhetskompleks, samtidig som begge landene er del av sikkerhetskomplekset det sørlige Afrika. I et intervju med IRIN (Integrated Regional Information Networks, United Nations) angående det regionale fredsinitiativet for «the Great Lakes» regionen, sier DRCs utenriksminister, Antoine Ghonda Mangalabi, at DRC ønsker at alle nabolandene, deriblant Angola, skal delta på konferansen. Han understreker det faktum at DRC nå har en enhetlig, nasjonal regjering, og dermed omfatter områder som har grunnlag for konflikter med Angola, det vil si grenseområdene (IRIN 2004)³⁸.

UNITA er på mange måter en egen stat i staten Angola. UNITA har hatt sterke bånd (basert på personlig vennskap) til Zaïre under Mobutu. Båndene basert på fiendskap har UNITA hatt til sin «overordnede» stat – MPLA-regimet i Angola. I tillegg har

³⁷ UNITA forsøkte å bruke intervensjonen i DRC til å stille spørsmålstegn ved Luandas demokratiske integritet. Luanda på sin side, forsøkte i samarbeid med Zimbabwe og Namibia å kamuflere deres felles intervensjon som en intervensjon regissert av SADC, en slags regional fredsplan, som nevnt tidligere i kapitlet.

³⁸ http://www.irinnews.org/report.asp?ReportID=38807&SelectRegion=Great_Lakes&SelectCountry=DRC

UNITA hatt vennskapelige bånd til Sør-Afrika, og til USA. Angola på sin side har hatt vennskapelige bånd med Cuba og delvis Sovjetunionen, og etter Mobutus fall er Zimbabwe også knyttet til Angola på den vennskapelige siden. Dersom man kan basere definisjonen av et sikkerhetskompleks på uformelle samarbeidslinjer, vil det være mulig å definere – før Mobutus fall – UNITA og Zaïre som et lokalt sikkerhetskompleks, med såkalt overlag representert av USA, som støttet begge. Man kan imidlertid ikke definere Angola inn i et sikkerhetskompleks uten å skille ut UNITA, fordi UNITA etter 25 år som opprørere, i stor grad har skapt sine egne institusjoner.

«In many places in this world, the most efficient integrating mechanism is regional implosion [...] and not the regionalization processes set in motion by the states (Bøås 2003).»

Sett i sammenheng med den transstatlige regionaliseringen tatt opp i kapittel 5, vil det være rimelig å kunne basere et sikkerhetskompleks på uformelle regioner. Regional implosjon, det vil si at en stats kollaps drar med seg andre stater og ikke-statlige aktører inn i prosessen, er viktig med hensyn til sikkerhetsmønstre.

6.5 Regionalisering

Den nye regionalismen kan forstås, for det første som et resultat av at den kalde krigen er over, og dermed er ikke supermaktinteresser lenger et fenomen i regionen. For det andre som et resultat av apartheidregimets fall i Sør-Afrika. En følge av dette er at Sør-Afrika ikke lenger fører den aktive destabiliseringspolitikken de førte under apartheid for å sikre egne nasjonale interesser. Den tredje faktoren er reorganisering av nasjonalstaten, og et ønske om regionalt samarbeid for å sikre seg mot global marginalisering (Söderbaum 1998:78). Schulz et al (2001) peker på fem punkter som forklarer den nye regionaliseringsbølgen. Det første er endringen fra bipolaritet til multipolaritet, fulgt av en ny maktstruktur, deretter den relative tilbakegangen i amerikansk hegemoni. Så følger restruktureringen av nasjonalstaten, som følge av økt

globalisering, transnasjonalisering og gjensidig avhengighet. Som fjerde punkt kommer frykt for stabiliteten i det multilaterale handelssystemet og den økende viktigheten av å fjerne handelsbarrierer. Til sist kommer den endrede holdningen til (neoliberal) økonomisk utvikling og politiske system i utviklingsland (Schulz et al, 2001).

Den nye regionalismen, i motsetning til den «gamle» som oftest besto av frihandelsområder og allianser, er et heterogent og multidimensjonalt fenomen, som omfatter stat, marked, samfunn og dekker økonomiske, kulturelle, politiske, sikkerhetsmessige og miljørelaterte aspekter. Den er i stor grad relatert til globalisering, man kan se den som et svar på den økte globale avhengigheten. Globalisering og regionalisering står i et symbiotisk forhold til hverandre; de både forsterker og svekker hverandre (Ibid).

«Regionalism represents the body of ideas, values and concrete objectives that are aimed at creating, maintaining or modifying the provision of security, wealth and other goals within a particular region or as a type of world order (Söderbaum 2002:5).»

Et viktig poeng innenfor dette paradigmet er at man skal bevege seg bort fra den rådende tankegangen om at regioner skapes «ovenfra», og at det først og fremst er stater som tar del i regionaliseringsprosessen. Man må ta hensyn til de uformelle kreftene – markedet og det sivile samfunn – når man skal diskutere regionalisering (Söderbaum 1998: 76). Dette er i tråd med den transstatlige regionaliseringen som ble beskrevet i kapittel 5.

Söderbaum (1998) plasserer regionen «det sørlige Afrika» på et mellomnivå med hensyn til «regionness»³⁹, det vil si at regionen ikke lenger er en «primitiv region»,

³⁹ Som beskrevet i kapittel 2.2.

men heller ikke en enhetlig aktør. På dette mellomnivået foregår de viktigste regionaliseringsprosessene (Söderbaum 1998:89).

6.6 Avslutning

I dette kapitlet har jeg sett på hvordan sikkerhetskomplekser dannes som følge av transnasjonale relasjoner og regional dynamikk. Jeg har konstatert at det vil være fornuftig å definere sikkerhetskomplekser på basis av uformelle relasjoner mellom statene, i stedet for å nødvendigvis bare se på de formelle prosessene. Det er vanskelig å definere et sikkerhetskompleks ved å bare se på Angola og DRC, fordi det er mange andre stater som også er del av de samme sikkerhetskompleksene. Men konklusjonen blir i denne sammenheng at Angola og DRC er del av et eller flere sikkerhetskomplekser, hvorav det viktigste ble dannet som følge av Zaïres sammenbrudd, som resulterte i den regionale implosjonen som ga seg uttrykk i «*Afrikas første verdenskrig*»⁴⁰. Det må imidlertid understrekes at jeg i denne oppgaven kun har tatt utgangspunkt i Angolas rolle i Zaïre/DRC, og dermed ikke tatt høyde for de andre nabostatenes betydning for krigen. I neste kapittel vil jeg foreta en oppsummering av funnene i oppgaven.

⁴⁰ Se referanse kapittel 1.1

7.0 Konklusjon

7.1 Problemstilling og hypoteser

Min konkrete problemstilling har vært som følger:

- *Hvordan kan Angolas deltagelse i borgerkrigene i den Demokratiske Republikken DRC forklares?*

Hypotesene i henhold til denne problemstillingen har vært:

1. *Angola og Zaire/DRC er nypatrimoniales stater*
2. *Den nypatrimoniales staten genererer transnasjonale nettverk*
3. *Sikkerhetskomplekser dannes som følge av transnasjonalisering*
4. *Grunnen til at Angola intervenerte i Zaire/DRC var at Angola og den Demokratiske Republikken Congo er del av et sikkerhetskompleks*

I tillegg har jeg hatt en overordnet problemstilling, som innebærer en generalisering fra Angolas intervensjon i Zaire/Congo til Angolas sikkerhet. Den lyder som følger:

- *På hvilken måte har transnasjonale prosesser i det sørlige Afrika betydning for Angolas sikkerhet?*

Resultatet av analysen er, kort oppsummert, at alle disse hypotesene er bekreftet. De transnasjonale prosessene har sitt utspring i en manglende institusjonalisering av staten, og en økende privatisering, i betydningen personalisering, av offentlig sektor. Nettverkene som dannes representerer en trussel mot det sittende regimet, særlig i tilfeller hvor det finnes en sterk opprørsbevegelse, som UNITA i Angola. Regimet i Angola er avhengig av å holde UNITA nede for å kunne opprettholde egen makt. En

situasjon hvor UNITA er godt hjulpet av en annen stat, og har anledning til å vokse og slå tilbake mot regimet, er svært truende for MPLA. Dersom Zaïre ikke hadde vært basert på patrimonialisme hadde denne trusselen antagelig ikke vært reell. Relasjonen mellom UNITA og Mobutu var preget av et gjensidig patron-klient forhold. UNITA brukte i stor grad diamanter til å vedlikeholde sitt vennskap med Mobutu Sese Seko i Zaïre. Savimbi skal ha forært Mobutu anselige mengder diamanter, som gjengjeldelse for tjenester han ga UNITA, men også som ren opprettholdelse av vennskap på politisk basis (UNSC 2000). Til gjengjeld fikk UNITA solgt diamanter gjennom Mobutus nettverk, og tilførsel av våpen og andre nødvendigheter.

7.2 Metodisk og teoretisk perspektiv

En metodisk svakhet ved oppgaven er at jeg ikke har benyttet primærkilder. Dette har imidlertid, som nevnt i innledningen, en sammenheng med den relativt ustabile situasjonen i begge land, og særlig i DRC. Jeg har imidlertid forsøkt å bruke nyhetskilder i tillegg til akademisk litteratur.

I innledningskapitlet skrev jeg at jeg anså oppgaven min for å falle inn under det Andersen (1997) kaller teoriutviklende studier. Jeg vil imidlertid konkludere med at den teoretiske videreutviklingen ikke er det mest iøynefallende ved denne oppgaven. Riktignok har jeg konkludert med at det er de to nypatrimoniale trekkene manglende institusjonalisering av staten og manglende skille mellom offentlig og privat som er de viktigste med hensyn til å generere transnasjonale nettverk. Utover det har jeg konkludert med at forholdet mellom Angola og DRC kan analyseres innenfor det eklektiske teoretiske rammeverket jeg har brukt.

Jeg antar innledningsvis at det eksisterer en årsakssammenheng mellom variablene. Jeg vil konkludere med at årsakssammenhengen mellom nypatrimonialisme og transnasjonalisering er sterk. Årsakssammenhengen mellom transnasjonalisering og dannelsen av sikkerhetskompleks er også klar, og til slutt er det tydelig at hypotesen om at Angola intervenerte i Zaïre/DRC som følge av eksistensen av et

sikkerhetskompleks, er underbygget. Teoretisk sett er derfor den viktigste innsikten denne oppgaven har generert, at de ulike teoretiske elementene som analysen har bygget på, i aller høyeste grad er fruktbare i kombinasjon med hverandre. Dette viser at rammen om denne oppgaven vil kunne benyttes videre til forskning relatert til samme tema.

Jeg valgte å bruke den nye regionalismen som en innfallsvinkel til oppgaven fordi den, som sagt, tar utgangspunkt i at uformelle prosesser er viktige, fremfor å bare se på viktigheten av stater som aktører. Jeg vil, til tross for at denne retningen ikke har noen viktig plass i denne analysen, forsvare dette valget med et ønske om å sette oppgaven inn i en videre teoretisk sammenheng. Utgangspunktet for oppgaven er at det er den nypatrimoniale staten som ligger i bakgrunnen og bestemmer de prosesser som utspiller seg mellom Angola og Zaïre/DRC. Jeg kunne ha valgt å referere til tidligere litteratur og ta utgangspunkt i at både Angola og Zaïre/DRC defineres som nypatrimoniale stater, og gitt oppgaven mer tyngde i retning av transnasjonalisering og sikkerhetskomplekser. Jeg valgte allikevel å ha med et helt kapittel om nypatrimonialisme, hvor jeg forklarer hvorfor Angola og Zaïre/DRC er nypatrimoniale stater. Dette har jeg gjort fordi det er veldig viktig å forstå hvordan den afrikanske staten fungerer: en stat i Afrika er ikke nødvendigvis det samme som en stat i Europa. Bøås (2001) poengterer at en teori som omfatter hvordan stater handler ikke er så relevant dersom man ikke er opptatt av hvordan statene fungerer. Som jeg nevnte i innledningen, er formålet ikke å forklare interaksjon mellom stater, men å forklare den interaksjonen som oppstår mellom ulike typer aktører *som følge av* statens struktur.

For å vurdere de nypatrimoniale trekkene til disse to landene har jeg sett på forholdet mellom offentlig og privat sektor, det vil si hvorvidt det eksisterer et skille mellom de to sektorene, og om dette skillet i så tilfelle respekteres. Det er helt klart at det eksisterer et skille i både Angola og Zaïre/DRC, men det er også helt klart at dette skillet ikke overholdes. Personliggjøringen av staten under Mobutu er et eksempel: i 1992 var 95 prosent av Zaïres offentlige utgifter Mobutus private formue (kapittel

4.2.5). Et annet eksempel er SONANGOLs mange underselskaper, som gir seg ut for å være private, men som er direkte eid av SONANGOL som igjen er hundre prosent statlig eid (kapittel 4.2.3). Denne privatiseringen styrker imidlertid ikke staten, men regimet, og vi får dynamikken mellom svake stater og sterke regimer (kapittel 6.3).

I kapittel 4 diskuterte jeg også hvorvidt det kan settes likhetstegn mellom nypatrimonialisme og korrupsjon. Mange mener at begrepet nypatrimonialisme er unødvendig, og at man ved å bruke det forsøker å bortforklare korrupsjon. Det er imidlertid slik at kulturen rundt makt og økonomi er noe annerledes i for eksempel Norge og Angola. I den private sfæren i land som Angola og DRC er omgang mellom privatpersoner preget av resiprositet (se kapittel 4.3), det vil si at man har en relasjon bygget på gjensidige ytelser og gaver. Det vil falle naturlig å ta med seg denne måten å omgås på inn i den offentlige sfære også. Det rettfærdiggjør ikke korrupsjon på noen måte, men man bør se på de bakenforliggende mulige årsakene dersom man skal forsøke å bekjempe problemet.

I nypatrimoniale stater ser man en økende transnasjonalisering, i form av uformelle kanaler for råvaredistribusjon (i hovedsak diamanter) og våpen, og i denne oppgaven har jeg gått ut fra en hypotese om at det er en direkte sammenheng mellom disse to elementene. Bakgrunnen for denne antagelsen er at nypatrimoniale stater i liten grad er institusjonaliserte, det vil si at staten ikke har oversikt over sitt hele og fulle territorium. Dermed har heller ikke hele befolkningen tilgang til de ressurser staten har til rådighet. Dette medfører at man, særlig i grenseområder, like gjerne kan søke til nabolandet for å få tilfredsstilt grunnleggende behov.

Jeg har brukt Risse-Kappens teori om at transnasjonalisering avhenger av en stats interne strukturer og det internasjonale klimaet staten befinner seg. Denne teorien har vært nyttig fordi den har vist at nypatrimonialisme – det vil si de interne strukturene – er tilstrekkelig til å forklare økningen i transnasjonale relasjoner. Hovedårsaken til dette er nettopp fragmenteringen og den manglende institusjonaliseringen av staten.

Dermed er konklusjonen at en stats nypatrimoniale trekk fremmer transnasjonale relasjoner.

Begrepet transstatlig regionalisering er brukt for å underbygge sammenhengen mellom nypatrimonialisme og transnasjonalisering. Den transstatlige regionaliseringen oppstår fordi det eksisterer uformelle økonomi i land som har en viss geografisk nærhet til hverandre. Den uformelle økonomien oppstår fordi staten ikke er i stand til å nå hele sitt territorium: grensene blir porøse, i tillegg til at folk må oppsøke nye kilder til sitt daglige brød og inntekter utover dette. Dermed oppstår handelsnettverk, både internt i stater og mellom stater. Det er imidlertid ikke staten som aktør man snakker om i denne sammenhengen, men staten som en territoriell enhet, med de grenser som er internasjonalt anerkjent. Grunnen til at begrepet omfatter ordet statlig til tross for at dette ikke dreier seg om formell interaksjon mellom stater, er at det ofte er slik at staten også tar del i den uformelle økonomien. Enten i form av at et statsoverhode støtter en ikke-statlig enhet i et annet land: for eksempel Mobutus støtte til UNITA, eller i form av at sentrale personer i staten deltar i uformelle nettverk: for eksempel deltok medlemmer av den angolanske hæren aktivt i diamantnettverkene i de UNITA-kontrollerte områdene i Angola.

Sikkerhetskomplekser ble valgt som aktuell teori fordi jeg ville si noe om hvordan et lands sikkerhet er avhengig av et annet lands sikkerhet – en stabil fred i Angola er avhengig av en stabil fred i DRC. Sikkerhetskomplekser ses i sammenheng med den nye regionalismen, som understreker at man må vurdere de uformelle relasjonene i en region. Derved blir bruken av sikkerhetskompleks i denne sammenhengen noe uvesentlig, fordi det her legges fokus på formelle relasjoner mellom stater. Jeg konkluderer imidlertid med at Angola og DRC må være del av det samme sikkerhetskomplekset: om dette er det sentrale eller det sørlige Afrika er vanskelig å bestemme uten en mer dyptpløyende analyse av de andre landene i regionen også.

Når det gjelder begreper «regional implosjon» er innholdet noe uklart, og det har en sammenheng med at Bøås & Dokken (2002), som bruker dette begrepet, ikke utdyper dette videre enn det som er beskrevet i kapittel 6.3. Det kunne imidlertid vært svært interessant å utdype dette begrepet og se på årsaker og konsekvenser, men det ble det dessverre ikke rom for i denne oppgaven. Det kunne vært interessant å gjøre en studie av borgerkrigene i Zaïre/DRC, som omfatter alle aktørene, ved hjelp av begrepet regional implosjon. Det kan hende at man ved en slik studie vil kunne utvikle dette begrepet videre, og gi det et mer konkret innhold.

7.4 Hvordan har forholdet mellom Angola og DRC utviklet seg?

Etter at Jonas Savimbi døde i april 2002 ble det inngått en fredsavtale i Angola mellom UNITA og MPLA. I desember 2003 begynte Angolas myndigheter å utvise eller arrestere illegale diamantgravere, i en svært omfattende kampanje mot ulovlig diamantutvinning. Dette gjaldt i særlig grad congolesiske arbeidere fra provinsene Malanje, Lunda Norte, Lunda Sul og Kwanza Sul, og skal ha skjedd under svært voldelige omstendigheter. Som nevnt i kapittel 5 har mange congolesere vært i Angola i forbindelse med diamantutvinning siden begynnelsen av 1990-tallet. Utvisningsbølgen skal være et forsøk på å rydde opp i den ulovlige diamantproduksjonen i området, og ifølge kilder i DRC og humanitære organisasjoner er mellom 80 000 og 100 000 congolesere utvist fra Angola. Totalt sett er det rundt 250 000 congolesere i området⁴¹. Utvisningen har ført til gnisninger mellom congolesere og angolanske flyktninger som fremdeles befinner seg i DRC. I april skal en gruppe congolesere ha tent på to hus tilhørende en flyktningleir for angolanere⁴².

⁴¹ <http://www.monuc.org/news.aspx?newsID=2356>

⁴² http://www.irinnews.org/report.asp?ReportID=40757&SelectRegion=Southern_Africa&SelectCountry=ANGO

«It [regjeringen] said that since 2002, when the 27-year civil war ended, Angola had seen a «massive influx of foreigners wanting to take advantage» of the country's resources (BBC 2004).⁴³»

Angola forsøker å styrke sikkerheten langs grensene. I følge uttalelser fra regjeringen har grensekontrollene økt i omfang og styrke, og man mener at i løpet av første halvdel av 2004 vil 90 prosent av grenseområdene være dekket⁴⁴.

FN antar at mellom 60 og 70 prosent av den arbeidsdyktige befolkningen i Angola er involvert i den uformelle økonomien. I begynnelsen av april 2004 ble det utført en aksjon mot et av de uformelle markedene i Luanda, med den hensikt å ødelegge dette:

«The official Angola Press agency quoted local administrator Julio de Carvalho as saying that «Estalagem was an informal market and it's a goal of the provincial administration to finish with informal markets and ensure that most of Luanda's markets become formal» (IRIN 2004).⁴⁵ »

I januar 2001 ble Laurent Kabila skutt og drept av en av sine livvakter. Det har vært spekulert mye i hvem som ga ordren til drapet, men det er vanskelig å komme til bunns i, fordi livvakten ble drept straks etter at han hadde skutt Kabila. Kabila ble erstattet av sin sønn, Joseph Kabila.

I april 2002 ble det undertegnet en fredsavtale i DRC. Etter denne avtalen omfattet regjeringens herredømme 70 prosent av territoriet. De resterende 30 prosentene er det østlige DRC, hvor ugandiske og rwandiske styrker fortsatt befinner seg, sammen med den ene opprørsbevegelsen som ikke undertegnet avtalen: Rally for Congolese

⁴³<http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/3616697.stm>

⁴⁴ <http://www.bday.co.za/bday/content/direct/1,3523,1589851-6078-0,00.html>

⁴⁵http://www.irinnews.org/report.asp?ReportID=40447&SelectRegion=Southern_Africa&SelectCountry=ANGO

Democracy (RCD). I dette området pågår krigen fortsatt. I forbindelse med denne fredsavtalen trakk Angolas styrker seg tilbake til den angolanske grensen.

Som en avsluttende kommentar vil jeg nevne at MPLA-representanter skal ha «kjøpt» UNITA-representanters støtte til den pågående fredsprosessen i Angola. Det vil si at MPLA har betalt UNITA for å få fortlgang i fredsprosessen Etter Savimbis død mangler UNITA en leder av tilsvarende kaliber, og den gjenværende eliten er altså tilgjengelig for slike tilnærmelser fra den tidligere fienden. Dette tyder på at den nypatrimoniale strukturen i Angola opprettholdes, om enn ved nye allianser⁴⁶. Det teoretiske rammeverket som er antydnet i denne oppgaven er altså svært aktuelt og kan være relevant for forskning fremover i tid også.

⁴⁶ Denne informasjonen er basert på samtale mellom min veileder Karin Dokken og Vegard Bye, mai 2004.

8.0 Litteratur

Andersen, Svein (1997): *Casestudier og generalisering: forskningsstrategi og design*. Fagbokforlaget. Bergen-Sandviken.

Ayoob, Mohammed (1995): *The third world security predicament*. Lynne Rienner. Boulder. London

Bach, Daniel (1999): *Regionalisation in Africa: integration and disintegration*. Oxford: James Currey

Bayart, Jean-François (1993): *The State in Africa: The Politics of the Belly*. London: Longman

Buzan, Barry (1991): *People, States and Fear*. Harvester Wheatsheaf. New York.

Buzan, Barry; Wæver, Ole; de Wilde, Jaap (1998): *Security. A New Framework for Analysis*. Boulder: Lynne Rienner.

Buzan, Barry og Wæver, Ole (2003): *Regions and Powers. The Structure of International Security*. Cambridge University Press.

Bøås, Morten (2001): *Regions and regionalisation: A heretic's view. Discussion Paper no.11*. Uppsala: Nordiska Afrikainstitutet.

Bøås, Morten og Dokken, Karin (2002): *Internasjonal Politikk og utenrikspolitikk I Afrika sør for Sahara*. Oslo: Universitetsforlaget.

Bøås, Morten (2003): *Conclusion*, i Hentz, James J. & Bøås, Morten: *New and critical Security and Regionalism. Beyond the Nation State*. Aldershot: Ashgate.

Callaghy, Thomas (1984): *The State-Society Struggle. Zaïre in Comparative Perspective*. New York: Columbia University Press.

Clapham, Cristopher (1996): *Africa and the international society*. Cambridge University Press.

Clapham, Christopher (1998): Degrees of statehood, *Review of International Studies*, 24: 143-157.

Clark, John F. (2001) i Foreign Policy Making in Central Africa, i Khadiagala, Gilbert M & Lyons, Terrence (red): *African Foreign Policies. Power and Process*. London: Lynne Rienner.

Cleary, Sean (2000): Angola: A case study of private military involvement, i Cilliers, Jakkie & Mason, Peggy (red): *Peace, Profit or Plunder: The privatisation of Security in War-Torn African Societies*. Institute for Security Studies.

Cleaver, Gerry & Massey, Simon (2001): DRC: Africa's Scramble for Africa, i Furley, Oliver & May, Roy (red): *African Interventionist States*. Aldershot: Ashgate.

Cohen, Herman (2000): *Intervening in Africa. Superpower Peacemaking in a Troubled Continent*. London: Macmillan Press.

Collins, Carole J. L. (1997): Restructuring the Congo, *Review of African Political Economy No.74:591-600*.

De Boeck, Filip (2001): Garimpeiro Worlds: Digging, Dying & Hunting for Diamonds in Angola. *Review of African Political Economy No.90:549-562*

Dietrich, Christian (2000a): Power struggles in the diamond fields, i Cilliers, Jakkie og Dietrich, Christian: *Angola's War Economy*. South Africa: Institute for Security Studies.

Dietrich, Christian (2000b): UNITAs diamond mining and exporting capacity. i Cilliers, Jakkie og Dietrich, Christian: *Angola's War Economy*. South Africa: Institute for Security Studies.

Kunnskapsforlaget (2000): Fremmedord blå ordbok Oslo: Kunnskapsforlaget.

Gamba, Virginia & Cornwell, Richard (2001): Arms, Elites and Resources in the Angolan Civil War, i Berdal, Mats & Malone, David M: *Greed and Grievance: Economic Agendas in Civil War*. Lynne Rienner. London

Global Witness (1998): *A Rough Trade: The Role of Companies and Governments in the Angolan Conflict*. Global Witness Report Desember 1998.

Global Witness (1999): *A Crude Awakening*. Global Witness Report 1999.

Global Witness (2003): *For A Few Dollars More. How al Qaeda moved into the Diamond Trade*. Global Witness Report April 2003.

Goreux, Louis (2001): Conflict Diamonds. *Africa Region Working Paper*. Series no.13, Washington. The world Bank.

Hellevik, Ottar (1999): *Forskningsmetode i sosiologi og statsvitenskap*. Oslo: Universitetsforlaget.

Hettne, Björn (1994): *The new regionalism: implications for development and peace*

Hodges, Tony (2001): *Angola from Afro-Stalinism to Petro-Diamond Capitalism*. African Issues. Lysaker, Oxford, Indiana: FNI, IAI, Indiana og James Currey.

Hodges, Tony (2003): *Angola: Anatomy of an oil state*. African Issues. Oslo: Fridtjof Nansens Institutt.

Human Rights Watch (2001): *The Oil Diagnostic in Angola: An Update*. New York, Mars 2001

Human Rights Watch (2004): *Some Transparency, no Accountability: The Use of Oil Revenue in Angola and its Impact on Human Rights*. Januar 2004, vol 16. No 1 (A).

Hveem, Helge (2000): Explaining the Regional Phenomenon in an Era of Globalisation, i Stubbs & Underhill: *Political Economy and the Changing Global Order*. Oxford University Press.

IMF (2003a): *Angola: Country Report September 2003*. No 03/291

IMF (2003b): *Congo: Country Report August 2003*. No 03/270

International Crisis Group (1999): *Africa's Seven Nation War*. ICG Democratic Republic of Congo Report No 4, 21 mai 1999.

International Crisis Group (2000): *Scramble of the Congo: Anatomy of an ugly war*. ICG Africa Report No 26, 20 desember 2000.

Jackson, Robert H. & Rosberg, Carl G. (1982): *Personal Rule in Black Africa*. University of California Press. Berkeley.

Jackson, Robert (1990). *Quasi-states: Sovereignty, International Relations and the Third World*. Cambridge University Press.

Job, Brian L (1992): The Insecurity Dilemma: National, Regime, and State Securities in the Third World, i Job, Brian L. (Red) (1992): *The insecurity dilemma: National security of third world states*. Boulder, Colo: Lynne Rienner.

Keohane & Nye (1972): *Transnational Relations and World Politics*. Harvard University Press. Cambridge.

Krasner, Stephen D. (1999): *Sovereignty. Organized Hypocrisy*. New Jersey: Princeton University Press.

Lake, David A. & Morgan, Patrick M. (1997): The New Regionalism in Security Affairs, i Lake, David A. & Morgan, Patrick M: *Regional Orders. Building Security in a New World* University Park: The Pennsylvania State University Press

Le Billon, Philippe (2001): Angola's Political Economy of War. *African Affairs* 100: 55-80.

Lock, Peter (1999): Africa, military downsizing and the growth in the security industry, i Cilliers, Jakkie and Peggy Mason: *Peace, Profit or Plunder?* Institute for Security Studies. South Africa.

MacGaffey, Janet & Bazenguissa-Ganga, Rémy (1999): Personal Networks and Trans-frontier Trade, i Daniel C. Bach: *Regionalisation in Africa*. James Currey. Oxford.

MacGaffey, Janet (1991): *The Real Economy of Zaïre*. London: James Currey.

MacGaffey, Janet & Bazenguissa-Ganga, Rémy (2000): *Congo-Paris. Transnational traders on the margins of the law*. African Issues. James Currey. Oxford.

Malaquias, Assis V. (2001): The Political Economy of Angola's Ethnic Conflict, i MacLean, Sandra et al: *Crises of Governance in Asia and Africa*. England: Aldershot

Malaquias, Assis (2000): Ethnicity and conflict in Angola: prospects for reconciliation, i Cilliers, Jakkie ogDietrich, Christian (red): *Angola's War Economy. The role of oil and diamonds*. Pretoria: Institute for Security Studies.

McCalpin (2002): Historicity of a crisis, I Clark John F.: *The African Stakes of the Congo War*. New York: Palgrave Macmillan.

Maclean, Sandra J (1999): Peacebuilding and the New Regionalism in southern Africa. *Third World Quarterly*, vol. 20, no 5

Marcum, John A (1988): Regional Security in Southern Africa. Angola, i *Survival*, 30: 1

McNulty, Mel (1999): The Collapse of Zaire: implosion, revolution or external sabotage. *Journal of Modern African Studies*. 37, 1: 53-82

McQueen, Norrie (2001): Angola, i Furley, Oliver & May, Roy (ed): *African Interventionist States*. Ashgate.

Médard, Jean-Francois (1996): Patrimonialism, Neo-Patrimonialism and the Study of the Post-Colonial State in Sub-Saharan Africa, i Henrik Secher Markussen (red): *Improvised Natural Resource Mangement- the Role of Formal Organisations and Informal Networks and Institutions*. Roskilde: International Development Studies

Messiant, Christine (2001): The Eduardo dos Santos Foundation: or, how Angola's Regime is taking over Civil Society, *African Affairs*, 100, 287-309.

Migdal, Joel S. (1988): *Strong Societies and Weak States. State-Society Relations and State Capabilities in the Third World*. New Jersey: Princeton University Press

Nzongola-Ntalaja, Georges (2002): *The Congo from Leopold to Kabila*. Zed Books. London.

Opec (2002): *Annual Statistical Bulletin*. 2002.

Parsons, Imogen (2002): Conflict and the (de) formation of the state in Angola, i Newitt, Malyn: *Community and State in Lusophone Africa*. University of London, King's College.

Pech, Khareen (2000): The Hand of War: Mercenaries in the Former Zaïre 1996-97, i Musah, Abdel-Fatau & Fayemi, J. Kayode (red): *Mercenaries. An African Security Dilemma*. London: Pluto Press.

Potgieter, Jakkie (2000): Taking aid from the devil himself. UNITAs support structures, i Cilliers, Jakkie og Dietrich, Christian: *Angola's War Economy*. South Africa: Institute for Security Studies.

Reno, William (1997a): African Weak States and Commercial Alliances. *African Affairs* 96: 165-185.

Reno, William (1997b): Sovereignty and Personal Rule in Zaïre. *African Studies Quarterly*. Vol 1. No 3.

Reno, William (1998): *Warlord Politics and African States*. Lynne Rienner. Boulder, Colorado.

Reno, William (2000): War, debt and the role of pretending in Uganda's International Relations. *Occasional Paper. Centre of African Studies*. Københavns Universitet.

Reno, William (2001): External Relations of Weak States and Stateless Regions in Africa, i Khadiaghala, G og Lyons, T: *African Foreign Policies: Power and process*. Boulder: Lynne Rienner.

Richards, Paul (1997): *Fighting for the Rainforest. War, youth and resources in Sierra Leone*. African Issues. James Currey. Oxford.

Reyntjens, Filip (2001): Briefing: The Democratic Republic of Congo, from Kabila to Kabila. *African Affairs*, 100:311-317.

Risse –Kappen, Thomas (1995): *Bringing Transnational Relations back in*. Cambridge University Press.

Risse, Thomas (2002): Transnational actors and world politics i Carlsnaes, Walter; Risse, Thomas & Simmons, Beth: *A Handbook of international relations*. London: Sage

Rose-Ackerman, Susan (1999): *Corruption and Government. Causes, Consequences and Reform*. Cambridge: Cambridge University Press.

Samset, Ingrid (2002): Conflict of Interests or Interests in Conflict? Diamonds & War in the DRC. *Review of African Political Economy*. No. 93/94: 463-480.

Schulz, Michael; Söderbaum, Fredrik; Öjendal, Joakim (2001): *Regionalization in a globalizing world: a comparative perspective on forms, actors and processes*. London: Zed books

Söderbaum, Fredrik (1998): The New Regionalism in Southern Africa. *Politeia*. 17 (3). Department of Peace and Development Research. Göteborg.

Söderbaum, Fredrik (2002): *The Political Economy of Regionalism in Southern Africa*. Department of Peace and Development Research. Göteborg University.

Taylor, Ian (2003): Conflict in Central Africa: Clandestine Networks & Regional/Global Configurations. *Review of African Political Economy*. No 95: 45-55.

Turner, Thomas (2002): Angola's Role in the Congo War, i John F. Clark: *The African Stakes of the Congo War*. Palgrave. Macmillan. New York.

Tvedten, Inge (1997): *Angola. Struggle for Peace and Reconstruction*. Boulder. Colo.

UNDP (2003): *Human Development Report 2003*. United Nations Development Program.

UNSC (2000): *Report of the Panel of Experts on violations on Security Council Sanctions against UNITA*. S/2000/203.

UNSC (2001): *Report of the Panel of Experts on the Illegal Exploitation of Natural Resources and Other Forms of Wealth of the Democratic Republic of the Congo*. S/2001/357.

Vidal, Nuno (2002): Modern & Post-Modern Patrimonialism, i Newitt, Malyn et al.: *Community and State in Lusophone Africa*. University of London.

Weber, Max (1971): The basis of legitimacy, i Eisenstadt, S.N (Ed): *Political Sociology* (1971). Basic Books Inc. Publishers: New York.

Weber, Max (2000): *Makt og byråkrati*. Gyldendal. Oslo

Weiss, Herbert (1995): Zaïre: Collapsed Society, Surviving State, Future Polity, I Zartmann, William: *Collapsed States*. SAIS African Studies Library. Lynne Rienner. Boulder.

Yin, Robert K. (1994): *Case Study Research. Design and Methods*. London: SAGE

Young, Crawford og Turner, Thomas (1985): *The Rise and Decline of the Zairian State*. Madison: The University of Wisconsin Press.

Østerud, Øivind; Goldman, Kjell; Pedersen, Mogens N. (red) (1997): *Statsvitenskapelig leksikon*. Oslo: Universitetsforlaget.

Aviser og tidsskrifter

Africa Confidential (1998a): Congo-Kinshasa. Turning the tables. Nr. 17. 28 august 1998.

Africa Confidential (1998b): Congo-Kinshasa. The Wages of War. Nr. 23. 20 november 1998.

Africa Confidential (2003): Angola. Beg, borrow and steal. Nr. 4. 21 februar 2003.

Mail & Guardian (2002): Cabinda: A province still at war. 21 oktober 2002.

The Economist (1997): A giant awakes. 22 mai 1997.

The Economist (1998a): Suddenly, without the excuse of war. 9 april 1998.

The Economist (1998b): Plunging back to sorrow. 3 september 1998.

The Economist (1998c): A diplomatic casualty. 1 oktober 1998.

The Economist (1998d): War turns commercial. 22 oktober 1998.

The Economist (2000): Tracking Angola's oil money. 13 januar 2000.

The Economist (2001): Oil, diamonds and danger in Angola. 11 januar 2001

The Economist (2002): Measuring corruption. 24. oktober 2002.

The Economist (2004): The shameless rich and the voiceless poor. 24 januar 2004.

The Guardian (2002): Angola's missing billions. 30 mai 2002.